

Miia Palomaa

Nuorten osallisuus sijaishuollon aikaisessa sosiaalityössä

Opinnäytetyö
Syksy 2010
Sosiaali- ja terveysalan yksikkö
Sosiaalialan koulutusohjelma

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU

OPINNÄYTETYÖN TIIVISTELMÄ

Koulutusyksikkö: Sosiaali- ja terveysalan yksikkö
Koulutusohjelma: Sosiaali-alan koulutusohjelma

Tekijä: Miia Palomaa

Työn nimi: Nuorten osallisuus sijaishuollon aikaisessa sosiaalityössä

Ohjaaja: Päivi Rinne

Vuosi: 2010

Sivumäärä: 99

Liitteiden lukumäärä: 7

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää, miten nuorten osallisuus on toteutunut sijaishuollon aikaisessa sosiaalityössä. Nuoret valikoituivat tutkimukseen Kauhajoen lapsiperheiden sosiaalityön kautta ja olivat iältään 18–26 –vuotiaita. Tärkeimmiksi tutkimuksen teemoiksi nousi nuoren ja sosiaalityöntekijän suhde sekä miten nuorten osallisuus oli heidän mielestään toteutunut siinä. Tarkoituksena oli myös tuoda esille nuorten esittämiä kehittämisehdotuksia, joiden avulla sijaishuollon aikaista sosiaalityötä voitaisiin kehittää niin, että osallisuus pääsisi entistä paremmin toteutumaan.

Opinnäytetyö oli laadullinen tutkimus ja tutkimusmenetelmänä oli teemahaastattelu. Haastattelujen tueksi oli tehty teemahaastattelurunko sekä sijaishuoltoproses-sikaavio. Tutkimukseen valittiin kaiken kaikkiaan seitsemän nuorta. Nuoret olivat joko jälkihuollon asiakkaita tai heidän kohdaltaan oli hiljattain päättynyt jälkihuolto.

Tutkimustulokset osoittivat, että sijaishuollon sosiaalityön asiakkaat ovat suhteellisen tyytyväisiä mahdollisuuksiinsa sanoa mielipiteitään ja vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Suurin osa nuorista oli myös tyytyväisiä yhteistyöhön ja suhteeseen sosiaalityöntekijän kanssa. Tutkimuksessa tuli kuitenkin ilmi, että nuoret kaipaisivat vielä enemmän sosiaalityöntekijän tukea ja rohkaisua osallisuuden suhteen. Tulokset osoittivat myös, että nuoret halusivat osallistua itseään koskeviin päätöksiin entistä enemmän. Tutkimuksen avulla tehtiin muutamia ehdotuksia Kauhajoen sijaishuollon aikaisen sosiaalityön kehittämiseksi. Merkittävimmät kehittämisehdotukset liittyivät tapaamisten ympäristöön, arviointiin sekä siihen, millainen sosiaalityöntekijän tulisi olla ja miten toimia, jotta nuorten osallisuus pääsisi paremmin toteutumaan.

Asiasanat: lastensuojelu, sijaishuolto, jälkihuolto, osallisuus

SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

THESIS ABSTRACT

Unit: School of Health Care and Social Work
Study Programme: Degree Program in Social Services

Author: Miia Palomaa

Title of Thesis: Participation of young people in social work during foster care

Tutor: Päivi Rinne

Year: 2010

Number of pages: 99

Number of appendices: 7

The purpose of this research was to find out how participation of young people has taken place in social work of foster care. The young people in this study were clients in a social work of families with children in Kauhajoki. Their ages were from 18 to 26 years. The central themes in the research were the following: the relationship of young people with the social worker and how participation of young people had been carried out. Furthermore, one goal was to articulate some proposals of development in foster care social work concerning the participation of young people.

The approach of the study was qualitative and the research method was a theme interview. Interviews were built as theme interview and the process flowchart of foster care was utilized. Altogether seven youngsters were selected for the research. They were clients of after care or after care had recently finished in their situation.

The study results indicate that clients of social work during the foster care were relatively satisfied their possibilities to express their views and affect their own issues. Many of the youngsters were also satisfied with the co-operation and relationship with the social worker. However, the findings indicate that youngsters wish for more support and encouragement regarding their participation. The results of this research showed that young people would like to get more involved in the decisions that influence their lives. Based on the study some development suggestions were made to the foster care social work in Kauhajoki. The most important suggestions concerned the environment of appointments, evaluation and action of social worker.

Keywords: child protection, foster care, after care, participation

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1 JOHDANTO	7
2 NUORET LASTENSUOJELUSSA.....	9
2.1 Lapsilähtöisyys lastensuojelussa.....	9
2.2 Lastensuojelun keskeiset periaatteet	11
3 OSALLISUUS LASTENSUOJELUSSA.....	13
3.1 Lapsen osallisuus.....	13
3.2 Lapsen osallisuutta tukeva lainsäädäntö.....	16
3.3 Osallisuuden merkitykset ja hyöty	18
3.4 Osallistumisen vahvistamisen vaikeudet	20
4 NUORTEN OSALLISUUS SIJAISHUOLLON SOSIAALITYÖSSÄ..	23
4.1 Sijaishuolto	23
4.2 Sijaishuollon aikainen sosiaalityö	27
4.3 Osallisuus sijaishuoltoprosessin eri vaiheissa	29
5 TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TOTEUTTAMINEN.....	34
5.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset	34
5.2 Tutkimuksen kohderyhmä	35
5.3 Tutkimusmenetelmän valinta.....	35
5.4 Tutkimuksen kulku.....	38
5.5 Tutkimuksen laatu ja luotettavuus	40
5.6 Tutkimusaineiston analysointi.....	43

5.7 Tutkimuksen eettisyys	44
6 NUORTEN KOKEMUKSET OSALLISUUDESTA SOSIAALITYÖN ASIAKKAANA SIJAISHUOLTOPROSESSIN ERI VAIHEISSA.....	45
6.1 Haastateltavien taustatiedot	45
6.2 Kokemukset osallisuudesta sijaishuollon alkuvaiheissa	46
6.3 Kokemukset osallisuudesta sijaishuollon aikana	49
6.4 Nuorten yhteistyö ja suhde sosiaalityöntekijän kanssa sijaishuollossa.....	56
6.5 Kokemukset osallisuudesta jälkihuollon aikana.....	63
7 NUORTEN KEHITTÄMISEHDOTUKSIA OSALLISUUDEN PARANTAMISEKSI SIJAISHUOLLON SOSIAALITYÖSSÄ.....	68
7.1 Kehitettävää sijaishuollon alkuvaiheisiin liittyen.....	68
7.2 Kehitettävää liittyen nuorten osallisuuteen sijaishuollossa	70
7.3 Kehittämistarpeita liittyen osallisuuteen jälkihuollon aikana.....	75
7.4 Kehittämisehdotuksia osallisuutta tukevan suhteen muodostumiseksi.....	78
8 JOHTOPÄÄTÖKSET	82
8.1 Osallisuus sosiaalityön asiakkaana sijaishuollon alkuvaiheissa	82
8.2 Nuorten osallisuus sijaishuollon aikaisessa sosiaalityössä.....	83
8.3 Nuoren ja sosiaalityöntekijän yhteistyö ja suhde sijaishuollon aikana	85
8.4 Osallisuus jälkihuollon aikaisessa sosiaalityössä nuorten kokemana.....	90
8.5 Osallisuutta tukeva suhde nuoren ja sosiaalityöntekijän välillä.....	91
9 POHDINTA.....	93
LÄHTEET	96

LIITE 1: Tutkimuslupahakemus

LIITE 2: Tutkimuslupa Kauhajoen sosiaalipalvelujohtajalta

LIITE 3: Sosiaalityöntekijän kirje haastateltaville

LIITE 4: Kirje haastateltaville

LIITE 5: Suostumus haastatteluun

LIITE 6: Teemahaastattelurunko

LIITE 7: Sijaishuoltoprosessikaavio

1 JOHDANTO

”Lastensuojelun tehtävä on auttaa osattomuudesta osallisuuteen” oli erään uutuskirjan mainoksen otsikkona (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2009, [viitattu 1.3.2010]). Mielestäni siinä kiteytyy hyvin opinnäytetyöni perussanoma. Lastensuojelu on eriarvon tasoittamista, johon tarvitaan monipuolista ja toimivaa palvelujärjestelmää, joka vastaa ihmisten tarpeita ja voi oikeasti tarjota käytännön apua niin aineellisesti, sosiaalisesti kuin henkisesti (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2009, [viitattu 1.3.2010]).

Sijaishuollossa olevilla nuorilla on usein takanaan paljon kovia kokemuksia ja niistä toipuakseen he tarvitsevat hyvää ja kunnioittavaa huolenpitoa sekä kokemusten kanssa työskentelyä, nähdäksi ja kuulluksi tulemistä (Vrt. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2009, [viitattu 1.3.2010]). Kuulluksi, nähdäksi ja ymmärretyksi tuleminen kuuluvat jokaisen ihmisen perustarpeisiin. Sijaishuollossa olevan nuoren kohtaaminen aidosti ihmisenä, ei vain asiakkaana, tukee häntä tässä selviytymistaitelussa. Olivatpa nuoren taustalla olevat kokemukset millaisia tahansa, niistä rakennetaan hänen elämäntarinaansa, joka osaltaan vaikuttaa selviytymiskykyyn (Vrt. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2009, [viitattu 1.3.2010]). Sijaishuollossa kuten lastensuojelussa yleensäkin tehdään työtä ihmisten kanssa, mikä tarkoittaa, että työ perustuu inhimillisiin kohtaamisiin ja yhteyksien rakentamiseen (Heino 2009, 70).

Lastensuojelulaissa korostetaan lapsen kanssa työskentelyä. Lastensuojelulain neljäs luku on nimeltäänkin Lapsen osallisuus, johon kuuluu lapsen mielipiteen selvittäminen ja kuuleminen, lapsen puhevallan käyttö sekä mahdollisuus edunvalvojan käyttämiseen. Lapsen oikeus osallisuuteen kaikissa häntä koskevissa asioissa on nykyään suojattu erittäin vahvasti lainsäädännöllä. (Saastamoinen 2008, 63.) Tämä laki tuli voimaan vuonna 2008 ja on vaikuttanut paljon sijaishuoltoon ja sen käytäntöihin Suomessa. Lastensuojelun piirissä yksi viime vuosien kehityssuunnista on ollut Bardyn (2009a, 13) mukaan lasten ja nuorten osallisuuden vahvistaminen. Se on ollut intensiivisen kiinnostuksen kohteena niin tutkimus- kuin kehittämistyössäkin. Aiheen ajankohtaisuus olikin yksi syy, miksi halusin lähteä

tutkimaan nuorten osallisuutta. Rajasin tutkimukseni koskemaan sijaishuollon sosiaalityötä eli sitä, miten nuorten osallisuus on heidän omasta mielestään toteutunut sijaishuollon aikana sosiaalityön asiakkaana ja mitä asioita he haluaisivat muuttaa. Sijaishuolto kiinnostaa minua henkilökohtaisesti ja siksi olikin mielekästä lähteä tutkimaan aihetta ja tekemään siitä opinnäytetyötä. Haaveenani on tulevaisuudessa sosionomina (AMK) tehdä työtä sijaishuollon parissa.

Lähestyn tutkimusongelmaa teoriaosuudessa käsittelemällä nuorten asemaa lastensuojelussa, lapsilähtöisyyttä sekä lastensuojelun keskeisiä periaatteita. Avaan myös osallisuuden käsitettä sekä erittelen hieman sitä, miten nuorten osallisuuden tulisi toteutua sijaishuollon aikaisessa sosiaalityössä. Työssäni ja etenkin teoriaosuudessa käytän paljon käsitteitä, jotka liittyvät lapsiin (lapsen osallisuus, lapsilähtöisyys). Tarkoitan silloin myös nuoria. Aihetta käsittelevässä kirjallisuudessa käytetään yleisesti käsitettä lapsi, kun tarkoitetaan alle 18-vuotiasta.

Opinnäytetyöni yhteistyötahona toimii Kauhajoen lapsiperheiden sosiaalityö. Tutkimukseni kohderyhmä koostuu seitsemästä 18–26 –vuotiaasta nuoresta, jotka ovat olleet sijaishuollon piirissä. Kaikki nuoret ovat Kauhajoen sosiaalityöntekijöiden sijoittamia, joten sain melko kattavan kuvan siitä, miten nuorten osallisuus on Kauhajoella huomioitu sijaishuollon aikaisessa sosiaalityössä. Tutkimukseen osallistuneet nuoret tekivät myös hyviä kehittämissuhteita osallisuuden parantamiseksi. Niitä esittelen tarkemmin tutkimustulosten yhteydessä. Tutkimukseni keskittyy aika pitkälti nuoren ja sosiaalityöntekijän suhteeseen ja sen laatuun, koska se on mielestäni perusta osallisuuden toteutumiselle. Nuorten haastattelut toteutin teemahaastatteluina. Haastattelut etenivät teemojen mukaisesti sijaishuoltoprosessin eri vaiheesta toiseen, alkuvaiheista aina jälkihuoltoon saakka. Kaikkia haastattelun yksittäisiä teemoja (sijaishuoltopaikan valinta, tarpeet, harrastukset, yhteydenpito läheisten kanssa, sosiaalityöntekijän tuki sijoituksen eri vaiheissa, sijaishuoltopaikan vaihtaminen sekä tekeminen sosiaalityöntekijän kanssa) en tuonut esille teoriaosuudessa joko lainkaan tai sitten vain maininnan tasolla, koska niistä oli lähes mahdotonta löytää lähdemateriaalia nimenomaan osallisuuden näkökulmasta. Halusin kuitenkin esitellä nekin tutkimustuloksissa, koska koin ne kaikki tärkeiksi nuorten ja heidän osallisuutensa kannalta.

2 NUORET LASTENSUOJELUSSA

Lastensuojelulla tarkoitetaan kasvuolojen kehittämistä, huostaanottoa ja kaikkea siltä väliltä. Yleisellä tasolla lastensuojelu on lasten hyvinvoinnin ja oikeuksien edistämistä sekä niiden turvaamista. Lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelu taas koostuu mm. lastensuojelutarpeen selvittämisestä, avohuollosta, perhe- ja laitoshuollosta sekä jälkihuollosta. (Bardy 2009a, 11.) Lastensuojelussa on lakisääteinen ja moraalinen velvollisuus toimia kaikissa lasta koskevissa asioissa ja tilanteissa lapsen edun mukaisesti (Hotari, Oranen & Pösö, 2009, 117).

Nuoruus sanana tai ilmiönä ei juuri nouse esille lastensuojeluun liittyvissä raporteissa ja tutkimuksissa. Lastensuojelu ammatillisena käsitteenä, instituutiona tai toimenpiteenä tuo mieleen lapsuuden, jolloin lapsuus on pääkäsite ja nuoruus alakäsite. Lastensuojelulain puitteissa kaikki alle 18-vuotiaat luokitellaan lapsiksi ja kun puhutaan nuorista, tarkoitetaan pääsääntöisesti 18–20-vuotiaita. Käytännössä lapsia ja nuoria huomioidaan lastensuojelussa eri tavoin iän mukaan. Jaottelun tai lapselle kuuluvien oikeuksien perusteena on laki sekä käsitys lasten ikävaiheittaisesta kehityksestä. Nuorisopsykiatriassa taas nuoruus on määritelty alkavaksi 12-vuotiaana ja näin on myös lastensuojelun tilastoinnissa ja nuorisohankkeiksi nimeytyissä projekteissa. 12-vuotiaalle lapselle on myös varattava tilaisuus tulla kuulluksi häntä koskevassa huostaanottoon, sijaishuoltoon, huostassa pidon lakkaamiseen tai yhteydenpitoon liittyvässä asiassa. Nuoren asiakkuus lastensuojelussa voi tarkoittaa avohuoltoa, huostaanottoa, sijoitusta tai jälkihuoltoa. (Aaltonen & Heikkinen 2009, 165–168.) Tutkimukseni kohdistuu nuoriin, mutta heidän kokemuksensa ovat peräisin myös varhaisemmista ikävaiheista.

2.1 Lapsilähtöisyys lastensuojelussa

Reinikaisen (2009, 101) mukaan lapsilähtöisyydellä tarkoitetaan lapsen kokemusmaailmasta ja tarpeista lähtevää ja niihin vastaamaan pyrkivää ajattelu- ja työta-

paa, jossa on keskeistä lapsen osallisuus. Lapsen etu nostettiin 1980-luvun lapsilainsäädännössä ensisijaiseksi periaatteeksi (Bardy 2009b, 26). Lapset ja lapsilähtöisyys ovat olleet myös viime vuosina eniten kiinnostusta herättäneitä asioita sosiaalityön kentällä (Forsberg, Ritala-Koskinen & Törrönen 2006, 5). 2000-luvulla yksi merkittävimmistä työskentelytavan muutoksista onkin ollut lapsilähtöisyyden vahvistuminen. Aivan uudenlaisia vaatimuksia ja haasteita työlle ovat tuoneet mm. lasten kohtaaminen, näkemys lapsesta lastensuojelun ensisijaisena asiakkaana sekä vaatimus lapsen osallisuudesta. (Heinonen & Sinko 2009, 91.) Lasten oikeudet tulisi huomioida sekä tukea heidän osallisuuttaan yhteiskunnassa (Holland 2004, 72). Aikojen kuluessa ja yksilöllistymisprosessin edetessä lasten yhteiskunnallinen asema onkin tullut aiempaa näkyvämmäksi. Vuonna 2005 Suomeen saatiin valtakunnallinen lapsiasiavaltuutettu ajamaan lasten yhteiskunnallisia oikeuksia. (Forsberg, Ritala-Koskinen & Törrönen 2006, 6.)

Vaikka lapsen oikeuksista osallistua on viime aikoina puhuttu paljon, on tässä asiassa vielä paljon varaa kehittyä. Lapsiasiavaltuutettu Maria Kaisa Aula on sitä mieltä, että edelleen lasten oikeus osallistumiseen on lapsen oikeuksista Suomessa heikoimmin tunnettu (Lapsiasiavaltuutetun toimintakertomus vuodelta 2005, 34 [viitattu 5.3.2010]). Esimerkkinä voisi mainita Aulan huomion siitä, että lasten oikeuksista tiedottamista lapsille itselleen tulisi lisätä juuri avo- ja sijaishuollon piirissä (Lapsiasiavaltuutetun toimintakertomus vuodelta 2006, 41 [viitattu 5.3.2010]). Lapsisensitiivisen sosiaalityön kehittämisen keskiössä ovat olleet ammattilaisten asenteelliset ja taidolliset valmiudet kohdata lasta aikuisista erillisenä asiakkaana. On alettu myös korostaa sitä, että lapset voivat omin sanoin ja muin tavoin ilmaista itseään. On pidetty tärkeänä, että lapset saavat tilaa myös oman itsensä kohtaamiseen tullakseen autetuksi. Kehittämistyö on lähtenyt muuttamaan sosiaalityön toimintatapoja niin, että keskustelevan sosiaalityön perinteen rinnalle on tullut monenlaisia toiminnallisia menetelmiä, työvälineitä sekä tukimateriaalia. (Forsberg, Ritala-Koskinen & Törrönen 2006, 16.)

Jokainen lapsi, erityisesti haavoittavissa ja vaikeissa olosuhteissa varttunut, tarvitsee monimuotoisia kuulluksi ja nähdyksi tulemisen tapoja, jotta hän pääsisi kosketuksiin tunteidensa kanssa. Vaikka rakenteita, ympäristöä tai omaa elämää ei kailta osin pystyisikään muuttamaan haluamallaan tavalla, on tärkeää, että lapsella

säilyy kuitenkin tunne siitä, että hän pystyy jollakin lailla tunnistamaan omaan elämänsä liittyvät tarpeet ja toiveet. Näin syntyy myös tunne siitä, että hänellä on mahdollisuus vaikuttaa omaan elämäänsä. Lastensuojelun yhtenä tehtävänä on luoda tilaa ja mahdollisuuksia voimavarojen ja tunneilmaisun vapauttamiseen. (Känkänen 2006, 147–148.) Lastensuojelu on huomattavasti rikkaampi ja monimutkaisempi sosiaalityön alue kuin viranomaistyönä valmisteltavat ja tehtävät päätökset. Työn tärkeintä aluetta on vuorovaikutus eri-ikäisten lasten, heidän vanhempiensa sekä läheistensä kanssa. (Kananaja, Lähteinen, Marjamäki, Laiho, Sarvimäki, Karjalainen & Seppänen 2007, 136.)

2.2 Lastensuojelun keskeiset periaatteet

Lastensuojelun perusolemukseen sisältyy jännite, joka on lapsen ja perheen välillä. Toisin kuin muissa lasten ja nuorten palveluissa (esimerkiksi päivähoito tai nuorisotyö), lastensuojelussa vanhempien rooli lapsen huoltajana ja kasvattajana on arvioinnin kohteena. Tämä tekeekin lastensuojelusta aivan erityisen sosiaalityön ja sosiaalialan työn alueen. Lastensuojelulla ei ole oikeutta puuttua perheen yksityisiin asioihin tai vanhempien tapaan kasvatkaa, muutoin kuin siinä tapauksessa, että lapsen etu on vaarassa tai kun vanhemmat itse pyytävät tukea. Lastensuojelutyössä voidaan joutua suojelemaan lasta omilta vanhemmiltaan tai vahingoittamasta itseään tai muita. Suojelutehtävä ja perheen tukeminen eivät välttämättä käy aina yksin, vaan syntyy ristiriitatilanteita sekä näkemyseroja. Lastensuojelun päätehtävänä on arvioida lapsen etu, joka on samalla myös yksi vaikeimmista tehtävistä. (Kananaja ym. 2007, 137.)

Lastensuojelun tärkein periaate on siis lapsen etu. Lapsi on itsenäinen, omien oikeuksiensa subjekti ja hänen toiveensa ja mielipiteensä on otettava huomioon. Kun arvioidaan lapsen etua, on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpiteet ja ratkaisut turvaavat lapselle tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet. Lisäksi lapselle tulee taata mahdollisuus saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaista valvontaa ja huolenpitoa. On pyrittävä tarjoamaan lapselle mahdollisuus hänen taipumuksiin ja toi-

vomuksiaan vastaavaan koulutukseen sekä takaamaan turvallinen kasvuympäristö ja ruumiillinen sekä henkinen koskemattomuus. Lisäksi on arvioitava sitä, että turvaavatko ratkaisut lapselle itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen, mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan sekä kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen. Lapsen kielellinen, kulttuurinen ja uskonnollinen tausta on otettava erityisesti huomioon silloin, kun järjestetään lapselle sijaishuoltoa. (Kananoja ym. 2007, 139.)

Lastensuojelun piirissä tulee olla mahdollisuus käyttää erilaisia tukitoimia yksilöllisten tarpeiden mukaisesti. Lisäksi lastensuojelun tulee olla laadultaan sellaista, että lapsi tai perhe saa tarvitsemansa avun ja tuen. Käytävissä olevista keinoista tulisi aina valita se, jonka arvioidaan parhaiten auttavan ja joka on kuitenkin lievin mahdollinen tapa puuttua perheen yksityisyyteen. Huostaanotto on viimesijainen toimenpide, vaikka se toisinaan käytännössä joudutaankin tekemään hyvin nopeasti asiakkuuden alussa. Lastensuojelulaki korostaa avohuollon ensisijaisuutta, mutta siihen on myös erikseen kirjattuna periaate, jonka mukaan sijaishuolto on järjestettävä viivytyksettä silloin, kun lapsen etu niin vaatii. Sijaishuoltoa järjestettäessä on otettava huomioon tavoite perheen jälleenyhdistämisestä lapsen edun mukaisella tavalla. (Kananoja ym. 2007, 139–140.)

3 OSALLISUUS LASTENSUOJELUSSA

Laajasti ajateltuna osallisuus on yhteisöön liittymistä, yhteisöön kuulumista sekä siihen vaikuttamista. Osallisuudessa on kyse yhdestä kasvun ja kehityksen perusedellytyksestä. On ratkaisevaa ihmisen identiteetin kehittymisen kannalta, että hänellä on mahdollisuus olla osallisena ja mukana asioiden käsittelyssä itselle merkittävissä yhteisöissä. Se, että saa osallistua perheen, suvun, oman asuinalueen ja muiden elämänpiiriin kuuluvien yhteisöjen elämään ja toimintaan, antaa kasvuiässä olevalle lapselle mahdollisuuden rakentaa ymmärrystä omasta itsestään: kuka minä olen, mihin kuulun ja miten elän. Osallistumalla opitaan olemaan ja elämään yhdessä. (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 117.) Osallisuus tarkoittaa mahdollisuutta osallistua ja edellyttää tekoja, joissa todella annetaan mahdollisuus osallistua johonkin tai päästä osalliseksi jostakin. Asiakkaiden osallisuus lastensuojeluprosessissa on niin lasten kuin aikuistenkin kutsumista yhdessä toteutettavaan asiakkuuteen, dialogisuuteen sekä yhteisen ja jaetun ymmärtämisen tavoitteluun. (Muukkonen 2008, 151.)

3.1 Lapsen osallisuus

Lastensuojelussa lapsen osallisuudella tarkoitetaan sitä, miten lapsi itse voi olla mukana niin määrittämässä, toteuttamassa kuin arvioimassakin työtä, jota hänen etunsa turvaamiseksi tehdään. (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 117). Lapsen osallisuuteen lastensuojelussa kuuluu Saastamoisen (2008, 63) mukaan lapsen mielipiteen selvittäminen ja kuuleminen, lapsen puhevallan käyttö sekä mahdollisuus edunvalvojan käyttämiseen. Lapsen mielipiteen selvittämisellä tarkoitetaan kaikkea vapaamuotoista lapsen toiveiden selvittämistä ja kuulemisella tarkoitetaan lapsen toiveiden selvittämistä hallintolain 34 §:n mukaisesti muutosidonnaisesti. Mielipiteen selvittämiselle ei ole ikärajaa. Lastensuojelun piirissä 12 vuotta täyttäneelle lapselle on aina varattava tilaisuus tulla kuulluksi häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. Lapsella, joka on täyttänyt 12 vuotta, on myös oikeus huoltajansa tai muun laillisen edustajansa ohella erikseen itsenäisesti käyttää puheval-

taa itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. Jos huoltaja ei pysty puolueettomasti valvomaan lapsen edun toteutumista, lapselle voidaan määrätä ulkopuolinen edunvalvoja. (Saastamoinen 2008, 63–70.) Erään jaottelun mukaan osallisuus jaetaan viiteen eri ulottuvuuteen. Ulottuvuudet ovat mahdollisuus valita, mahdollisuus saada tietoa, mahdollisuus vaikuttaa prosessiin, mahdollisuus ilmaista itseään, mahdollisuus saada apua sekä tukea itsensä ilmaisemiseen ja mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin. (Oranen 2008, 11.)

Lasten osallisuus edellyttää sitä, että heillä on mahdollisuus olla mukana tuottamassa tietoa tilanteistaan, kokemuksistaan ja odotuksistaan. Kun pyritään auttamaan perhettä ja lasta, on ensiarvoisen tärkeää tavoittaa myös lapsen näkemys asioista. Sosiaalityössä ammattilaisen ja lapsen kohtaamista määrittää ajatus siitä, että lapsi tietää jotain sellaista, mitä kukaan muu ei tiedä. (Hurtig 2006, 167.) Lapsi ei tuota tietoa vain työskentelyn suunnittelua ja toteuttamista varten, vaan hän on oleellisesti osa sitä. Työn tulisi olla läpinäkyvää ja ymmärrettävää lapselle. Lapsen tulisi saada riittävästi tietoa tilanteesta, tavoitteista, arvoista ja suunnitelmista. (Hurtig 2006, 183.)

Lasten osallisuus toteutuu hyvin monimutkaisissa ja ristiriitaisissa vallankäytön verkostoissa, joissa vaikuttavat lasten ja heidän vanhempiensa lisäksi aikuisasian-tuntijat ja monet muut. Kaikilla näillä toimijoilla voi olla hyvinkin erilaiset intressit ja tulkinnat asioista. Jotta lapset voisivat todella osallistua lastensuojelun toimintaan sekä palveluiden kehittämiseen, heidän osallistumisensa tulisi toteutua niin ehkäisevässä lastensuojelussa kuin jälkihuollossakin, asiakas-asiantuntijasuhteen päätöksenteossa sekä lastensuojelupoliittisten linjausten valmistelussa ja arvioinnissa. Osallisuudella tarkoitetaan lapsen vahvaa asemaa sekä tiedon tuottajana että tiedon vastaanottajana. (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 125.)

Jotta lasten oikeus osallistumiseen toteutuisi käytännössä, se tarvitsee tuekseen välittäviä aikuisia (Lapsiasiavaltuutetun toimintakertomus vuodelta 2005, 34 [viitattu 5.3.2010]). Myös pienillä lapsilla on oikeus osallistua. Erityisesti juuri silloin korostuu aikuisen rooli edellytysten luoja. Lapsen kannalta katsottuna on tärkeää, että hänellä on tilaa niin fyysisesti kuin henkisestikin sekä mahdollisuus olla turval-

lisesti läsnä häntä koskevissa asioissa. Arkikäytännöissä tämä tarkoittaa lapsen kuulemista yksilönä. (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 119.)

Keskeistä lapsen mielipiteen selvittämisessä on työntekijän tietoisuus lapsen erillisyydestä. Työntekijällä tulee olla herkkyyttä lapsen viesteille ja kokemuksille sekä kykyä poimia tilanteista lasta itseään koskevaa informaatiota. Tämä on mahdollista, jos seuraavat läsnäolon muodot pääsevät toteutumaan: lapset ovat tapaamisissa paikalla (fyysinen läsnäolo), lapsista kootaan tietoa (faktinen läsnäolo), lapsiin kohdistuvasta huolesta puhutaan vanhempien kanssa (diskursiivinen läsnäolo) ja työntekijät tavoittelevat myös lasten omia näkemyksiä ja kokemuksia sekä lasten itsensä kanssa puhutaan huolta synnyttävistä asioista ja työn tavoitteista (kommunikatiivinen läsnäolo). Kun työntekijä toteuttaa nämä seikat, päästään hyvään tulokseen lapsen etua arvioitaessa. (Kananaja ym. 2007, 141.) Tutkimuksessani pyrin selvittämään, miten nämä läsnäolon muodot ovat toteutuneet Kauhajoella sijaishuollon sosiaalityössä.

Lasten osallistumisen toteutumista voidaan tutkia osallistuvan lapsen kokemuksen perusteella. Tällöin tarkastellaan lapsen tai nuoren subjektiivista kokemusta omista toiminta- ja vaikuttamismahdollisuuksista tietyssä yhteisössä ja prosessissa. Kokemus osallisuudesta syntyy vuorovaikutuksen tuloksena. Osallistumiselle voidaan luoda edellytyksiä, mutta sitä ei voida synnyttää eikä syntynyttä kokemusta toisaalta kieltää. Kokemus osallisuudesta voi joskus syntyä ilman näkyvää osallistumista ja joskus taas se voi jäädä massiivisistakin osallistamisponnisteluista huolimatta kokonaan syntymättä. (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 118–119.)

Yksi lasten osallistumisen tärkeimpiä rakennusaineita on siis aikuisten kanssa tapahtuva vuorovaikutus. Tällaisissa tilanteissa molemmat osapuolet voivat pohtia, mitä he vuorovaikutuksessa antavat ja mitä he vuorovaikutukselta haluavat. (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 123.) Kumppanuussuhteeseen pohjaavassa aikuissosiaalityössä asiakas ja työntekijä työskentelevät tasaveroisina kumppaneina. Tällöin osallistaminen koskee molempia osapuolia. Asiakkaat osallistavat sosiaalityöntekijää omaan elämäänsä ja sosiaalityöntekijät taas pyrkivät työskentelemään asiakkaiden ratkaisujen tukemiseksi siten, että asiakkaiden täysivaltainen kansalaisuus toteutuisi. Lasten kohdalla tilanne on tietenkin hieman erilainen ja on pohdittava,

voiko aikuisen työntekijän ja asiakaslapsen suhde olla tasavertainen ja millaisia rajoituksia on olemassa lapsen ”täysivaltaisuudelle”. (Vrt. Juhila 2006, 118.)

Se, että lasta kuullaan kerran päätöksenteon yhteydessä tai informoidaan päätöksistä, ei ole riittävää. Osallisuus tulee ymmärtää siten, että lapsi saa vapaasti ja aidosti ilmaista käsityksiään ja tuntemuksiaan turvallisessa ilmapiirissä. Lapsen tulee tietää, miksi ja missä asiassa hänen kanssaan keskustellaan sekä mihin tarkoitukseen hänestä kerätään tietoja ja mihin saatuja tietoja käytetään. Osallisuus voi tarkoittaa myös sitä, että lapsen ei tarvitse ottaa kantaa tai ilmaista mielipiteitään, jos hän ei halua tai osaa. Mahdollisuus vaikuttaa päätöksentekoprosessiin tarkoittaa sitä, että lapselle annetaan mahdollisuus ilmaista mielipiteensä ja tahonsa siitä, mitä asioita keskusteluissa käsitellään tai ketkä niihin osallistuvat. (Kananaja ym. 2007, 140.) Kun mietitään asioita lasten osallisuuden vahvistamisen näkökulmasta, on tärkeää nähdä lapsi yksilönä sekä hänen omista lähtökohdistaan käsin. Vaikka lapsen tieto olisi ristiriidassa aikuisten tiedon kanssa tai lapsi kertoo sellaista tietoa, jota aikuiset eivät näe yhtä merkittävänä kuin lapsi itse, pitäisi lapsen tulla kuulluksi omassa asiassaan. (Hotari, Oranen & Pösö 2007, 124.)

3.2 Lapsen osallisuutta tukeva lainsäädäntö

Lasten oikeudesta osallisuuteen säädetään laissa sekä kansallisella että kasainvälisellä tasolla (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 117). Kansallisella tasolla mm. Suomen perustuslaki säätelee kuudennessa pykälässä, että lapsia on kohdeltava yksilöinä tasa-arvoisesti sekä heidän tulee saada vaikuttaa kehitystasoaan vastaavasti itseään koskeviin asioihin (L 11.6.1999/731). Vastaava velvoite sisältyy myös lapsen oikeuksien yleissopimukseen ja sosiaalihuollon asiakaslakiin (Kananaja ym. 2007, 140). Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista toteaa § 10, että alaikäisen asiakkaan toivomukset ja mielipide on otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla (L 22.9.2000/812).

Myös hallintolaissa (L 6.6.2003/434) säädetään lasten osallisuuteen liittyen. Sen mukaan puhevaltaista asianosaista on kuultava eli 12-vuotiaan lapsen oikeuksiin

kuuluu juridinen kuuleminen (L 6.6.2003/434). Juridinen kuuleminen tarkoittaa oikeutta tietojen saamiseen ja omien näkemysten ilmaisemiseen hallinnollisessa toiminnassa. Kuultava saa tällöin mahdollisuuden myöntyä tai vastustaa hänelle tehtyä esitystä (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 118.)

Lastensuojelulaki on Mahkosen (2008, 34) mukaan lapsikantainen laki eli säädös, jonka kohteena on ennen kaikkea lapsi. Lastensuojelulaissa onkin aivan erikseen luku lapsen osallisuudesta. Lapsen ja vanhemman oikeusturva parantuivat uuden lain myötä (Kananoja ym. 2007, 134). Tämän lisäksi on kyse kulttuurisesta muutoksesta: Lapsi tulee nähdä subjektina, jonka täytyy olla osallinen omien asioidensa käsittelyssä. Lapsen näkemykset ovat yhtä tärkeitä kuin aikuistenkin, mutta toisaalta lasta on myös suojeltava vaikeiden asioiden käsittelyssä. Lapselle ei saa aiheutua lisää vahinkoa erilaisilla lastensuojelutoimilla. Lastensuojelulain uudistuksen ansioista on lastensuojelutyössä kiinnitettävä enemmän huomiota muun muassa siihen, että työntekijä tapaa lasta riittävän usein henkilökohtaisesti, myös sijaishuollossa ilman muita läsnäolijoita. Työntekijä voi halutessaan tai jos tilanne niin vaatii, tavata lasta myös ilman vanhempien lupaa. (Kananoja ym. 2007, 134–135.)

Lastensuojelulain tarkoituksena on turvata kaikkien lasten oikeus turvalliseen kasvu-ympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun (Bardy 2009b, 39). Lastensuojelulaki (L 13.4.2007/417) painottaa hyvin voimakkaasti lapsen oikeutta osallisuuteen lastensuojelussa. Luvussa 4. säädetään lapsen osallisuudesta ja siinä mainitaan lapsen mielipiteen selvittäminen, kuuleminen, puhevallan käyttö sekä edunvalvonta. Lapsen mielipiteet ja toivomukset on aina selvitettävä, iästä riippumatta. Pykälässä 5. veloitetaan myös antamaan lapselle tietoa häntä koskevasta asiasta. Lain mukaan 12 vuotta täyttäneellä lapsella on valtaa vaikuttaa häntä koskeviin toimenpiteisiin ja työskentelyyn, koska hänellä on mahdollisuus pykälän 20. mukaan käyttää puhevaltaa lastensuojeluasi-oissa huoltajansa ohella. (L 13.4.2007/417.) Lastensuojelulaki pitää ehdottoman tärkeänä lapsen aktiivista huomioimista ja mukaan ottamista koko lastensuojeluprosessin ajan. Lasta täytyy lain mukaan tavata henkilökohtaisesti, suunnitelmat on laadittava yhteistyössä hänen kanssaan ja lapsen kanssa on keskusteltava. Näin ollen lapsella on mahdollisuus päästä mahdollisimman syvällisesti ymmärtä-

mään, mitä aikuiset hänen tilanteestaan ajattelevat, mitä vaihtoehtoja on tarjolla hänen elämäntilanteensa ratkaisemiseksi ja millä tavoin lapsi itse voi olla vaikuttamassa asioihinsa. (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 118.)

Lastensuojelu on lakisääteistä toimintaa, jonka on määrä osaltaan toteuttaa lapsen oikeuksien yleissopimusta (Bardy 2009b, 39). Lapsen oikeus osallisuuteen on kansainvälisellä tasolla määritelty tässä sopimuksessa ja sen mukaan nämä oikeudet kuuluvat jokaiselle lapselle (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 117). Sopimus on lakia vastaava asiakirja eli se on osa voimassa olevaa oikeutta, joka velvoittaa valtioita, kuntia ja vanhempia sekä muita aikuisia. Lapsen oikeuksien yleissopimus hyväksyttiin YK:ssa vuonna 1989 ja Suomi sitoutui siihen vuonna 1991. Sopimuksessa on määritelty alaikäisten kansalaisoikeudet, taloudelliset, sivistykselliset ja sosiaaliset oikeudet. Sen erityisenä tavoitteena on kaikkinaisen ihmisarvon vahvistaminen sekä erityisen suojelun vahvistaminen vaikeimmassa asemassa oleville lapsille. (Bardy 2009b, 30.)

Lapsen oikeuksien yleissopimuksessa määritellään muun muassa lapsikansalaisten yhteiskunnallisten vaikutusmahdollisuuksien ja aikuisten vallankäytön suhdetta. Sopimus velvoittaa julkisen vallan käyttäjät takaamaan lapsille kaikissa heitä koskevissa asioissa osallistumisen ja mielipiteen ilmaisun mahdollisuudet. (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 117.) Lapsen näkemykset tulee ottaa huomioon joka asiassa lapsen iän ja kehitystason mukaisesti (A 21.8.1991/60). Sopimuksen 12. artiklan mukaan lapsella on oikeus ilmaista vapaasti näkemyksensä itseään koskevissa asioissa sekä mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa tai hallinnollisissa toimissa. 14. artikla painottaa lapsen oikeutta ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen sekä vastaavasti huoltajien oikeutta ja velvollisuutta ohjata käyttämään tätä vapautta sopusoinnussa lapsen kehitystason kanssa. (Bardy 2009b, 34.)

3.3 Osallisuuden merkitykset ja hyöty

Itseään koskevien asioiden käisttelyyn osallistuminen on lasten ihmisoikeus. Se on

siis arvo jo sinällään ilman, että sen etuja ja hyötyjä pitäisi erikseen perustella. Näin yleismaailmallisen oikeuden realisoituminen ei kuitenkaan välttämättä ole kovin houkutteleva motiivi työn kuormittamalle sosiaalityöntekijälle tai yleisessä oppositiossa olevalle nuorelle, joten on tärkeää miettiä myös sitä, mitä konkreettista hyötyä on osallisuuden viemisestä käytäntöön. (Oranen 2008, 15.)

Lasten ja nuorten kohdalla osallistuminen omien asioiden hoitamiseen voi antaa kokemuksia siitä, että he tulevat kuulluiksi, että omat mielipiteet ja ajatukset ovat arvokkaita ja että asioihin voi vaikuttaa. Kun suunnitelmat ja päätökset syntyvät tältä pohjalta, lapsi tai nuori voi kokea päätökset omiksi, mikä on jo sinänsä voimaannuttavaa. Lastensuojelutaustaisilla lapsilla ja nuorilla voi olla paljon kokemuksia siitä, että asiat vain tapahtuvat, eikä niille mahda mitään ja koko ajan ollaan ikään kuin kohtalon tai onnen armoilla. Heille mahdollisuus vaikuttaa omiin asioihin voi olla erityisen merkityksellinen. Kokemukset osallisuudesta voivat myös suojella lasta tilanteissa, joissa hän on vaarassa tulla kaltoinkohdeksi, jos ne rohkaisevat häntä puhumaan ja hakemaan apua. Kokemusta siitä, että on tullut kuulluksi sekä saanut mahdollisuuden vaikuttaa, voidaankin pitää tärkeimpänä hyötynä, jonka osallisuus voi tuottaa. (Oranen 2008, 16.)

Erään jaottelun mukaan nuoren ja vanhempien osallisuuden merkitykset ja hyödyt voidaan jakaa viiteen luokkaan. Ensinnä nuori tulee kuulluksi ja voi vaikuttaa. Toiseksi osallistumisen myötä tieto ja ymmärrys kasvavat ja kolmanneksi: tällöin suojelun toteuttaminen on luontevaa. Neljäs merkitys on, että näin saadaan voimavarat esiin ja käyttöön. Viidentenä hyötynä voidaan pitää sitä, että nuoren osallistuksessa, on myös yhteinen arviointi mahdollista. (Vrt. Muukkosen 2009, 140.) Ammatilaisten olisi hyvä aina muistaa, että mahdollisuus kertoa omista asioistaan voi olla lapselle kokemuksena tärkeä silloinkin, kun kertominen ei tuota olosuhteisiin muutosta. Vaikeiden asioiden sanoiksi pukeminen ja jakaminen, kokemus turvallisen aikuisen läsnäolosta, välittämisestä sekä turvasta voivat kantaa lasta hyvin merkityksellisellä tavalla vuosien ajan. (Hurtig 2006, 193.)

Muukkosen (2009, 137) mukaan nuorten osallisuus erityisesti tiedontuotantoon on merkittävää monestakin syystä. Ensinnäkin heillä on usein paljon sellaista tietoa ja kokemusta elämästään, jota ei saada lastensuojelun tietoon, jos sitä ei kysytä asi-

anosaiselta itseltään. Toiseksi nuori saa kokemuksen osallisuudesta ja omasta merkityksellisyydestään. Kun nuorelle annetaan mahdollisuus tulla osalliseksi ja kuulluksi, hän voi itse päättää, kuinka vahvasti osallistuu ja lähtee vuorovaikutukseen mukaan. Kun prosessi etenee ja kokemukset osallisuudesta karttavat, nuori voi huomata, mitä yhteistyö lastensuojelussa voi olla. Tämä kokemus voi lisätä nuoren luottamusta aikuisten luomaan turvaan sekä rohkaista nuorta myös osallistumaan edelleen. Nuori voi olla myös mukana valitsemassa osallistumisen tapoja ja parhaimmillaan nuorella onkin lastensuojelussa mahdollisuus määrittää niin osallisuuden määrää, tapaa kuin ajankohtaakin. Vaikka nuori ei lähtisikään kovin aktiivisesti mukaan vuorovaikutukseen, tarjottu mahdollisuus voi kuitenkin tehdä hänet tietoisemmaksi omasta elämästään, tarpeistaan, tunteistaan ja hän voi saada vahvemman kokemuksen osallisuudesta omaan elämäänsä. Kohtaamistyö voi parhaimmillaan olla hyvinkin voimaannuttavaa nuorisososiaalityötä. (Vrt. Muukkonen 2009, 137–138.)

Organisaatiolle sekä niiden työntekijöille lasten ja nuorten osallistuminen taas antaa mahdollisuuden herkistyä lasten ja nuorten kuulemiselle. Sitä kautta he voivat myös saada välineitä lasten ja nuorten ajatusten ja kokemusten ymmärtämiseen. Lisäksi lasten ja nuorten mukanaolo niin yksilötasolla kuin suunnittelussa ja kehittämisessäkin tuottaa suoraa palautetta organisaation toiminnasta, mikä tarjoaa mahdollisuuden parantaa päätöksentekoa sekä työskentelyn vaikuttavuutta. Aito kohtaaminen lapsen tai nuoren kanssa voi tuottaa työntekijälle myös vahvan kokemuksen oman työn merkityksestä. (Oranen 2008, 16.)

3.4 Osallistumisen vahvistamisen vaikeudet

Lapsen kohtaamista ja hänen mielipiteensä selvittämistä ei pidetä usein kovinkaan helppona tehtävänä käytännössä. Lastensuojelun parissa työskentelevät ammattilaiset ovat sitä mieltä, että lasten kuulemisen ongelmat ovat yhteydessä sosiaalityön menetelmiin, lapsen edun määrittämisen vaikeuteen, byrokraattisiin tekijöihin, lasten kehitykselliseen erilaisuuteen sekä lapsen asemaan yhteiskunnassamme. (Eskonen, Korpinen & Raitakari 2006, 26.) Lapsen suoraa kerrontaa, sanallista

kuvausta arjestaan, ajatuksistaan ja kokemuksistaan pidetään Hurtigin (2006, 172) mukaan kuitenkin sosiaalityössä tavoittelemisen arvoisena asiana. Puhuminen vieraalle aikuiselle edellyttää kuitenkin lapselta usein harkintaa. Ymmärtääkö ja uskooko aikuinen minua? Mitä kertomisesta seuraa? Sopivien sanojen ja kertomiseen sopivan tilaisuuden löytäminen ei aina ole helppoa. Lapsi aistii herkästi, onko tilanteessa tai lapsen ja ammattilaisen välisessä suhteessa esille otettavien asioiden vaatimaa turvaa, tilaa ja edellytyksiä. (Hurtig 2006, 172.)

Suoran sanallisen kerronnan tai kysymyksiin vastaamisen lisäksi lapsen tiedon kerääminen edellyttää aikuista, joka kykenee tukemaan lapsen tiedon tuottamista sekä tarjoamaan sopivia välineitä kertomisen tueksi. Lapsesta lähtöisin oleva tieto edellyttää siten myös vastaanottamiskykyistä ja tulkitsemistaitoista kuulijaa. Suullisen kommunikoinnin lisäksi lapsi viestittää asioistaan myös olemuksellaan ja käytöksellään. Paha olo saattaa purkautua jopa useammin toimintana kuin sanoina. Lasten kanssa työskentelevien onkin osattava ainakin auttavasti lukea lapsen käytöstä. (Hurtig 2006, 173.)

Lapsen kerronta perustuu usein vahvasti hänen arkensa yksityiskohtiin ja omakohtaisiin kokemuksiin. Jos institutionaalisessa kohtaamisessa päästäisiin hetkeksikin pois päätöksenteon ja ohjaamisen tehtävästä, voisi kiinnostus siirtyä helpommin lapsen tapaan merkityksellistää omaa todellisuuttaan. Kun aikuinen osoittaa kiinnostusta lapsen tulkintoihin arjen tapahtumista, kasvaa lapsen ja nuoren luottamus siihen, että aikuiset ja asiantuntijat ovat huomanneet hänet. Ja parhain tilanne olisi, jos kaikki tapahtuisi ilman ongelmanmäärytyksiä ja ylhäältä käsin asetettuja tavoitteita. (Eskonen, Korpinen & Raitakari 2006, 43.) Usein lapsen tuottamaan tietoon liittyy monia epäilyksiä. Aikuiset voivat esimerkiksi epäillä lapsen kykyä muodostaa käsityksiä ympäristöstään tai monimutkaisia sosiaalisia suhteita koskevista tilanteista. On hyvin tavallista, että pohditaan, voidaanko lapsen puheeseen luottaa tai mikä on lapsen oma käsitys ja mikä taas vanhemman tuottama mielipide. (Eskonen, Korpinen & Raitakari 2006, 54.)

Kun selvitetään lapsen mielipidettä tai työskennellään hänen kanssaan, on otettava huomioon lapsen ikä ja kehitystaso. Lapsen mielipide tulisi aina selvittää, eikä lapsen ikä saa olla este. (Kananaja ym. 2007, 141.) Vaikka lapsen kognitiiviset ja

kielelliset taidot ovat kehittymättömämpiä kuin aikuisella, se ei tarkoita, ettei lapsi pystyisi silti osallistumaan. Jokainen yksilö, niin lapsi kuin aikuinenkin, on vuoro-vaikutuksessa sosiaalisen ympäristönsä kanssa ja siten pätevä tuottamaan tietoa kokemuksistaan. On tärkeää pyrkiä tavoittamaan sitä prosessia, jolla lapset muokkaavat ja järjestävät omaa sekä lähellä olevien ihmisten elämää. Lasten mahdollisuutta tuottaa tietoa ei tulisi pitää tärkeänä vain lapsen oikeuksien toteutumisen vuoksi, vaan myös siksi, että lasten tieto on oikeasti merkityksellistä. Ainoastaan lapsi itse voi kuvata todellisuuttaan sellaisena kuin se hänelle näyttäytyy. Aktiivisen roolinsa ansiosta lapsesta tulee osallinen omassa asiassaan, eikä vain passiivinen suojelun kohde. (Hurtig 2006, 178.)

Jos lapsen mielipidettä ei ole selvitetty, tulee päätöksiä tehtäessä perustella miksi näin on toimittu. Lapsen mielipide voidaan selvittää ja lasta kuulla myös välillisesti. Tämä tarkoittaa, että keskustellaan lapselle tärkeiden henkilöiden kanssa tai niiden viranomaistahojen kanssa, jotka tuntevat lapsen tai tietävät lapsen ja perheen tilanteesta. (Kananoja ym. 2007, 141.) Lasten keskinäisten erojen tunnistaminen on myös hyvin haastavaa. Ikä ja kehitystaso eivät kerro yksiselitteisesti, miten juuri tämän lapsen kanssa olisi hyvä työskennellä. Ne voivat kuitenkin jossain määrin yhdenmukaistaa sitä, miten lasten osallisuutta voidaan tukea. Näiden lisäksi lasten parissa työskentelevien ammattilaisten käsitykseen lapsuudesta ja lapsesta vaikuttavat sosiaalialan eri ammattikuntien sisäistämä tieto, kokemus, työtavat ja tavoitteiden sisältö. (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 125.)

4 NUORTEN OSALLISUUS SIJAISHUOLLON SOSIAALITYÖSSÄ

Lapsella ja nuorella on oikeus osallisuuteen sijaishuollossa niin sosiaalityön asiakkaana kuin muutenkin. Oli kyseessä sitten muutaman kuukauden tai lähes kahdenkymmenen vuoden sijoitus, on sijaishuolto prosessin jokaisessa vaiheessa taattava lapselle mahdollisuus vaikuttaa omiin asioihinsa ikätasoaan vastaavasti. Opinnäytetyössäni keskityn pääasiassa nuoren ja sosiaalityöntekijän väliseen suhteeseen ja siihen, kuinka osallisuus on siinä toteutunut. Tässä luvussa avaan käsitteitä sijaishuolto ja sijaishuollon sosiaalityö sekä kerron, miten nuoren osallisuuden tulisi toteutua sosiaalityöntekijän asiakkaana sijaishuollon aikana. Osallisuudesta yleensä löysin paljon lähdemateriaalia, mutta suoraan siitä, miten nuorten osallisuuden tulisi toteutua nimenomaan sijaishuollon aikaisessa sosiaalityössä sijaishuolto prosessin eri vaiheissa, en löytänyt paljoakaan tietoa.

4.1 Sijaishuolto

Lastensuojelun sijaishuollon toimenpiteet otetaan käyttöön silloin, kun ilmenee sellaisia lasta koskevia ongelmia, joita ei voida ratkaista lasta ja perhettä tukevin eikä yleisin sosiaalipoliittisin toimenpitein (Kyrönseppä & Rautiainen 1993, 17). Silloin, kun kotiin viety apu ei enää riitä turvaamaan lapsen kehitystä, lapsen arki järjestetään muualla kuin lapsen kotona. Aina ei kuitenkaan huostaanotto ole niissä tilanteissa välttämätön, sillä apu voidaan järjestää myös avohuollon tukitoimena tai kiireellisenä sijoituksena. Vasta viimesijaisena keinona lapsen etu turvataan huostaanottamalla lapsi. Huostaanotolla tarkoitetaan sitä, että julkinen valta vastaa lapsen huolenpidosta ja päättää esimerkiksi siitä, missä lapsi asuu. (Heino 2009, 73.) Sijaishuoltopäätös tehdään aina huostaanoton yhteydessä (Virta 1994, 111).

Sijoituksella pyritään varmistamaan lapselle turvallinen kasvu ympäristö ja häntä tukevia ihmissuhteita. Näin vaikeuksia tai kaltoinkohtelua kokeneella lapsella on mahdollisuus jälleen iloita omasta olemassaolostaan sekä kokea, että hän tuottaa

muille iloa. Hyvä kiinnittyminen auttaa myös irtautumisessa, kun on sen aika. (Känkänen 2009, 235.) Niin kuin jokainen lapsi, myös huostaanotettu lapsi, tarvitsee rakastavan ihmissuhteen, asumisyhteisön, jossa yhdistyvät hoito, huolenpito, kuntoutuminen, eheytyminen sekä kasvu aikuisuuteen. Sijaishuollon yksiköissä tulisi pyrkiä luomaan lapsen kannalta turvallinen ilmapiiri ja yhteisö. Tärkeitä laatu-tekijöitä lapsen kannalta ovat myös asumisen jatkuvuus sekä pysyvyys. (Heino 2009, 73.)

Perhe- ja laitoshoido. Lastensuojelun sijaishuolto voidaan toteuttaa perhe- tai laitoshoidona. Perhehoito tarkoittaa sijoittamista yksityiskotiin. Perhehoitoa annetaan sijaisperheissä ja ammatillisissa perhekodeissa. (Perhehoito, [viitattu 25.9.2010]). Lisäksi Suomessa on tällä hetkellä viisi SOS-lapsikylää (SOS-lapsikylä ry). Kylissä hoitomuotona on yhteisöllisesti tuettu perhehoito. Tällainen lapsikylä sopii parhaiten sijaishuoltoratkaisuksi alle 10-vuotiaana sijoitettaville lapsille ja sisarusryhmille, jotka soveltuvat perhehoitoon. Kulmakivinä kylätoiminnassa on neljä periaatetta: äiti, sisarukset, koti ja kylä. (Niemelä 2000, 16.) Ammatilliset perhekodit taas ovat sijaiskodin ja laitoksen väliin sijoittuva sijaishuoltomuoto (Saastamoinen 2008, 29). Niissä hoidetaan sellaisia lapsia, joita ei esimerkiksi vaikeahoitoisuuden vuoksi voi sijoittaa sijaisperheeseen (Ammatilliset perhekodit, [viitattu 9.4.2010]). Lastensuojelulaitoksia, joissa järjestetään lapsen sijaishuoltoa ja laitoshuoltoa ovat lain mukaan lastenkodit ja nuorisokodit sekä koulukodit. Näiden lisäksi lastensuojelulaitoksina pidetään muita näihin rinnastettavia yksiköitä, esimerkiksi vastaanottokoteja. Lastensuojelulaitoksia ylläpitävät lähinnä valtio, kunnat tai yksityiset yhteisöt. (Lastensuojelulaitokset, [viitattu 9.4.2010].)

Muu lapsen tarpeen mukainen hoito. Lapsi voidaan sijoittaa väliaikaisesti vanhempiensa tai muun huoltajansa hoidettavaksi. Tällainen tulee kysymykseen lähinnä silloin, kun valmistellaan huostaanoton jälkeen lapsen palauttamista kotiin ja halutaan varmistua siitä, että se on lapsen kannalta hyvä ratkaisu. (Muu lapsen tarpeen mukainen hoito, [viitattu 9.4.2010].) Tällainen sijoitus voi kestää enintään kuusi kuukautta (Saastamoinen 2008, 32). Lapsi voidaan sijoittaa myös sukulaisensa luo, mutta sukulaisilla ei ole kuitenkaan erityistä oikeutta saada lasta asumaan luokseen vaan sijoituspaikan valinnan lähtökohtana on lapsen tarve (Muu lapsen tarpeen mukainen hoito, [viitattu 9.4.2010]). Lapsi voidaan sijoittaa myös

yksityisesti. Tällöin on kuitenkin otettava huomioon monenlaisia asioita. Lapsen huoltajan olisi hyväksyttävä sijoitus ja hän myös valitsee sijoituspaikan sekä vastaa edelleen lapsen elatuksesta. Joskus taas lapsen kannalta on paras vaihtoehto sijoittaa koko perhe asumaan laitokseen lapsen kanssa. Koko perhe sijoitetaan usein esimerkiksi silloin kun pitää arvioida perheen tilannetta tai perheessä on hyvin pieniä lapsia. Esimerkiksi päihdehuoltolaitokseen tai perhekuntoutuskeskukseen voidaan tehdä tällainen sijoitus. (Muu lapsen tarpeen mukainen hoito, [viitattu 9.4.2010].)

Jälkihuolto. Kunnan velvollisuuksiin kuuluu järjestää huostaan ottamalleen lapselle sijoituksen jälkeen tarpeellinen ja riittävä jälkihuolto. Tätä velvoitetta on laajennettu myös avohuollon tukitoimena sijoitettuna olleisiin lapsiin. (Heino 2009, 74.) Näin on, kun avohuollon sijoitus on kestänyt yhtäjaksoisesti vähintään puoli vuotta ja se on kohdistunut lapseen yksin (Känkänen 2009, 238). Jälkihuoltovelvollisuus edellyttää, että kunnalla on käytettävissä monipuolinen jälkihuollon palvelukokonaisuus, jota tarjota nuorille. Tämä tarkoittaa käytännössä samaa palveluvalikkoa, joka on avohuollon tukimuotoina esitelty lastensuojelulain 36. pykälässä. (Heino 2009, 74.) Jälkihuollolla tarkoitetaan nuoren tarpeisiin räätälöityä tukea, jonka tavoitteena on helpottaa ja auttaa siirtymistä itsenäisesti pärjääväksi aikuiseksi tilanteessa, jossa nuorelta saattaa puuttua kokonaan vanhempien ja suvun tukiverkosto. Nuorta autetaan muun muassa asunnon etsimisessä, opiskeluun ja työn saantiin liittyvissä asioissa sekä tuetaan taloudellisesti. Palvelussa ei ole kysymys ainoastaan tulevaisuuteen valmistamisesta vaan myös menneisyyden käsittelemisestä. Jälkihuolto päättyy nuoren täyttäessä 21 vuotta. (Aaltonen & Heikkinen 2009, 170.)

Jälkihuoltosuunnitelma laaditaan yhteistyössä nuoren, hänen vanhempiansa, sosiaalityöntekijän sekä sijaishuoltopaikan työntekijän kanssa. Suunnitelman tulisi taata nuorelle luotettava kokonaisuus, jonka turvin hän tietää, kenen puoleen voi milloinkin kääntyä, kun tarvitsee apua. Nuori tarvitsee hyvin monenlaisia eväitä itsenäistymisvaiheessa. On tärkeää, että nuori oppii tunnistamaan omat voimavaransa, oppii huolehtimaan itsestään ja että hän suhtautuu luottavaisesti omaan selviytymiseensä. Sijaishuollon aikana osallistuminen ja yhdessä tekeminen luovat turvallista kasvualustaa itsetunnon vahvistumiselle sekä sosiaalisten taitojen kar-

tuttamiselle. Nuoren tietoisuus omista voimavaroistaan ei kuitenkaan yksinään riitä, vaan lisäksi tarvitaan kannattelijoita ja vierellä kulkijoita sekä oikea-aikaista ja oikein mitoitettua tukea. (Känkänen 2009, 238–239.)

Työntekijän tehtävänä onkin auttaa pitämään yllä itsenäistymistä tukevaa suuntaa ja tavoitteellista työskentelyä yhteisten sopimusten varassa. Läheisverkostojen ja vertaistukiryhmien ylläpito ja vahvistaminen heti sijoituksen alkuvaiheesta lähtien vahvistaa lapsen sosiaalisia kykyjä ja luo edellytyksiä myöhemmälle selviytymiselle. (Känkänen 2009, 238–239.) Myös nuoren kannustaminen ja taloudellinen tukeminen harrastus- ja vapaa-ajantoimintaan on jälkihuoltovaiheessa tärkeää ja se jääkin usein helposti turhan vähälle huomiolle. Harrastustoiminta on hyvä väylä saada onnistumisen kokemuksia ja luoda sosiaalisia verkostoja. Sitä kautta nuoren oman elämän hallinta vahvistuu ja lisäksi säännölliset harrastukset tuovat rytmiiä ja mielekkyyttä elämään. (Laaksonen 2004, 39–40.)

Sijais- ja jälkihuolto olisi hyvä nähdä kokonaisuutena (Känkänen 2009, 238). Lastensuojelulaki velvoittaa suunnitelmalliseen jälkihuoltoon ja painottaa myös, että jälkihuolto on sijaishuollossa olleen lapsen oikeus (L 13.4.2007/417). Lastensuojelun jälkihuollon toteuttamisessa on kuitenkin havaittavissa hyvinkin vaihtelevia käytäntöjä ja isoja rakenteellisia eroja eri puolilla Suomea. Käytännössä näyttäisi olevan varsin tavallista, että nuoren itsenäistymisprosessia tukevat toimet ovat usein monelta osin riittämättömät. Jälkihuoltoon on kuitenkin onneksi alettu viime vuosina kiinnittää aiempaa enemmän huomiota ja sitä on ryhdytty myös kehittämään ja vahvistamaan. Jälkihuolto nähdään tärkeänä nuoren arjen hallinnan, vastuunoton ja vuorovaikutustaitojen kehittymisen kannalta. Jos kaikki tuki loppuu sijoituksen päättyessä, voi olla, että kaikki sijaishuollon aikana saavutetut hyvät asiat valuvat hukkaan. Kun sijaishuolto päättyy, nuorella on jälleen edessään kaksi vaativaa tunnetason prosessia: luopuminen ja uudelleen aloittaminen. Näiden lisäksi nuorella on puntaroitavana isoja aikuistumiseen ja itsenäistymiseen liittyviä kysymyksiä. On pohdittava myös sitä, miten nuori voisi pitää sijaishuollon aikaisia sosiaalisia suhteita yllä. Henkisen tuen lisäksi nuori tarvitsee hyvin konkreettista, tarpeisiin vastaavaa sekä riittävän intensiivistä tukea. Tällöin irrottautuminen ja itsenäisen elämän aloittaminen sujuu mahdollisimman hyvin. (Känkänen 2009, 238–239.) Jälkihuollon ohjaus- ja kasvatustyön tavoitteena on turvata nuoren suunnitelmalli-

nen siirtyminen itsenäiseen elämään (Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit 2004, 43).

4.2 Sijaishuollon aikainen sosiaalityö

Sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön tehtävärakennesuosituksen mukaan asiakasprosessilla tulee olla vastuuhenkilö, joka on yleensä sosiaalityöntekijä. Hän vastaa asiakkaan saamasta palvelusta ja sen toimivuudesta. Lastensuojelulaissa määritellään sosiaalityöntekijän tehtävät lastensuojeluprosessissa. Sosiaalityöntekijä päättää itse prosessin käynnistämisestä; lähdetäänkö lastensuojeluilmoituksen perusteella tekemään lastensuojelutarpeen selvitystä. Jokaiselle asiakkaana olevalle lapselle on nimettävä hänen asioistaan vastaava sosiaalityöntekijä, joka huolehtii, että lapsen etu tulee huomioiduksi prosessin kaikissa vaiheissa. Hän vastaa myös siitä, että lapsen tilannetta selvitetään tarkoituksenmukaisesti ja että tarvittavat lastensuojelutoimenpiteet toteutuvat asiakassuunnitelmaan kirjatulla tavalla. Hän vastaa kiireellisten toimenpiteiden toteuttamisesta. Sosiaalityöntekijällä, joka vastaa lapsen asioista, on oltava sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetun lain (272/2005) mukainen pätevyys. (Heinonen & Sinko 2009, 89–90.)

Sosiaalityöntekijällä on kokonaisvastuu lapsen lastensuojeluasioiden hoidosta. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän velvollisuutena on valvoa lapsen edun toteutumista sekä avustaa lasta tarvittaessa muun muassa puhevallan käytössä. Hänen tehtäviin kuuluu myös valvoa, että lapsi tai nuori saa tarvitsemansa palvelut ja tukitoimet ja että hänen mielipiteensä tulee kuulluksi. Lapsen tai nuoren asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on usein apunaan lastensuojelutehtävien hoidossa myös muita lastensuojelun työntekijöitä, esimerkiksi sosiaaliohjaajia. (Saastamoinen 2008, 73.)

Sosiaalityön yleisiin eettisiin periaatteisiin kuuluu, että asiakkaan itsemääräämisoikeutta sekä omia toiveita kunnioitetaan niin pitkälle kuin se on mahdollista vaarantamatta hänen terveyttään, turvallisuuttaan ja elämänsä. Tämä tavoite ei kuiten-

kaan aina toteudu käytännössä esimerkiksi vastentahtoisten huostaanottojen yhteydessä. Jotta huostaan otettu ja sijaishuoltoon sijoitettu lapsi ei kuitenkaan kokisi olevansa mikä tahansa pelinappula, jota siirrellään paikasta toiseen, on tärkeää, että häntä kuunnellaan ja että hän saa olla vaikuttamassa kaikissa sijaishuolto-prosessin vaiheissa itseään koskeviin tavoitteisiin ja päätöksiin niiltä osin, kuin se hänen turvallisuuttaan ja terveyttään vaarantamatta on mahdollista. Vapaus ja vastuu kulkevat rinnakkain: vapautta ei voi antaa enempää kuin mistä asianosainen kykenee kantamaan vastuun. Erityisesti lasten ja nuorten kohdalla onkin oltava tarkkana, ettei vapauden nimissä säilytetä liian suurta vastuuta hänen kannettavakseen. Toisaalta on kuitenkin hyvä muistaa myös, että oikea määrä vapautta oikeaan aikaan on vastuulliseksi kasvamisen välttämätön edellytys. (Partanen 2005, 16.)

Sosiaalityöntekijän tulee huolehtia siitä, että nuoren omat tavoitteet ja toiveet ovat ensisijaisia, ellei niiden toteuttaminen ole hänelle vaaraksi. Sosiaalityöntekijän olisi hyvä rohkaista nuorta kertomaan mielipiteensä, ottamaan vastuuta omasta elämästään sekä tekemään itsenäisiä valintoja ja päätöksiä, aina kun se on mahdollista. Nuoren kanssa voi tehdä sopimuksia. Tärkeää olisi muistaa myös kannustaa ja antaa positiivista palautetta aina, kun siihen on aihetta. (Vrt. Partanen 2005, 17.) Sosiaalityöntekijöillä on käytössään myös erilaisia toiminnallisia menetelmiä lasten ja nuorten kanssa työskentelyyn. Pesäpuu ry on kehittänyt esimerkiksi erilaisia kortteja, jotka tukevat lasten ja nuoren itseilmaisua. Asioiden näkyväksi tekeminen ja visualisoiminen auttavat usein lapsia ja nuoria tulemaan tietoisiksi omista ajatuksistaan, tunteistaan, motiiveistaan ja teoistaan. Pesäpuun toiminnallisten menetelmien ja välineiden kehittämistyö tähtää nimenomaan lapsen ja nuoren osallisuuden ja kuulemisen lisäämiseen lastensuojelussa. (Pesäpuu ry 2010, [viitattu 24.8.2010].)

Sosiaalityön piirissä tulee toistuvasti esiin huoli lapsen asemasta autettavana. Tällöin lapsen on todettu jäävän sivullisen asemaan ja näin on erityisesti juuri lastensuojelun piirissä. Sivullisuuteen tyytymisen taustalla voi vaikuttaa tietämättömyys: lapsi ei pyydä osallisuutta eikä ole aktiivinen asiassa, josta hänellä ei ole selvää käsitystä. Epäselvyys työskentelyn ja sen seurauksien suhteen vahvistavat epävarmuutta ja voivat aiheuttaa vetäytymistä. Epätietoinen lapsi tai nuori voi jopa ajatella, ettei asia koske häntä, vaan on aikuisten välinen. Lasten kohtaamisen,

osallisuuden ja tiedon kannalta tärkeä kysymys onkin, tarjotaanko työskentelyssä lapsille välineitä ymmärtää itseään ja elämäänsä. (Hurtig 2006, 192.)

4.3 Osallisuus sijaishuoltoprosessin eri vaiheissa

Osallisuus rakentuu Muukkosen (2009, 135) mukaan kahdella tasolla, yksittäisissä kohtaamisissa sekä asiakasprosessin osien kokonaisuutena. Asiakasprosessilla tarkoitetaan erilaisten tapaamisten, neuvotteluiden, arviointien sekä päätösten jatkumoa, jota sosiaalityöntekijän tehtävänä on koordinoita. Koordinointi taas tarkoittaa tässä tapauksessa sitä, että työntekijä huolehtii lasten ja aikuisten osallisuudesta prosessin jokaisessa vaiheessa. Pitkä asiakkuus muodostuu osaprosesseista, joita rytmittävät tilannearviot, suunnitelmat sekä suunnitelmien toteutukset sekä arvioinnit. Tärkeitä tekijöitä prosessiosallisuuden toteutumisessa ovat osaprosessien suunnitelmallisuus sekä avoin tiedonvälitys ja – muodostus, kun taas kohtaamisosallisuuden laatua kuvaa parhaiten dialogisuus. (Muukkonen 2009, 135.) Sijaishuolto kokonaisuudessaan on usein tällainen vuosia kestävä prosessi, johon sisältyy monia osaprosesseja.

Osallisuutta voidaan eritellä myös erilaisina konkreettisina tekoina kohtaamistilanteissa nuoren kanssa. Prosessi- ja kohtaamisosallisuuden rakennusaineisiin kuuluu, että nuori on puheen aiheena ja nuori nähdään. Muita elementtejä ovat nuoren ja vanhemman vuorovaikutuksen kokeminen, nuoren osallisuus tietoon (omasta ja perheen tilanteesta sekä lastensuojelun asiakkuudesta), kohtaaminen nuoren kanssa tapaamisissa (kohtaamisajan määrä) sekä nuori on kohtaamisen keskiössä, jolloin hän on tiedon tuottaja, käsittelijä sekä palauttaja (kohtaamisajan laatu). Tärkeää on myös huomioida nuoren rooli arvioijana. (Vrt. Muukkonen 2009, 135.) Näiden asioiden huomiointi sijaishuollon sosiaalityössä takaa nuoren osallisuuden omien asioiden hoitoon. Tutkimuksessani pyrin selvittämään, miten nämä asiat ovat kohderyhmään kuuluvien nuorten kohdalla toteutuneet.

Oikeanlainen dokumentointi voi myös tukea osallisuutta. Tällöin nuoren asiakirjat kirjoitetaan niin, että niissä kuuluu asiakkaiden ääni. Puheen suorien sitaattien

käyttö voi esimerkiksi tuoda nuoren äänen esiin. Osallisuutta hakevassa prosessissa olisi myös tärkeää, että asiakkaat saataisiin asiakkuudessaan aktiivisesti mukaan ja antamaan panoksensa tilanteen arviointiin niin työskentelyn alussa kuin lopussakin. Heidät olisi hyvä saada mukaan myös tavoitteiden asettamiseen sekä muun suunnitelman tekoon ja toteuttamaan omaa osuuttaan suunnitelmista. Jos asiakkaat ovat saaneet olla osallisia alusta asti selvityksen teossa, suunnitelman laadinnassa, työn toteutuksessa ja arvioinnissa, ovat tehty työ, tarjottu tuki ja apu asiakkaalle todennäköisemmin vaikuttavia. Tällöin myös nuoren, vanhempien sekä työntekijöiden sitoutuminen on todennäköisintä. (Vrt. Muukkonen 2009, 138–139.)

Osallisuus sijaishuollon alkuvaiheissa. Sijaishuoltoprosessi lähtee liikkeelle lastensuojeluilmoituksesta, jota seuraa lastensuojelutarpeen selvitys. Selvityksen tarkoituksena on tehdä lastensuojelun alkuvaiheesta systemaattinen, kaikille osapuolille näkyvä vaihe lastensuojelun asiakkuudessa. Sen avulla selvitetään perheen elämäntilanne ja mahdollinen lapsen suojelun tarve. Näin voidaan heti alusta lähtien kohdentaa palvelut oikein. (Kananoja ym. 2007, 143.) Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa ja sijaishuoltoa järjestettäessä on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen mielipiteisiin ja toivomuksiin. Mitä tärkeämmästä lapseen ja hänen elämänsä liittyvästä asiasta on kyse, sitä enemmän painoarvoa lapsen mielipiteelle tulisi antaa. (Saastamoinen 2008, 64.) Selvityksen tekeminen on tarkoitettu nimenomaan yhteiseksi prosessiksi lapsen ja hänen huollostaan vastaavien aikuisten kanssa (Taskinen 2007, 34).

12 vuotta täyttäneelle lapselle tulee järjestää myös kuulemistilaisuus häntä koskevassa huostaanottoon tai sijaishuoltoon liittyvässä asiassa (Aaltonen & Heikkinen 2009, 168). Kuulemisen toteuttamiseksi asianosaisilla on oikeus tutustua myös kaikkiin niihin asiakirjoihin, jotka ovat olleet vaikuttamassa asian ratkaisuun (Taskinen 2007, 60). Kun työskennellään lasten ja nuorten kanssa on erityisen tärkeää huomioida, että kuulemistilanteesta pyritään tekemään mahdollisimman miellyttävä ja turvallinen. Näin lasten ja nuorten osallisuus pääsee paremmin toteutumaan. Möllerin (2004, 24) mukaan tutkimusten perusteella lapset kokevat viralliset kuulemistilanteet muodollisina ja he kaipaisivat epämuodollisia tilanteita, joissa olisi riittävästi aikaa, mahdollisuus luotettavan aikuisen tai ystävän läsnäoloon sekä

nykyistä vähemmän viranomaisia. Omien vanhempiensa läsnäolon tilanteissa he kokevat usein myös pulmallisena. (Möller 2004, 24.)

Heti sijaishuollon alusta lähtien olisi tärkeää ottaa lapsi tai nuori mukaan suunnitelmien ja päätösten tekemiseen. Muukkonen (2009, 137) korostaa erityisesti lastensuojelun piirissä olevien lasten ja vanhempien osallisuutta tietoon. Se on hänen mielestään osallisuuden perusta. Niin asiakkuusprosessin alkuvaiheissa kuin myöhemminkin tavoitteena on, että asiakkaana olevat lapset ja nuoret tietäisivät olevansa osallisina lastensuojelussa sekä sen, mitä se tarkoittaa ja syyn asiakkuuteen. Osallisuudella tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, että vanhemmatkin pyrittään saamaan asiakkuuden alussa määrittämään lastensuojelun piiriin tulemisen syytä ja kertomaan asiasta itse lapselleen yhdessä sosiaalityöntekijän kanssa. Näin vanhemmat mahdollistavat lapsensa osallisuuden perheen asioihin ja samalla myös työskentelyyn lastensuojelussa.

Sijoitusvaiheessa on ehdottoman tärkeää, että lapselle selitetään ikätasoa vastavasti ja ymmärrettävästi sijoitukseen liittyvät käytännön asiat. Lisäksi lapsen kanssa tulisi keskustella riittävästi sijoitukseen liittyvistä syistä. Lapsen kanssa on hyvä käydä läpi tilanteen herättämiä tunteita ja selvittää, millä tavoin lasta ja hänen perhettänsä tuetaan tulevaisuudessa. Aikuisen tehtävänä on aktiivisesti rohkaista ja tarjota tilaisuuksia siihen, että lapsi voi kertoa omista tunteistaan ja näkemyksistään. Aikuisen tehtäviin kuuluu huolehtia myös siitä, että tunteiden ja kokemusten läpikäyminen kantaa lasta eteenpäin, ei enää loukkaa tai hylkää. Kuuntelemalla lasta hänelle osoitetaan samalla, että hän on tärkeä ja hänestä välitetään. (Känkänen 2009, 235.) Sosiaalityöntekijän tuki sijoituksen alkuvaiheissa on pohja myöhemmälle suhteelle sijaishuollossa olevan lapsen tai nuoren kanssa. Lapsen tai nuoren osallisuuden kannalta on tärkeää, että sosiaalityöntekijään muodostuu hyvä suhde. Hyvä suhde on riittävän läheinen ja perustuu luottamukseen. Kun nuoren ja sosiaalityöntekijän välillä vallitsee luottamus, nuorella on mahdollisuus osallistua ja tulla kuulluksi ilman epätietoisuutta (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 129).

Osallisuus sijaishuollon aikana. Lastensuojelulain mukaan sosiaalityöntekijän tulee tavata riittävästi lasta henkilökohtaisesti myös sijaishuollossa ilman muita läsnäolijoita (Kananoja ym. 2007, 135). Nuoren osallisuus sijaishuollossa näkyy

hyvin konkreettisesti mm. omien mielipiteiden ilmaisemisena juuri tapaamisissa sosiaalityöntekijän kanssa, kun tehdään erilaisia päätöksiä ja suunnitellaan tulevaa. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on pyrkiä kaikin mahdollisin keinoin tukemaan nuoren osallisuutta omien asioiden hoitamiseen sijaishuollon aikana. Nuorten vaikuttamisen olisi hyvä ulottua kaikille elämän eri osa-alueille, kuten esimerkiksi harrastuksiin ja vapaa-aikaan sekä yhteydenpitoon läheisten kanssa.

Sijaishuoltoa toteutettaessa tulee laatia asiakassuunnitelma, jonka tarkoituksena on kokonaisvaltaisesti arvioida lapsen ja hänen perheensä tilanne sekä turvata riittävän pitkäjänteinen tuki. Asiakassuunnitelman neuvotteluissa on tärkeää, että kaikki osapuolet ovat läsnä ja saavat sanoa mielipiteensä. Asiakassuunnitelma tulee tarkistaa tarvittaessa, kuitenkin vähintään kerran vuodessa. Lisäksi asiakassuunnitelmaa suositellaan täydennettäväksi sijaishuoltopaikan työntekijöiden ja lapsen sekä hänen vanhempiansa kanssa laadittavalla hoito- ja kasvatussuunnitelmalla. Hoito ja kasvatussuunnitelmassa asetetaan sijaishuollon tavoitteet ja arvioidaan ja suunnitellaan lapsen laitoksessa tarvitseman hoidon ja huollon sisältö. (Saastamoinen 2008, 78–82.) Asiakassuunnitelman neuvotteluissa kuten muissakin neuvotteluissa olisi tärkeää huolehtia siitä, että nuorten osallisuus pääsee toteutumaan. Asiakassuunnitelmaan kirjattujen tavoitteiden olisi hyvä olla aina, kun sen vain mahdollista, yhdessä päätettyjä, jolloin lapsen, vanhempien ja työntekijöiden sitoutuminen on todennäköisempää (Muukkonen 2008, 158).

Nuorten osallisuus sijaishuollossa pitää sisällään myös sen, että he saavat osallistua arviointiin. Nuorille olisi hyvä antaa mahdollisuus arvioida sijaishuoltoa kokonaisuudessaan ja yhteistyötä sosiaalityöntekijän kanssa. Tältä pohjalta myös sosiaalityöntekijä saa arvokasta palautetta työstään ja voi kehittää sitä entistä parempaan suuntaan. Muukkonen (2009, 137–138) mukaan nuorta voidaan pyytää myös kertomaan ja arvioimaan omaa arkeaan, itseään sekä suhdettaan läheisiinsä. Nuorta voidaan pyytää arvioimaan vanhempiansa vanhemmuutta. Tällaisen arvioinnin hyötynä on, että vanhemmat saavat silloin usein paljon hyvää palautetta lapseltaan ja samalla nuoren näkökulmasta vanhemmuudessa toimimattomat asiat tulevat näkyviksi niin vanhemmille kuin lastensuojelun työntekijällekkin. (Vrt. Muukkonen 2009, 137–138.)

Osallisuus jälkihuollon aikana. Taskisen (2007, 89) mukaan jälkihuollossa olevalle nuorelle tehdään asiakassuunnitelma ja silloin aikuisilta vaaditaan taitoa olla läsnä sekä auttaa mahdollisuuksien hahmottamisessa, mutta jättää itse ratkaisut ja toimiminen nuoren vastuulle. Nuoren omat toiveet ja tarpeet tulee kohdata ja rakentaa työskentely nuoren omaa toimintaa tukevaksi. Sosiaalityöntekijän haastavana tehtävänä on auttaa nuorta rakentamaan sellainen suunnitelma, johon hän haluaa itse sitoutua. (Taskinen 2007, 89.) Tämä tukee nuorten osallisuuden toteutumista jälkihuollon aikana.

Mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin on osallisuutta. Jälkihuollossa tämä korostuu entisestään, sillä nuorten kohdalla itsenäisesti tehtävien ratkaisujen määrä on usein suurempi kuin pienten lasten kohdalla. (Lasten osallisuus, [viitattu 24.8.2010].) Muutoin osallisuus jälkihuollon aikana noudattaa pitkälti samoja kaavoja kuin sijaishuollossakin. Se, että nuoret ovat vanhempia jälkihuollon aikana, tuo kuitenkin omat vaikutuksensa osallisuuteen. Usein ikä tuo mukanaan sen, että mielipiteitä kuunnellaan enemmän ja niillä on myös enemmän vaikutusta. Pienempi lapsi ei välttämättä ymmärrä asioita riittävän hyvin, eikä näin ollen välttämättä tiedä, mikä on itselle parhaaksi.

5 TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TOTEUTTAMINEN

5.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset

Valitsin tutkimusaiheeni, koska olen itse henkilökohtaisesti kiinnostunut lastensuojelusta ja sijaishuollosta. Kiinnostukseeni vaikuttaa varmasti osaltaan oma lapsuushistoriani viiden lapsen sijaissiskona. Lisäksi olen koulutukseni aikana saanut paljon lisää tietoa aiheeseen liittyen sekä tehnyt harjoitteluita ja töitä sijaishuollossa olevien lasten ja nuorten parissa, mikä on entisestään lisännyt kiinnostustani. Haaveenani on tulevaisuudessa työskennellä sijaishuollon parissa. Tutkimusaiheeni valintaan vaikutti myös ajankohtaisuus, lasten ja nuorten osallisuudesta puhutaan paljon. Muutama vuosi sitten uudistettiin lastensuojelulakia hyvin radikaalisti ja siihen kirjoitettiin kokonainen oma luku osallisuudesta.

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää nuorten haastattelujen pohjalta, miten osallisuus on käytännössä heidän kohdallaan toteutunut sijaishuollossa. Keskityn tutkimuksessani nuoren ja sosiaalityöntekijän väliseen suhteeseen eli osallisuuteen sijaishuollon sosiaalityössä: Miten nuoret ovat kokeneet osallisuutensa toteutuneen sosiaalityöntekijän asiakkaana sijaishuolto-prosessin eri vaiheissa? Lisäksi halusin saada nuorilta kehittämissuhteita, joiden avulla osallisuus heidän mielestään pääsisi toteutumaan entistä paremmin. Tutkimukseni yhteistyöorganisaationa on Kauhajoen lapsiperheiden sosiaalityö. Vaikka varsinaista tilausta työlleni ei tullut, sosiaalityöntekijät kokivat tutkimuksen hyvin tarpeelliseksi.

Tutkimuskysymyksinä työssäni ovat:

1. Miten nuori on kokenut osallisuutensa sosiaalityön asiakkaana sijaishuolto-prosessin eri vaiheissa?
2. Miten sijaishuollossa olevat/olleet nuoret kehittäisivät sijaishuollon aikaista sosiaalityötä niin, että osallisuus pääsisi toteutumaan entistä paremmin?

5.2 Tutkimuksen kohderyhmä

Tutkimukseni kohderyhmäksi valitsin Kauhajoen lapsiperheiden sosiaalityön asiakkaat. Rajasin tutkimukseni käsittämään sijaishuollon sosiaalityön asiakkaina olevia tai olleita yli 18-vuotiaita nuoria eli he olivat joko jälkihuollossa tai sitten heidän kohdaltaan oli hiljattain jälkihuolto päättynyt. Halusin tutkimukseen nimenomaan vähän vanhempien nuorten näkökulmaa ja ajattelin, että yli 18-vuotiaat osaisivat tarkastella asioita syvällisemmin ja heistä saisin niin sanotusti enemmän irti, kuin mitä ehkä nuoremmista saisi.

5.3 Tutkimusmenetelmän valinta

Valitsin tutkimusmenetelmäksi kvalitatiivisen eli laadullisen tutkimuksen. Yhtenä lähtökohdana laadullisessa tutkimuksessa on todellisen elämän kuvaaminen (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 157). Tutkimukseni tarkoituksena oli tutkia nuorten henkilökohtaisia kokemuksia osallisuudesta sijaishuollon sosiaalityössä, eikä niitä voi mielestäni määrällisin keinoin mitata. Lisäksi minulle itselleni tuntui mielekkäältä kerätä aineisto nimenomaan haastattelemalla kasvotusten tutkimukseen osallistuvia nuoria. Yksi laadullisen tutkimuksen yleisimpiä aineistonkeruumenetelmiä on juuri haastattelu (Tuomi & Sarajärvi 2009, 71). Laadullisessa tutkimuksessa pyritään tutkimaan kohdetta mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Yleisesti voidaan todeta, että kvalitatiivisessa tutkimuksessa on pyrkimyksenä löytää tai paljastaa tosiasioita. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 157.)

Laadullisen tutkimuksen tyypillisiin piirteisiin kuuluu muun muassa se, että se on luonteeltaan kokonaisvaltaista tiedonhankintaa, ja aineisto kootaan luonnollisissa ja todellisissa tilanteissa. Siinä suositaan myös ihmistä tiedonkeruun instrumenttina. Tutkija luottaa tällöin enemmän omiin havaintoihinsa ja keskusteluun tutkittavien kanssa kuin mittausvälineillä hankittavaan tietoon. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa käytetään induktiivista analyysia. Tutkijan tarkoituksena on paljastaa odottamattomia seikkoja ja siksi lähtökohdana ei ole teorian tai hypoteesien testaaminen vaan aineiston monitahoinen ja yksityiskohtainen tarkastelu. Tutkija ei määrää

sitä, mikä on tärkeää. Tyypillistä laadullisessa tutkimuksessa on myös käyttää laadullisia metodeja aineiston hankinnassa eli suositaan sellaisia menetelmiä, joissa tutkittavien näkökulmat ja ääni pääsevät esille (esimerkiksi teemahaastattelu). Kvalitatiivisen tutkimuksen tyypillisiin piirteisiin kuuluu myös, että valitaan kohdejoukko tarkoituksenmukaisesti, eikä satunnaisotoksen menetelmää käyttäen. Lisäksi tyypillistä sille on, että tutkimus toteutetaan joustavasti ja suunnitelmaa muutetaan olosuhteiden mukaisesti sekä tapauksia käsitellään ainutlaatuisina ja tulkitaan aineistoa sen mukaisesti. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 160.)

Tutkimukseni on siis laadullinen haastattelututkimus. Haastattelu on haastattelijan ja haastateltavan välistä keskustelua ja vuorovaikutusta eli haastattelu syntyy osallistujien yhteisestä toiminnasta. Jokainen haastattelutilanne rakentuu haastattelijan ja haastateltavan keskustelussa omanlaisekseen. (Tiittula & Ruusuvuori 2005, 13.) Toteutin haastattelut yksilöhaastatteluina, koska ajattelin, että silloin saan niistä enemmän irti. Yksilöhaastatteluissa keskustelu on usein syvällisempää ja asiaa tulee enemmän kuin ryhmähaastatteluissa. Lisäksi aroista ja kipeistä asioista puhuminen on usein paljon vaikeampaa ryhmässä, kuin kahden kesken.

Tutkimushaastattelut on yleensä tapana nauhoittaa, mikä antaa hyvän mahdollisuuden palata tilanteeseen uudelleen. Näin ollen nauhoitus toimii sekä muistin tukena että tulkintojen tarkastamisen välineenä. Litterointi toimii hyvänä muistiapuna sekä helpottaa tärkeiden yksityiskohtien havaitsemista aineistosta. Tutkimuskysymykset ja käytetyt tutkimusmenetelmät vaikuttavat litteroinnin tarkkuuteen: mitä enemmän aineistoa analysoidaan vuorovaikutuksen perusteella, sitä tärkeämpää on litteroinnin tarkkuus. Jos tutkimuskohteena ovat esimerkiksi emootiot tai ylipäättänsä seikat, jotka tulevat esiin ennemminkin muussa kommunikaatiossa kuin siinä, mitä varsinaisesti sanotaan, voi olla hyödyllistä merkitä sanojen lisäksi äänenvoimakkuutta, painotuksia, taukoja ja intonaatiota. (Tiittula & Ruusuvuori 2005, 13–16.) Nauhoitin jokaisen haastattelun ja litteroin ne jälkeenpäin. Pyrin tutkimuksessani litteroimaan aineistot mahdollisimman tarkasti. Kirjoitin ylös varsinaisten sanojen lisäksi esimerkiksi tauot ja naurahdukset sekä sen, jos haastateltava sanoi erityisen painokkaasti jotain.

Toteutin haastattelut teemahaastattelun periaatteita noudattaen. Valitsin teemahaastattelun, koska se sopii mielestäni hyvin juuri tällaiseen tutkimukseen, jossa tutkimuksen kohteena ovat emotionaalisesti arat aiheet. Lisäksi teemahaastattelu sopii tilanteisiin, joissa muistamattomuuden arvellaan tuottavan virheellisiä vastauksia tai kun halutaan selvittää heikosti tiedostettuja seikkoja. Teemahaastattelu on menetelmänä paikallaan myös silloin, kun tutkitaan ilmiöitä, joista haastateltavat eivät ole tottuneet keskustelemaan päivittäin. (Hirsjärvi & Hurme 1991, 35.)

Teemahaastattelussa edetään tiettyjen keskeisten ja etukäteen valittujen teemojen ja niihin liittyvien tarkentavien kysymysten mukaan. Metodologisesti teemahaastattelussa korostetaan haastateltavien tulkintoja asioista, heidän asioille antamia merkityksiä sekä sitä, miten merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 75.) Valitsin teemahaastattelun myös siksi, että se joustaa tilanteen vaatiessa: välttämättä kaikille haastateltaville ei ole järkevää esittää kaikkia kysymyksiä sekä kysymysten järjestys ja sanamuodot voivat vaihdella tilanteen mukaan. On hyvä muistaa, että teemahaastattelussakaan ei kuitenkaan voi kysellä ihan mitä tahansa, vaan siinä pyritään löytämään merkityksellisiä vastauksia tutkimuksen tarkoituksen ja tutkimustehtävän mukaisesti (Tuomi & Sarajärvi 2009, 75).

Suunnittelin etukäteen teemahaastattelurungon, joka toimi tukena ja muistilistana haastatteluissa. (Liite 6.) Haastattelurungon kysymykset keskittyivät pääasiassa nuoren ja sosiaalityöntekijän suhteeseen ja sen tarkasteluun sijaishuoltoprosessin eri vaiheissa. Rungon teemat ja tarkentavat kysymykset etenivät sijaishuoltoprosessin eri vaiheiden mukaisesti sijaishuollon alkuvaiheista aina jälkihuoltoon saakka. Haastattelurungon lisäksi minulla oli haastattelutilanteissa mukana sijaishuoltoprosessikaavio, joka toimi haastateltavan muistin tukena. Kaaviosta haastateltava näki miten sijaishuoltoprosessi eteni ja sen pohjalta nuoret pystyivät miettimään, miten heidän osallisuutensa toteutui eri vaiheissa.

5.4 Tutkimuksen kulku

Haastateltavia tutkimukseeni etsin Kauhajoen Lapsiperheiden sosiaalityön kautta. Aivan ensimmäiseksi minun piti kuitenkin hankkia tutkimuslupa Kauhajoen sosiaalipalvelujohtajalta. Kirjoitin tutkimuslupahakemuksen (Liite 1.) ja toimitin sen hänelle. Kun olin saanut tutkimusluvan (Liite 2.), pääsin aloittamaan varsinaista tutkimusta. Haastateltavien valinnan suhteen tein yhteistyötä pääasiassa Kauhajoen lapsiperheiden sosiaalityön johtavan sosiaalityöntekijän kanssa. Kirjoitin haastateltaville kirjeen (Liite 4.), jonka johtava sosiaalityöntekijä toimitti yhdessä oman tervehdyksensä (Liite 3.) kanssa haastateltaville.

Kirjeitä lähetettiin kaiken kaikkiaan 28 kappaletta. Kirjeisiin laitoin mukaan postimerkillä varustetun tyhjän kirjekuoren sekä suostumuslapun (Liite 5.). Myönteisiä vastauksia sain kolme, joista kaksi loppujen lopuksi toteutui. Nämä kaksi nuorta olivat vielä jälkihuollon piirissä. Heidän lisäksi hankin itse omatoimisesti loput haastateltavat. Näiden nuorten osalta jälkihuolto oli muutamia vuosia sitten päätynyt. Tunsin heidät ennestään henkilökohtaisen elämäni kautta ja otin heihin itse suoraan yhteyttä. Kaikki haastateltavat olivat Kauhajoen sosiaalitoimen sijoittamia. Oli haastavaa saada kasaan riittävästi haastateltavia. Eräskin haastateltavista antoi ensin suostumuksensa haastatteluun, mutta sitten hän ei ensin vastannut, kun piti sopia haastatteluajankohta ja kun lopulta saatiin sovittua ajankohta, haastateltava ei ilmestynyt paikalle. Muiden haastateltavien kohdalla ei ollut tällaisia ongelmia, mutta joissakin tapauksissa oli hankalaa löytää molemmille sopivaa haastatteluajankohtaa. Oli myös aika työlästä etsiä itse haastateltavia.

Alkuvaikeuksien ja pienen epätoivonkin jälkeen sain lopulta kokoon seitsemän haastattelua. Haastattelut onnistuivat kaiken kaikkiaan mielestäni hyvin ja vaikka niitä ei tämän enempää olekaan, ne ovat mielestäni laadultaan hyviä, syvällisiä ja niiden kautta tuli paljon tärkeää asiaa. Oli todella miellyttävä haastatella sellaisia nuoria, jotka olivat innokkaita antamaan haastattelun ja puhuivat asioista mielellään. Minulla kävi hyvä tuuri, sillä minun haastateltavistani kaikki olivat tällaisia. Minun ei tarvinnut kovin paljoa matkustella haastattelujen takia, sillä suurin osa haastatteluista toteutui Kauhajoella, yksi Vaasassa ja kaksi Seinäjoella. Kaksi haastateltavaa tuli jopa pitkän matkan takaa (toinen Helsingistä ja toinen Peräsei-

näjoelta) tapaamaan minua, jotta saadaan haastattelu tehtyä. Tämä tuntui todella mukavalta. Neljä haastattelua toteutui minun asunnollani, kaksi haastateltavien kotona ja yksi eräessä hoitolaitoksessa. Haastatteluajankohta vaihteli sen mukaan miten haastateltaville sopi.

Haastattelurungon ja – kysymysten suunnittelu oli myös yllättävän haasteellista puuhaa. Osallisuus sijaishuollon aikaisessa sosiaalityössä tuntui laajalta ja moninaiselta asialta. Mitä kaikkea osallisuus tässä yhteydessä voikaan tarkoittaa? Miten se ilmenee, jos sitä on? Mitkä ovat sellaisia tekijöitä, jotka edistävät tai haittaavat sen toteutumista? Täsmällisen teoretiedon puuttuminen hankaloitti myös osaltaan aiheen tutkimista. Lisäksi sijaishuolto on usein pitkä prosessi, johon mahtuu kaikenlaista. Välillä oli myös vaikeaa keksiä mahdollisimman avoimia kysymyksiä, kun koko ajan tuli mieleen pieniä, mutta tärkeitä juttuja, joita olisi hyvä kysyä haastateltavilta. Oli myös tärkeää miettiä, miten haastattelusta saisi mahdollisimman keskustelunomaisen ja sellaisen, että haastateltavan olisi luontevaa ja helppoa kertoa myös vaikeista ja ehkä kipeistäkin asioista.

Ensimmäinen haastattelu jännitti aika paljon. Ovatko kysymykset hyviä ja saako niillä irti sellaista tietoa, jota olen hakemassa? Onko kysymyksiä liian vähän vai onko niitä liikaa? Miten keskustelu etenisi luontevasti? Haastattelu sujui kuitenkin hyvin ja sen jälkeen olikin helpompi tehdä muut haastattelut. Jouduin muokkaamaan muutamia kysymyksiä ja niiden järjestystä järkevämmäksi, mutta pääpiirteissään haastattelu oli hyvä sellaisena kuin olin sen suunnitellutkin. Kuten olin etukäteen jännittänyt, välillä oli hieman vaikeaa saada haastateltavat kertomaan asioita omin sanoin avoimilla kysymyksillä. Aika usein piti tehdä paljon lisäkysymyksiä ja välillä se tuntui melkein ns. lypsämiseltä. Tämäkin kuitenkin vaihteli ja välillä nuoret kertoivat pitkiäkin pätkiä asiaa. Välillä mentiin asioissa hieman sivuraiteille, mutta pääsääntöisesti pysyimme hyvin aiheessa. Haastattelurunko oli niissä tilanteissa hyvä apuväline, jonka avulla oli helppo palata asiaan.

Jokainen haastattelu oli hyvin omanlaisensa: kysymysten järjestys vaihteli ja välttämättä jokaiselta haastateltavalta ei ollut järkevää kysyä kaikkia kysymyksiä. Keskustelut etenivät mukavasti omalla painollaan ja haastattelutilanteet olivat miellyttäviä ja rentojakin, eivätkä ahdistavia tai kiusallisia. Uskon, että haastattelujen

ilmapiiri oli sellainen, että nuoret pystyivät puhumaan suhteellisen helposti vaikeistakin asioista. Haastattelut toteutuivat joko keittiön pöydän ääressä, sohvalla tai sängyllä istuen. Koskaan ei ollut kiire lopettaa keskustelua ja haastatteluista tulikin aika pitkiä. Niiden kesto vaihteli tunnin molemmin puolin. Pidin huolta siitä, että itse olin haastatteluissa ajoissa paikalla ja pääsääntöisesti myös haastateltavat tulivat silloin, kuin oli sovittu. Juttelimme usein aluksi vähän aikaa niitä näitä ja sitten aloitimme varsinaisen haastattelun. Haastattelun aluksi kysyin luvan nauhoittamiseen ja painotin vielä tutkimuksen luottamuksellisuutta. Nauhurin lainasin koululta ja testasin aina ennen haastattelua, että se varmasti toimii. Muutamat nuorista ensin hieman jännittivät nauhuria, mutta unohtivat sen olemassaolon kuitenkin usein nopeasti. Nauhoituksen avulla haastattelut sujuivat jouhevasti ilman taukoja.

5.5 Tutkimuksen laatu ja luotettavuus

Tutkimuksen laatu. Laadun kannalta on tärkeää, että tekninen välineistö on kunnossa. Tarkistinkin haastattelutilanteissa aina välillä, että nauhuri varmasti on edelleen päällä ja haastattelu tallentuu. Haastattelurunko on myös oiva apuväline, jonka avulla pystyy nopeasti tarkistamaan, onko kaikki asiat varmasti tullut kysytyä ja käytyä läpi. Jos jotain oleellista on unohtunut tai jokin asia jää epäselväksi, voi haastattelun jälkeen vielä tarkentaa joitakin seikkoja puhelimitse. Haastattelun laatuun voidaan vaikuttaa myös litteroimalla aineisto mahdollisimman nopeasti ja tarkasti haastattelun jälkeen. Näin tilanteesta on vielä hyvät ja totuudenmukaiset muistikuvat. Pyrin omassa tutkimuksessani litteroimaan haastattelut aina mahdollisimman nopeasti itse haastattelutilanteen jälkeen. Joskus väliin jäi muutama päivä, mutta pääsääntöisesti litterointi tapahtui samana tai seuraavana päivänä haastattelusta, jolloin tilanteet olivat vielä hyvin tuoreena mielessä. Mielestäni analysoinnin kannalta on tärkeää huomioida myös haastateltavan ilmeitä, eleitä ja äänensävyjä. Muistini tueksi pidin päiväkirjaa haastattelutilanteista ja niiden kulusta.

Lisäksi laatuun vaikuttaa se kuinka motivoituneita haastateltavat ovat osallistumaan tutkimukseen. Onneksi suurin osa haastatteleistani nuorista oli hyvinkin motivoituneita ja innokkaita osallistumaan tutkimukseen. Pyrin lisäämään heidän

motivaatiotaan muun muassa kertomalla, että heidän vastauksensa ovat tärkeitä ja kerroin haastattelun aluksi, mitä oikein aion tutkia. Avasin heille myös hieman osallisuuden käsitettä ja mitä se käytännössä tarkoittaa lastensuojelun piirissä. Motivaation kannalta on tärkeää, että ymmärtää, mistä kulloinkin puhutaan. Pyrin myös välttämään liian ammatillisia ja vaikeita sanoja sekä selittämään tarkasti, mitä kulloinkin halusin tietää. Lisäksi painotin tutkimuksen luottamuksellisuutta.

Tutkimuksen luotettavuus. Tutkimuksen onnistumisen kannalta on hyvin tärkeää, että tulokset olisivat mahdollisimman luotettavia. Erityisesti laadullisen tutkimuksen luotettavuutta parantaa tarkka selostus tutkimuksen toteuttamisesta. Haastattelututkimuksen luotettavuuden kannalta on olennaista mainita muun muassa millaisissa olosuhteissa ja paikoissa aineisto kerättiin, kuinka kauan haastattelut kestivät ja mitkä asiat mahdollisesti häiritsivät haastatteluja. Samoin kerrotaan mahdollisista virhetulkinnoista haastatteluissa ja tutkija arvioi myös sitä, miten itse toimi haastattelutilanteissa ja miten se mahdollisesti vaikutti saatuun aineistoon ja haastateltavien mielipiteisiin. Lisäksi on tärkeää perustella huolellisesti aineiston perusteella tehdyt tulkinnat. Tutkija voi käyttää esimerkiksi suoria lainausotteita tutkimusselosteiden ohessa päätelmiensä perustana. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 227–228.)

Monet haastateltavista olivat minulle entuudestaan tuttuja ja se on voinut vääristää tutkimustuloksia. Painotin kuitenkin aina haastattelujen aluksi tutkimuksen luottamuksellisuutta ja sitä, että tutkimuksen tuloksista kerrottaessa haastateltavien henkilöllisyys ei paljastu ja itseäni koskee tutkijana ehdoton salassapitovelvollisuus. Tämän toivon auttaneen siihen, että haastateltavat kertoivat asioista niin kuin ne todellisuudessa heidän mielestään ovat. Ainakin minulle jäi sellainen tunnetta haastatteluista, että haastateltavien ei tarvinnut vastata mitenkään minun mielikseni eri tavalla kuin asioiden todellinen laita on. Myös tekemiini tulkintoihin on mahdollisesti saattanut vaikuttaa hieman se, että tunsin monet haastateltavista. Olen voinut joissakin kohdin analysoida ikään kuin liian pitkälle vain sen perusteella, miten oletan ja luulen nuoren ajattelevan. Uskoisin kuitenkin, että niin ei ole tapahtunut suuressa mittakaavassa, sillä olen tutkijana kuitenkin ollut tietoinen asiasta ja pyrkinyt välttämään sitä kaikin mahdollisin keinoin.

Tutkimukseeni osallistui seitsemän nuorta. Tutkimustulokset olisivat saattaneet olla erilaisia, jos haastateltavia olisi ollut enemmän. Toisaalta nämä seitsemän haastattelua olivat kuitenkin syvällisiä ja niistäkin sain jo paljon irti. Nuorten osallisuuden kokemukset sijaishuolto-prosessin alkuvaiheissa jäivät tutkimuksessani kahden haastateltavan muistikuvien varaan, koska muut haastateltavat olivat sijoitettu niin nuorina, etteivät muistaneet alkuvaiheista paljoakaan. Näin ollen tutkimuksessani sain kattavamman ja sitä kautta myös luotettavamman kuvan nuorten osallisuudesta sijaishuolto-prosessin myöhemmissä vaiheissa. Koska kaikki nuoret olivat Kauhajoen sijoittamia, sain kattavan kuvan nimenomaan Kauhajoen sosiaalityöstä sijaishuollon aikana. Toisaalta olisi voinut olla mielenkiintoista vertailla, miten nuoret eri kunnissa ovat kokeneet osallisuutensa, mutta silloin olisi pitänyt tehdä ehkäpä hieman laajempi tutkimus. Mielestäni sain kokoon sopivan kokoisen ja riittävän laajan tutkimusaineiston.

Mitä useamman haastattelun olin tehnyt, sitä paremmin ne alkoivat sujua. Osasin tarttua eri lailla tutkimuksen kannalta olennaisiin asioihin ja muutenkin haastattelut tulivat entistä syvällisemmiksi, kun tiesin itse haastattelijana paremmin, mitä olen hakemassa. Ensimmäiset haastattelut olivat ehkä vähän sellaista harjoittelua ja tuntuman hakemista. Tutkimuksen luotettavuuden kannalta oli hyvä, että haastatteluja oli useita ja pääsin itse kehittymään haastattelijana. Pysin haastatteluissa käyttämään mahdollisimman avoimia kysymyksiä, mutta välillä jouduin johdattelemaan haastateltavia, että keskustelu etenisi ja saisin heidät kuvailemaan asioita yksitavuihin vastausten sijaan. Näin ollen olen voinut kysymystenasettelulla voinut vaikuttaa haastateltavien sanomisiin. Mielestäni haastattelutilanteet kokonaisuudessaan olivat kuitenkin joka lailla onnistuneita ja tukivat haastattelun onnistumista. Ilmapiiri oli rento ja luottamuksellinen.

Tutkimuksen reliabiliteetilla tarkoitetaan mittaustulosten toistettavuutta. Reliabiliteetti voidaan todeta hyväksi, jos kaksi arvioijaa päätyy samaan tulokseen tai jos samaa henkilöä tutkitaan eri tutkimuskerroilla ja saadaan sama tulos. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 226.) Tässä tutkimuksessa ei tehty mitään erityisiä arviointeja reliabiliteetin suhteen, eikä myöskään samaa henkilöä haastateltu kahta kertaa eli on vaikea sanoa paljoakaan tulosten toistettavuudesta. Uskoisin kuitenkin sillä olevan positiivisia vaikutuksia tulosten reliabiliteettiin, että kaikki haastatelta-

vat olivat yhtä lukuun ottamatta olleet saman sosiaalityöntekijän asiakkaita. Tällöin otos kertoi kattavasti siitä, miten juuri tämä sosiaalityöntekijä mahdollisti omalta osaltaan nuorten osallistumista omien asioidensa hoitamiseen. Tulokset olivat hyvin samansuuntaisia juuri tämän sosiaalityöntekijän asiakkaiden kohdalla.

5.6 Tutkimusaineiston analysointi

Aloitin tutkimusaineiston analysoinnin litteroimalla nauhoitukset sananmukaisesti. Aineistoa kertyi yli kaksikymmentä liuskaa haastattelua kohti ja yhden haastattelun litteroiminen kesti useita tunteja. Litteroinnin jälkeen lueskelin haastatteluvastauksia ja pohdin samalla, miten lähtisin analysoimaan aineistoa. Ensin koodasin haastateltavat (N1, sijoitettu 2-vuotiaana), (N2, sijoitettu 8-vuotiaana), (N3, sijoitettu 16-vuotiaana), (N4, sijoitettu 15-vuotiaana), (N5, sijoitettu 4,5-vuotiaana), (N6, sijoitettu 7-vuotiaana) ja (N7, sijoitettu 2-vuotiaana). Mielestäni nuoren ikä sijoitushetkellä oli tutkimukseen liittyvä olennainen lisätieto haastateltavista, jonka oli hyvä tulla ilmi lainausten yhteydessä.

Seuraavaksi poimin eri teemoihin liittyvät haastatteluvastaukset koodeineen omiin tiedostoihinsa, mikä oli aika työlästä puuhaa, sillä läpikäytävää materiaalia oli paljon. Samalla tuli kuitenkin jälleen kerran luettua aineisto läpi ja sain hyvän käsityksen eri teemoista. Lähestyin aineistoa siis teemoittelun avulla. Tämän jälkeen tuntui, että oli ote aineistoon ja lähdin purkamaan aineistoa teemoihin tukeutuen. Etsin vastauksista eroja, yhtäläisyyksiä sekä kiinnostavia piirteitä. Vähitellen tekstimassasta löytyi omasta mielestäni olennaisimmat ajatukset. Näkökulmina analysoinnissa olivat yleisimmät asiat eli ne asiat, jotka nousivat teemoihin liittyen useimmin esille sekä ne vastaukset, jotka poikkesivat huomattavasti yleisemmästä mielipiteestä. Järjestelin myös eri teemoihin liittyvät tiedostot pää- ja alaluokkiin omiksi kansioiksi, mikä helpotti aineiston jäsentelyä. Esimerkiksi sijaishuolto prosessin alkuvaiheeseen liittyvät teemat olivat omassa kansiossa ja sijais- ja jälkihuolto omina kokonaisuuksinaan. Käytin analysoinnissa apuna myös hankkimaani teoria-aineistoa osallisuuteen ja sen toteutumiseen liittyen.

5.7 Tutkimuksen eettisyys

Eettisyyden kannalta on tärkeää, että tutkimuksen lähtökohtana on ihmisarvon kunnioittaminen. Haastateltavien itsemääräämisoikeutta tulee kunnioittaa antamalla heille mahdollisuus päättää, haluavatko he osallistua tutkimukseen. Yleensä tutkimukseen osallistuvilta edellytetäänkin asiaan perehtyneesti annettu suostumus. (Hirsjärvi, Hurme & Sajavaara 2007, 25.) Pysin kertomaan haastateltaville mahdollisimman kattavasti tutkimuksestani kirjeessä, jonka lähetin heille sosiaalityöntekijän välityksellä. Lisäksi kerroin heille, kuinka tulen käyttämään heidän sanomisiaan ja miten tutkimus etenee pääpiirteissään. Näin ollen he olivat tietoisia siitä, mihin olivat suostumassa, mikä on mielestäni tärkeää tutkimuksen eettisyyden kannalta. Jokainen haastateltava osallistui tutkimukseeni täysin vapaaehtoisesti, ilman pakotteita. Tutkimukseni eettisyys näkyi myös siinä, että hankin asianmukaiset tutkimusluvut ennen kuin aloitin tutkimuksen.

Luottamuksellisuus tutkimusten yhteydessä näkyy muun muassa siinä, että haastattelijan on kerrottava totuudenmukaisesti haastattelun tarkoituksesta, käsiteltävä ja säilytettävä saamiaan tietoja luottamuksellisina sekä varjeltava haastateltavien anonymiteettia tutkimusraporttia kirjoittaessaan (Tiittula & Ruusuvuori 2005, 17). Pysin tutkimuksessani siihen, että haastateltavat säilyvät tunnistamattomina ja, että aineisto tallennetaan ja säilytetään asianmukaisesti. Käytännössä tämä näkyi siinä, että en mainitse haastateltavien ikää, sukupuolta, asuinpaikkaa tai muita tietoja ns. samassa lauseessa niin, että heidät voisi siitä tunnistaa. Pysin kirjoittamaan muutenkin tavalla, josta ei voi tunnistaa haastateltavia. Kun en enää tarvitse aineistoa hävitän sen asianmukaisesti.

6 NUORTEN KOKEMUKSET OSALLISUUDESTA SOSIAALITYÖN ASIAKKAANA SIJAISHUOLTOPROSESSIN ERI VAIHEISSA

Tässä luvussa esittelen tutkimuksen tuloksia liittyen ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni. Luvun alussa kerron haastateltavien taustatietoja. Tutkimustuloksia esittelen teemoittain ja kerronnassa aloitan sijaishuoltoprosessin alkuvaiheista ja etenen siitä sijaishuoltoon ja lopuksi käsittelen jälkihuoltoa. Käytän suoria lainauksia todentamaan ja elävöittämään tutkimusaineistoa.

6.1 Haastateltavien taustatiedot

Tutkimukseeni osallistui yhteensä seitsemän nuorta. Haastateltaviin kuului sekä poikia että tyttöjä ja ikäjakauma vaihteli 18–26 ikävuoden välillä. Kaikki haastateltavat olivat Kauhajoen sosiaalityöntekijöiden sijoittamia ja nuoret olivat yhtä lukuun ottamatta huostaan otettuja. Nuorista kaksi oli ollut sijoitettuna laitokseen ja muut joko perhekotiin tai sijaisperheeseen. Laitokseen sijoitetut nuoret olivat sijoitushetkellä 15- ja 16-vuotiaita, kun taas perhehoidossa olleet olivat 2-8 – vuotiaita, kun heidät sijoitettiin. Lapsena sijoitetut eivät muistaneet sijaishuollon alkuvaiheista paljoakaan, jolloin haastattelu painottui prosessin myöhempisiin vaiheisiin. Sijoitusten kokonaispituudet vaihtelivat muutamasta kuukaudesta 17 vuoteen. Haastateltavista neljä oli ollut sijoitettuna yhteen sijaishuoltopaikkaan. Kolmella oli takanaan kaksi eri sijoitusta. Sijoitukseen johtaneet syyt vaihtelivat. Sijoitusten syitä olivat esimerkiksi alkoholi ja vanhempien juomaseura, vanhemmat paljon poissa kotoa, koulunkäynti, mielenterveysongelmat ja yksinhuoltajavanhemman jaksaminen.

Haastateltavista kolme oli töissä, yksi työttömänä ja yksi koulussa. Kaksi heistä oli haastatteluhetkellä äitiyslomalla tai hoitovapaalla. Suurimmalle osalle haastateltavista kuului hyvää. Kun heidän piti miettiä, miten heidän asiat ovat tällä hetkellä asteikolla 1-10, vain yksi antoi kakkosen ja yksi haastateltavista mietti, olisiko se kasi vai seiskapuoli. Muut arvioivat tilanteitaan arvosanoin yhdeksän tai kymme-

nen. Nuoret nostivat haastatteluissa esille kuitenkin myös erilaisia huolenaiheita. Eräs nuorista oli huolissaan taloudellisen pärjäämisen suhteen, yhtä haastateltavaa vaivasi viime hetken tapahtumat ja yksi taas mietti, miten jaksaa tulevan lapsen kanssa. Muita huolenaiheita olivat huonot välit sijaisperheeseen sekä ongelmat syömisen ja viinan kanssa. Yhden haastateltavan mieltä painoivat lapsuudessa tapahtuneet asiat.

6.2 Kokemukset osallisuudesta sijaishuollon alkuvaiheissa

Haastattelun aluksi pyysin haastateltavia kertomaan kokemuksiaan lastensuojelun asiakkaaksi tulemisesta sekä sijoitusvaiheesta. Miten he alkuvaiheissa saivat olla osallisia omien asioiden hoitamisessa? Tässä luvussa nuoret kuvailevat osallisuuskokemuksiaan, kun heidän kohdallaan on tehty lastensuojelutarpeen selvitystä ja he ovat tavanneet ensimmäisiä kertoja sosiaalityöntekijäänsä. Lisäksi haastateltavat kertovat kuulemistilanteesta ja siitä, kuinka sosiaalityöntekijä tuki heitä sijoituksen alkuvaiheissa sekä saivatko he vaikuttaa sijaishuoltoapaikan valintaan.

Lastensuojelutarpeen selvitys. Haastateltavilla ei ollut tarkkaa käsitystä siitä, kuinka ja koska heidän kohdallaan oli tehty lastensuojelutarpeen selvitystä. Tai he eivät muistaneet, koska suurimman osan sijoitus oli tapahtunut heidän ollessa kovin nuoria. Vanhempana sijoitettujen haastateltavien kohdalla tästä voisi päätellä, että nuorten kanssa ei ollut puhuttu asiasta. Nuorten sijoitukset olivat tapahtuneet pääsääntöisesti hyvin nopeasti sosiaalityöntekijän ensimmäisen kontaktin jälkeen.

”Ainaki ne kodinhoitajat kävi, mutten mä tiedä sitte, ne on varmaan sitä tehny.” (N2, sijoitettu 8-vuotiaana)

Kysyin myös, milloin haastateltavat olivat tavanneet ensimmäisiä kertoja sosiaalityöntekijäänsä ja millaisia tilanteita ne olivat olleet. Suurin osa haastateltavista ei muistanut nuoren ikänsä takia alkutapaamisista paljoakaan, mutta kuitenkin heille oli jäänyt jonkinlaisia muistikuvia pääsääntöisesti ihan mukavista hetkistä sosiaalityöntekijän kanssa.

"No en mä tiä, mulla oli aika hällävälää asenne, niin...(naurahdus) Ihan normaaleja." (N4, sijoitettu 15-vuotiaana)

"...ne oli...aina tuli synttäreille sitte. Ja mä muistan ne tosi hyvällä...et niinkö...just niitten lapsetki tuli sitte meille ja...et niinkö...ne oli varmaan niinku meiän semmoset ensimmäiset kaverit ne niitten lapset..." (N5, sijoitettu 4,5-vuotiaana)

"...musta se oli tosi kiva, että me mentiin mun omaan huoneeseen niinku...että ensi oli juotu kahavia siinä näin niinku, että oli minä ja sossu ja sijaisvanhemmat ja näin. Ja sitte sen jälkeen niinku mentiin sossun kans kaksistaan mun huoneeseen. Mä muistan, että se oli aiva kiva." (N6, sijoitettu 7-vuotiaana)

Suurin osa haastateltavista tapasi ensimmäistä kertaa sosiaalityöntekijän vasta siinä vaiheessa, kun heitä oltiin jo viemässä sijaishuoltopaikkaan. He eivät kuitenkaan pitäneet sitä mitenkään pahana, koska he olivat olleet niin pieniä silloin. Haastatteluissa tuli lisäksi ilmi kaksi mielenkiintoista ja hyvin erilaista näkökulmaa siitä, oliko sijoitus nuorten mielestä ajankohtainen. Toinen nuorista olisi halunnut, että tilannetta biologisessa kodissa olisi yritetty tukea paremmin avohuollon tukitoimin ja toinen olisi halunnut, että tilanteeseen olisi puututtu aiemmin.

"Niitä, mitä nää nyt on, ku siis mennään kotiin ja tulee hoitaja ja kaikkee, näitä avohuollon toimenpiteitä olis voinu tehdä meille enemmän, ettei olis tarvinnu sullei koskaa mennä sijaisperheeseen. Tai, että siltä ois ainaki pitempään vältytty...Mun mielestä ne jäi meillä vähä vajaaksi, ei se kyllä meillemme ihan riittäny, että kävi vain joku kodinhoitaja joskus moikkaamas. Oishan sitä kaikkia terapiapaikkoja ja kaikkea, niin mun mielestä isälle ja äitille olis auttanu paljo enemmän semmonen, ku se, että joku tulee kerran viikos siivoon. Ei se kaikille auta semmonen. Monelle se auttaa, mutta ei kaikille." (N2, sijoitettu 8-vuotiaana)

"Mä yllätyin enemmän sitä, että sitä kätteltiin niin pitkään sitä mun touhua. Että mä odotin että tulis paljo ennemmin jo semmonen tapahtuma." (N4, sijoitettu 15-vuotiaana)

Kuulemistilanne. Kysyin nuorilta, että järjestettiin heille kuulemistilanne ennen huostaanottoa ja sijoitusta. Suurin osa haastateltavista kertoi, että heitä oli kuultu ainakin jossain muodossa (esimerkiksi lastenpsykiatrisella osastolla tai perheneu-

volassa), mutta poikkeuksiakin löytyi. Yksi nuorista kertoi, että häntä ei oltu kuultu missään muodossa.

”Huostaanottoa ennen järjestettiin joo, semmonen kuulemistilanne.” (N4, sijoitettu 15-vuotiaana)

”En muista, että olis ikinä kysytty...” (N6, sijoitettu 7-vuotiaana)

Sosiaalityöntekijän tuki sijoituksen alussa. Tutkimuksessani halusin saada selville myös, oliko sosiaalityöntekijä nuorten mielestä tukenut heitä riittävästi sijoitusvaiheessa ja olivatko he saaneet rauhassa tutustua sijaishuoltoonpaikkaan. Pääsääntöisesti nuoret olivat tyytyväisiä tukeen. Lapsena sijoitetut haastateltavat eivät muistaneet paljoakaan tutustumisesta. Toinen teini-ikäisenä sijoitetuista nuorista muisti hyvin asioita sijoituksen alkuvaiheista ja oli tyytyväinen sosiaalityöntekijältä saamaansa tukeen. Hän piti tärkeänä sitä, että sosiaalityöntekijä oli itse henkilökohtaisesti mukana, kun sijaishuoltoonpaikkaan siirtyminen tapahtui.

”No joo, siis seki, että se ite niinku tulee meille kotia ja vie mut sinne paikkaan tutustumaan, eikä sitä tehny kukaa niinku, että joku poliisipartio olis tullu sinne paikalle, että nyt lähetään tai näin että... kyllä se mun mielestä meni ihan...” (N4, sijoitettu 15-vuotiaana)

Nuorten vaikuttaminen sijaishuollon alkuvaiheissa. Tutkimuksen avulla halusin selvittää myös, olivatko haastateltavat muuten saaneet sanoa sijoituksen alkuvaiheessa mielipiteitään ja oliko niillä ollut vaikutusta. Vastausten perusteella sijoituksia tehtäessä ei nuorten mielipiteitä ollut paljoakaan kysely tai he eivät olleet jostain syystä niitä sanoneet. Suurimmalla osalla se johtui todennäköisesti hyvin nuoresta iästä, eivätkä he siitä syystä pitäneet sitä kovinkaan pahana. Vain yksi oli erityisen tyytymätön siihen, että häneltä ei oltu kysytty mitään.

”Ei, enkä mä siis, mä olin niin pieni, etten mä ois osannu sanoakkaa mitää. Mä olisin vain sanonu, että äitin luo takasi.” (N2, sijoitettu 8-vuotiaana)

”Oli valittu paikka jo ja kaikki. Ei multa kysytty mitään.” (N3, sijoitettu 16-vuotiaana)

”No mä en ollu oikein valmis juttelemaan oikein mistään, mutta tuota, kyllä toinen vastapuoli oli kyllä kovasti kiinnostunut.” (N4, sijoitettu 15-vuotiaana)

Vaikka esimerkiksi sijaishuoltopaikan valintaan ei kukaan nuorista ollut saanut vaikuttaa, haastateltavat olivat hyvin yksimielisiä siitä, että heidän sijaishuoltopaikkansa olivat olleet juuri sopivia ja parhaita mahdollisia heille. Tärkeinä asioina nuoret pitivät mm. rauhallista maaseutua, selkeitä rajoja ja välittämistä.

”Oli, koska olemme kaukana keskustasta, olemme rauhallisella alueella, iso tupa ja perunamaa. Ja hyvä kuri ja järjestys, on ollut jämpä. Ja uskavaiset sijaisvanhemmat. Se on ainaki ittelte ollu sellaanen tärkeä asia. (N1, sijoitettu 2-vuotiaana)

”No kyllä sillä lailla, vaikka silloin tuntu ja mä kapinoin koko ajan sielä olemista ja kaikkee mitä sielä oli, mutta kuitenkin se että tuota...tuskin mä olisin edes hengissä, jossen mä olis menny sinne, että.. Kyllä musta tuntuu et silti sielä oli sitä välittämistä, vaikka mä en sitä osannu vastaanottaakkaa, mutta kuitenkin se oli suht inhimillinen paikka, vaikka sielä oli tiukat rajat ja kaikki, mutta kuitenkin.” (N4, sijoitettu 15-vuotiaana)

”Erytisesti niinku tykkäsin, ku ne panosti moniin asioihin niinku esimerkiksi se...mun mielestä lapselle, joka on joutunu tuollaaseen kokemukseen, on mielettömän kiva, että ne laittaa sitä pihaa ja on eläämiä, joittenka kans peuhata ja tällääsiä juttuja. Mun mielestä...ne oli ainaki mulle tosi merkittäviä, että oli nimenomaan tuollaanen niinku maaseutupaikka tai näin mä sen ajattelen.” (N6, sijoitettu 7-vuotiaana)

6.3 Kokemukset osallisuudesta sijaishuollon aikana

Kaiken kaikkiaan haastatteluvastausten perusteella voi todeta, että nuorten osallisuus oli toteutunut sijaishuollon sosiaalityössä suhteellisen hyvin. Suurin osa haastateltavista koki, että heidän mielipiteitään oli kysytty ja niillä oli ollut merkitystä. Heistä tuntui, että he olivat saaneet vaikuttaa omiin asioihinsa. He olivat sitä mieltä, vaikka löysivät puutteitakin suhteellisen monien haastattelussa esiintynei-

den teemojen kohdalta. Vain yksi haastateltavista koki, että hänen mielipiteillään ei ollut sijaishuollossa ollut merkitystä oikein ollenkaan.

”No oli ja, vaikka.. siis varsinkin ku mun kommentit saatto olla justiin semmosia niinku, että ne ei tarkottanu yhtää mitää, vaan ne oli justiin niinku, että haistakaa vaan paska tai jotain tällästä...niinku niin sitäki niinku tavallaan alettiin heti, että no miksi sinusta tuntuu tältä..ja sitte mä vaan ärsyyntynyt siitä, että kyllä siinä oltiin ihan täysillä mukana, mutta mä en oikein jaksanu niin siinä sillä lailla olla että. Tavallaan heittäydyin sen laitoksen ja näittein niinku juttuihin, että joo..antakaa mennä vaan, tehkää mitä tykkäätte. Ja silti niinku kapinoin kaikkia vastaan.” (N4, sijoitettu 15-vuotiaana)

”Joo. Että jos mä niinku jotain halusin, niin sitte mua kuunneltiin...” (N5, sijoitettu 4,5-vuotiaana)

”Ei. (nauraa)...ei se sillä lailla kysynyt mun mielipiteitä (naurahdus).” (N3, sijoitettu 16-vuotiaana)

Kun on kyse lapsista ja nuorista sekä heidän osallisuudestaan, on tärkeää, että sosiaalityöntekijä tiedostaa, että vastuu on kuitenkin viime kädessä hänellä. Näin ollen aivan kaikkia nuoren toiveita ei voi toteuttaa tai mielipiteitä noudattaa, jos ne eivät ole hänelle hyväksi. Eräs nuorista olikin sitä mieltä, että välillä oli ollut vain hyvä, kun ei oltu kuunneltu niin paljon hänen omia mielipiteitään, koska nuori ei välttämättä aina tiedä, mikä on itselle parasta.

”No se, että vaikka ei aina saanu vaikuttaa, vaikka niinku sano ja halus jotain tosi paljo, niin sitte tavallaan kuitenkin se, että tota, ei tehty kuitenkaa aina niinku mä halusin, niin, että kuitenkin tajuttiin se, että missä menee se raja. Niin sitte kuitenkin, ku oli ne rajat, niin se toi sen turvan. Että se oli ihan hyvä, ettei tavallaan liikaa silti lepsuilltu niinku tavallaan, koska mullaki tuli nyt sellasia heittoa, että mä saatoin yhtäkkiä sanoa justiin niinku...lähteä Ruotsiin tästä nyt vaan karkureissulle tai tehdä jotain muuta vastaavaa, niin yhtäkkiä vaan, ku mä olin ihan varma, että joo, että nyt mä lähden kotiin niinku et se on näin, mutta sitte pitemmän päälle se ei ollu hyvä juttu. Et se oli tavallaan hyvä sen aikana, että vaikka oli niinku... silloin otti tosi lujaa päähän ne säännöt ja kaikki se, että ei saanu päättää asioista, tietyistä asioista, niin kuitenkin se loi sen turvan.” (N4, sijoitettu 15-vuotiaana)

Nuorten osallisuuden tulisi toteutua kaikilla elämän eri osa-alueilla sijaishuollon aikana. Heidän tulisi saada vaikuttaa ja sanoa mielipiteensä mm. tarpeiden, har-

rastusten ja läheisten kanssa tapahtuvan yhteydenpidon suhteen. Seuraavaksi nuoret kertovat, kuinka heidän mielestään heidän kohdallaan nämä asiat on huomioitu sijaishuoltoa järjestettäessä.

Tarpeet, harrastukset ja yhteydenpito läheisten kanssa. Kaikkien haastateltavien mielestä sijaishuolto kokonaisuudessaan vastasi hyvin heidän tarpeitaan. He kokivat muun muassa, että sijaishuoltopaikat olivat olleet heille sopivia.

”No...mä uskon, että siinä mieles, että sielä ei ollu omia lapsia...et niinku...oli ne resurssit sitte hoitaa... et mäki olin toisaalta vaikee lapsi, ku mä olin jo niin iso...et mä olin kuitenkin neljä ja puoli, et niinku, siinä tartti sitä läheisyyttä ja kaikkee...” (N5, sijoitettu 4,5-vuotiaana)

Harrastusten suhteen nuoret olivat sitä mieltä, että ne oli huomioitu sijaishuollon aikana hyvin ja niissä tuettiin riittävästi. Näin ollen nuorten vaikuttaminen niiden suhteen oli päässyt toteutumaan suhteellisen hyvin. Haastatteluvastausten perusteella nuoret kokivat kuitenkin, että sosiaalityöntekijällä ei niinkään ollut roolia harrastusten tukemisessa, vaan sijaisvanhemmat tai sijaishuoltopaikka takasivat mahdollisuudet harrastamiseen. Sosiaalityöntekijän rooli oli ehkä enemmänkin tukea ja kannustaa sijaishuoltopaikkaa nuoren harrastusten järjestämisessä.

”Ei mulla silleen niinku mitää harrastuksii eikä näin, mutta niinku sielä tehtiin niin paljo yhdessä kaikkea tiäksä..Ja just kaikkia näitä pelejä ja kaikkea tämmöstä, että pelattiin lentopalloa, pesäpalloa ja kaikkea tämmöstä...” (N3, sijoitettu 16-vuotiaana)

”No harrastukset on kyllä sielä huomioitu, että sielä mulla oli ensimmäistä kertaa kunnon niinku...sillä lailla, että mä sain tehdä mistä mä tykkäsin. Että kyllä ne on huomioitu sielä kyllä niinku niin hyvin, ku ne on voitu huomioida.” (N4, sijoitettu 15-vuotiaana)

”...no kyllä mä koen sillä lailla...eihän ne siis oo rahallisesti tukenu, mutta mun mielestä kivasti...kivasti aina, ku sossu on esimerkiksi käyny niin se on halunnu tietää, että mitä puuhastellaan. Että mun mielestä se on...tai on tuntunu...en mä ny muista mitää tilannetta, että olis kysytty mitää erityisesti, mutta on jääny sellanen mielikuva, että tavallaan sossunki päästä on pidetty huolta siitä, että onhan lapsella harrastuksia ja, että oottehan pitäny huolen, että lapsella on harrastuksia.” (N6, sijoitettu 7-vuotiaana)

Noin puolet nuorista koki, että oli saanut riittävästi vaikuttaa yhteydenpitoon liittyvissä asioissa ja oli sitä mieltä, että yhteydenpito läheisten kanssa oli kaiken kaikkiaan huomioitu hyvin sijaishuollon aikana. Suurin osa haastateltavista oli myös sitä mieltä, että sijaishuoltopaikka ei ollut myöskään sijainniltaan liian kaukana biologisesta perheestä ja muista läheisistä.

”Joo. No kyllä mun mielestä, että...sitte ku mulla ajokortti oli niin aika helepostti pääsi käymähän näin, mut siis...niin ja sitte se...se, että äitiä ja isää kutsuttiin meille joskus kesällä. Niin se, että oltiin tavallansa nuon lähellä niin mahdollisti sen. Että, jos oltaas oltu kovin kaukana niin ei äiti ja isä olisi pystyny tulla. Että siinä mieles tosi hyvä.” (N6, sijoitettu 7-vuotiaana)

Asiakassuunnitelma. Keskustelimme haastatteluissa myös niistä tilanteista, kun nuoret tekivät yhdessä sosiaalityöntekijän kanssa asiakassuunnitelmaa. Halusin saada selville, kysyttiinkö silloin myös heidän mielipidettään ja saivatko he vaikuttaa asioihin. Olin hieman yllätynyt siitä, että asiakassuunnitelma oli sanana kaikille haastateltaville yhtä lukuun ottamatta outo ja he eivät oikein tienneet mitä se tarkoittaa. He eivät myöskään osanneet sanoa, oliko heidän kanssaan tehty sellaista.

”Mitä se tarkoittaa?” (nauraa) (N5, sijoitettu 4,5-vuotiaana)

”Ei mun kans oo mitää semmosta tehty. Kyl mä muistaisin, jos olis.” (N2, sijoitettu 8-vuotiaana)

Kun kysyin, olivatko nuoret yhdessä sosiaalityöntekijän kanssa kuitenkin miettineet ja laittaneet ylös tavoitteita tai pohtineet tulevaa, oli suurin osa haastateltavista kuitenkin osallistunut sellaiseen keskusteluun sijoituksen aikana.

”...Niin no, muistiinpanoja ja sitä mitä tehdään seuraavaksi ja kuinka on menny...” (N1, sijoitettu 2-vuotiaana)

”Aaa..kyllä varmaan oli...et joskus oli sillei, että oli niinku et...se tota..sossu kirjotti niinku niitä...mutta ei se.. ei sitä niinku sanottu, että nyt kirjoitetaan tämmönen suunnitelma...” (N5, sijoitettu 4,5-vuotiaana)

Kysyin myös, kysyttiinkö niissä tilanteissa nuorten mielipiteitä asioihin. Vastauksiensa perusteella jäi sellainen kuva, että nuorten mielipiteitä kyllä kysyttiin, mutta he eivät niitä silti paljoakaan jostain syystä kertoneet. Yksi nuorista koki, että sijaisvanhempien läsnäolo esti omien mielipiteiden ilmaisemisen. Osa haastateltavista taas koki, että heidän mielipiteitään kysyttiin, mutta vaikutusta niillä oli vasta sitten, kun he olivat vähän vanhempia.

”Ööö..no meillä oli aika paljo niitä..justiin palaveria, että sinne tuli sossu ja ku mulla oli aluksi tarkoitus, että mä oon siä vaan kesän rauhottumas tai jotain vastaavaa, että niitä oli sitte aika tiuhaan niitä juttuja. Mutta ne tilanteet oli tavallaan semmosia, että... mulle ois kyllä annettu lupa sanoa mun mielipide ja kaikki, mutta mä en halunnu puhua mitää. Että kyllä multa kysyttiin kaikki mahdolliset, mutta mä olin hiljaa, enkä mä puhunu mitää niissä, että kyllä mulle se tilaisuus annettiin, mutta...mä mieluummin eristäydyin ja annoin niinku niitten hoitajien tavallaan..heittäydyin siihen, että no kyllä nuo ny päättää sitte, mitä päättää, ettei mun tarvi ny tässä mitää puhua, että..” (N4, sijoitettu 15-vuotiaana)

”No en ny kyllä oikiastaan hirveesti...Siis no, kyllä kyseltiin kauheesti, että tota, mitä mä teen ja kuinka menöö ja... Mutta no, on varmahan ollu joo puhetta jotaki...mihinkäs kouluun aiot mennä ja näin, mutta...mutta tota...Mun mielestä ne tilanteet on ollu vähä sellaaasia puolivirallisia, koska musta tuntuu, että ne mun sijaisvanhemmat on vastannu mun puolesta...” (N6, sijoitettu 7-vuotiaana)

”Kyllä ainaki sitte isompana oli.” (N2, sijoitettu 8-vuotiaana)

Sijaishuoltoapaikan vaihtaminen. Haastattelutilanteissa kysyin nuorilta myös muutaman kysymyksen sijaishuoltoapaikan vaihtamiseen liittyen. Joillakin haastateltavista sijaishuoltoapaikka olikin muutamamaan otteeseen vaihtunut aivan sijoituksen alussa, kun he olivat olleet lapsia, mutta vain yhden kohdalla vaihdos oli tapahtunut kesken pitempiaikaisen sijoituksen, kun hän oli ollut 11-vuotias. Hän oli itsekin halukas vaihdokseen, mutta aloite siihen tuli sosiaalityöntekijältä.

”Yhen kerran mä muistan, että mun toinen sossu on jutellu mun kans, ku se kysy, että haluanko mä asua mun siskon kanssa samassa paikassa. Mä sanoin, että joooo. Sitte mä vaihdoin....” (N2, sijoitettu 8-vuotiaana)

Lähes kaikki haastateltavat olivat tyytyväisiä sijaishuoltopaikkaansa, eivätkä olleet missään sijoituksen vaiheessa todella halunneet vaihtaa sitä. Kaikilla se oli jossain vaiheessa kyllä käynyt mielessä, mutta siihen ei kuitenkaan ollut niin suurta tarvetta, että he olisivat ottaneet sitä puheeksi sosiaalityöntekijän kanssa. Yksi haastateltavista kertoi tässä yhteydessä siitä, kuinka laitoksella uhkaaminen esti häntä puhumasta asioista sosiaalityöntekijälle, mikä näin ollen heikensi hänen osallisuuttaan tämän asian suhteen.

”Siis, oon mä ajatellu miksi mä oon täälä ja mitä mä täälä teen ja voishan täältä ny lähtiä, mutta en mä silti aiva tosissani oo ollu. Koska, jos mä olisin ollu, niin olisinhan mä ny lähteny.” (N1, sijoitettu 2-vuotiaana)

”No en...en mä tiä olisinko mä nyt sieltä ikinä pois...pois...en mä muista, että mä olisin sieltä ikää pois halunnu, mutta siis kyllä mä olisin jostaki asiasta halunnu puhua, mistä mä en uskaltanu, koska mua uhattiin laitoksella... Niin tota...ja itse asias mä pelekäsin sitä asiaa niin, että en mä...vaikka olisin halunnukki sossulle jotaki sanoa, niin en mä sanonu.” (N6, sijoitettu 7-vuotiaana)

Arviointi. Haastatteluvastauksista kävi ilmi, että suunnilleen puolet haastateltavista oli saanut arvioida mennyttä ja sitä kautta olla osallinen omiin asioihinsa. Vastauksista jäi sellainen kuva, että arviointi ei ollut kuitenkaan kovin järjestelmällistä tai laajaa, vaan se tapahtui ikään kuin ohimennen.

”No kysyhän se nykki minkälaasia nuo sijaisvanhemmat on ollu. Mä vaan että kyllähän ne siinä on menny.” (N1, sijoitettu 2-vuotiaana)

”Öö, mä en nyt tarkkaan muista, mutta muistaakseni oon jotaki... Mm'm. Oon mä ja oon mä sinne laitoksellekki, sinnekki puhunu ja oon Sossullekki puhunu siitä, että oli siitä niinku jotaki hyötyäki, että ymmärsi niinku että ei kaikki mee aina niinku itte haluaa ja tällä lailla. Mutta oon senki sanonu, että ei siitä kyllä välttämättä mitää hyötyä aina ollu.” (N3, sijoitettu 16-vuotiaana)

Asiakirjat. Keskustelimme haastatteluissa myös siitä, että olivatko nuoret saaneet tutustua heitä itseään koskeviin asiakirjoihin. Yksi haastateltavista oli tutustunut tarkemmin omiin papereihinsa ja kaksi muuta muistivat saaneensa lukea jotain

niistä. Haastatteluvastausten perusteella kahta lukuun ottamatta kaikki olisivat kuitenkin halunneet jossain vaiheessa lukea itseään koskevia asiakirjoja.

”Joo. Oon saanu ihan kaikkia ja ne on mulla itellä tallessa kaikki paperit, mitä musta on tehty niin...” (N4, sijoitettu 15-vuotiaana)

”Joo oon, sillai aina ku oli se kuukausiraportti, niin aina sai lukea sen, jos halus.” (N3, sijoitettu 16-vuotiaana)

”Olisin... Mä olisin halunnu...mä olisin aina halunnu lukea niitä...Mua on kylä monesti ottanu päähänki se, että...että ois kiva tietää vähä niinku...että tuntuu, että ei oikein tiedä omista asioostansa mitää.” (N6, sijoitettu 7-vuotiaana)

Sijaishuollossa olevalla nuorella on lakisääteinen oikeus tutustua itseään koskeviin asiakirjoihin. Tutkimuksessa tuli ilmi, että lähes kaikki haastateltavat tiesivätkin tästä oikeudestaan. Vain yksi nuorista ei tiennyt ja olikin asian johdosta hyvin pettynyt.

”Siis kyllä siitä mun mielestä joskus mainittiin, mutta en mä oo sitte, en mä muista, että niitä olis erikseen mitenkää näytetty, ku mä oon ajatellu, että mä meen ite ne kaivaan sieltä arkistosta joskus ja kattoon niitä.” (N2, sijoitettu 8-vuotiaana)

”...kyllä mä oon sen tienny, mutta ei mua oo kiinnostanu sitte niin paljoa.” (N7, sijoitettu 2-vuotiaana)

”Ei mulle oo sanonu kukaa... Mä oon tästä kyllä tosi vihanen, että mä en oo tienny.” (N6, sijoitettu 7-vuotiaana)

Halusin tutkimukseni avulla saada selville myös, olivatko haastattelemani nuoret saaneet mielestään riittävästi tietoa sijoituksesta ja siihen liittyvistä asioista. Haastatteluvastausten perusteella suurin osa nuorista koki, että kun ikää oli tullut lisää, oli saanut myös tietoa ja asioita oli selitetty. Suurin osa haastateltavista oli sitä mieltä, että oli saanut tietoa riittävästi. Eräs nuorista kertoi, että hänelle tilaisuus saada tietoa omista asioistaan ja menneisyydestään oli ollut aivan erityisen merkityksellinen.

”No siis...niinku se mitä...tai no...ei äiti ja isäkää hirveesti tienny...tiedä niistä kaikista varmaan...mut se mitä niinku...on tässä niinku sossuilta sitte kysynny...No...varmaan niinku just ikätasoon nähden niinku just...ihan sopivasti...et tota...et eihän...varmasti kannatakkaa ihan pienelle lapselle kertoo niitä ihan todellisia syitä. Et niinku...just vaan, että...et niinku...äiti ei vaan jaksanu hoitaa teitä tai tämmönen niinku riittää ihan pienelle lapselle, mutta...sitte jos halua tietää enemmän niin...niin ne voi kertoa sitte myöhemmällä iällä, että...mitkä ne syyt oli ja niinku...mutta niin...jos mä nyt saan aikaseks, nii mä käyn kysymäs.. (nauraa) Ehkä 24-vuotiaana jo kestää totuuden (naurahdus)” (N5, sijoitettu 4,5-vuotiaana)

”No meille pidettiin sellaanen palaveri... sen koin kauhian hyväksi, ku oli sellaanen palaveri...Mä en muista, miten vanha mä oon ollu, mutta joku murrosikäänen, että... sossu sano, että pidetään tälläänen, että ku te ootta jo sen ikääsiä, että teitä alkaa vaivata. Tai mua oli erityisesti vaivannu asiat. Niin siinä tuli paljo sellasta, mitä mä en ollu tienny...että se oli hyvä.” (N6, sijoitettu 7-vuotiaana)

6.4 Nuorten yhteistyö ja suhde sosiaalityöntekijän kanssa sijaishuollossa

On tärkeää kiinnittää huomiota siihen, millaisissa olosuhteissa ja millä tavalla lapsen kanssa keskustellaan ja työskennellään. Tilanne on luotava kiireettömäksi ja lapsen tulee tuntea olonsa turvalliseksi. Työntekijältä vaaditaan erityistä hienovaraisuutta, jotta lasta ei kiirehditä tai pakoteta ilmaisemaan itseään. Lapsen mielipiteeseen ei saa vaikuttaa. Lisäksi lapsen tulee tietää, että hänen mielipiteillään on arvoa ja hän voi vaikuttaa asioihin, mutta päätöksenteko on aina aikuisen vastuulla. (Kananaja ym. 2007, 141.) Tässä luvussa esittelen nuorten kokemuksia liittyen yhteistyöhön sosiaalityöntekijän kanssa. Haastatteluissa keskustelin nuorten kanssa mm. tapaamisista ja yhteydenpidosta sosiaalityöntekijän kanssa sekä niiden laadusta. Lisäksi esittelen haastattelujen tuloksia, jotka kertovat nuorten suhteesta sosiaalityöntekijään sekä luottamuksesta tähän.

Säännölliset tapaamiset sosiaalityöntekijän kanssa. Haastatteluissa tuli ilmi, että nuoret olivat yhtä lukuun ottamatta saaneet tavata heidän sijoituksestaan vastaavaa sosiaalityöntekijää säännöllisesti kasvotusten. Tapaamisten lukumäärä vaihteli yhdestä neljään kertaan vuodessa. Yksi haastateltavista ei ollut tavannut sosiaalityöntekijää lainkaan sijoituksen aikana. Kyseessä oli lyhyehkö laitossijoitus. Nuori myös koki, että hänen olisi ollut vaikea ottaa yhteyttä sosiaalityönteki-

jään, jos olisi tullut jokin sellainen asia, josta olisi pitänyt sosiaalityöntekijän kanssa jutella. Hänen kohdallaan kokemus omasta osallisuudesta tämän asian suhteen jäi hyvin heikoksi. Nuori koki, että hänellä ei ollut minkäänlaista kontaktia sosiaalityöntekijäänsä.

”Kaks kertaa vuodes tai kerran vuodes.” (N1, sijoitettu 2-vuotiaana)

”Aina noissa...ku niitä oli aina niinku olikohan se, mä en nyt oo ihan varma, että puhunko ihan puuta heinää, mutta kolmen kuukauden välein oli aina se, että katottiin, että miten on menny ja miten jatkossa ja sitte kuitenkin ne oli yhteyksissä puhelimella siihen, ku kuitenkin näitä käänteitä tapahtu aika paljon tässä mun hoidossa niin.. (naurahdus)” (N4, sijoitettu 15-vuotiaana)

”Ei sielä oo käyny sossu. Ei mun muistaakseni ainakaa niinku käyny siä...joka kuukausi oli semmonen, että kirjoitettiin niinku sossulle tiäkkö tai niinku tiäkkö koneelta printattiin semmonen paperi ja siihen sai laittaa oman mielipiteensä ja siinä oli kaikkia mitä on...niinku kuukauden raportti aina sossulle ja sitte sai itte kirjottaa siihen niinku jotaki, jos oli jotaki asiaa tai jotain. Mä kirjoitin siihen, että päästä mut pois! (nauraa)” (N3, sijoitettu 16-vuotiaana)

Tapaamisten pituudet vaihtelivat tunnista kahteen tuntiin kerralla. Suurin osa haastateltavista oli sitä mieltä, että sosiaalityöntekijällä oli heille riittävästi aikaa. Oli kuitenkin myös muutamia nuoria, joita sosiaalityöntekijän kiire haittasi. Kiire myös heikensi osallistumisen mahdollisuuksia.

”...Kiire vähän haittas, nopiaa piti selevittää kaikki. Ja sitte, jos ei heti tullu mielehen, ni sitte ottaa yhteyttä vaan ja jos, eihän mulla taaskaa tullu oikeen paljoa.” (N1, sijoitettu 2-vuotiaana)

Tapaamiset sosiaalityöntekijän kanssa kahden kesken. Haastatteluissa keskustelin nuorten kanssa siitä, olivatko he saaneet tavata sosiaalityöntekijää kahden kesken. Tutkimuksessa selvisi, että haastateltavista vain yksi oli tavannut sosiaalityöntekijäänsä kahden kesken ollessaan alle 18-vuotias ja sijaishuollossa. Jälkihuollon aikana kaikki olivat tavanneet sosiaalityöntekijää kahden kesken. Noin puolet haastateltavista koki, että olisi ollut hyvä, jos he olisivat saaneet jutella myös kahden kesken sosiaalityöntekijän kanssa. Toinen puolisko haastateltavista

taas oli sitä mieltä, että kahdenkeskisiin tapaamisiin sosiaalityöntekijän kanssa ei olisi ollut tarvetta.

”Olisin mä varmaan saanu, jos mä olisin halunnu, mutta en mä muista, että mulla olis hirveesti ollu semmosta, et mä oisin halunnu jossain muualla puhua. Yleensä se asia oli aina semmonen, että sillä ei ollu väliä, jos muukki kuulee, et sen pysty sanoon kyllä sitte muittenki aikana.” (N2, sijoitettu 8-vuotiaana)

Tapaamisten ilmapiiri. Haastatteluissa tuli ilmi, että nuorten mielestä hyvä ilmapiiri on rento. Ei saa olla liian virallista. Suurin osa haastateltavista oli sitä mieltä, että tapaamiset sosiaalityöntekijän kanssa olivat olleet ihan miellyttäviä tilanteita. Vain yksi oli sitä mieltä, että ilmapiiri oli ollut usein ahdistava ja toisaalta myös pitkästyttävä.

”Semmonen ihan rauhallinen, ne jutteli paljo äitin kanssa ja joi kahvia ja sit multa kysyttiin aina välillä jotain tai sanottiin jotain...Niillä oli aina tavalliset vaatteet ja tavalliset kengät, ei niillä ollu mitää työasuja tai mitää semmosia”. (N2, sijoitettu 8-vuotiaana)

”No...en mä tiä. Ei mun mielestä...että ihan kivoja (naurahdus). Silleen että, ei ne ainakaa mitää ahistavia ollu..että kyllä mä niinku sillon ku...äiti just sano, että nyt on niinku sossu tulossa niin sitte... kyl mä niinku ootinki niitä. Et mulle ne ei ollu koskaa mitenkää ahistavia...” (N5, sijoitettu 4,5-vuotiaana)

”Kahvipöytä ja pullaa. No siis sellaanen virallinen. Pöydän ääres aina, ei mihinää sohvalle. Pyöreän pöydän ympärillä ja paperikasa ja kynä ja sitte silimäläsit pääs ja kuunnellaan mitä ny on, mitä ny tapahtuu.” (N1, sijoitettu 2-vuotiaana)

Nuoret aistivat herkästi aikuisen läsnäolon tai sen puutteen (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 128–129). Nuoren osallisuuden tukemiseksi olisikin ensiarvoisen tärkeää, että aikuinen olisi tapaamisissa läsnä ja aidosti kiinnostunut nuoren asioista. Haastattelemani nuoret olivat kaikki yhtä mieltä siitä, että heidän sosiaalityöntekijänsä oli ollut tapaamisissa läsnä ja aidosti kiinnostunut heidän asioistaan.

”No, ku mun mielestä mun sossu on. Joku toinen on varmahan erimoinen, mutta niin...no se on...mä vieläkin peräänkuulutan semmosta lämmintä niinku otetta...semmosta justiin...että jotenkin vähän pikkuusen pois se selaaenen työ...että tämä on mun ammatti niin siitä...niin tulee heti paljo semmonen luottavaasempi niinku olo. Ja mun mielestä mun sossu on sellaaenen. Kaikki ei oo, mutta sillä lailla...oon niinku tykänny aina siitä. (N6, sijoitettu 7-vuotiaana)

Tekeminen sosiaalityöntekijän kanssa. Tutkimuksessani halusin selvittää, olivatko haastateltavat tehneet sosiaalityöntekijänsä kanssa jotain tavanomaisen kahvipöytäkeskustelun lisäksi. Suurin osa nuorista ei ollut tehnyt mitään keskustelun lisäksi. Yksi haastateltavista oli käynyt sosiaalityöntekijän kanssa kahdestaan jäätelöllä ja koki sen oikein mukavana. Se oli tukenut hänen osallisuuttaan.

”Me käytiin jätskillä (nauraa). Me käytiin varmaan niinkö...mä en muista oliko se joka kesän alus..niin tota..jätskillä sitte.” (N5, sijoitettu 4,5-vuotiaana)

Muu yhteydenpito sosiaalityöntekijän kanssa. Nuorten osallisuuden toteutumisen kannalta on tärkeää, että nuori voi ja pystyy halutessaan ottamaan omaaloitteisestikin yhteyttä sosiaalityöntekijäänsä. Haastatteluiden avulla halusin selvittää, oliko nuorten ollut helppo ottaa yhteyttä sosiaalityöntekijäänsä sijoituksen aikana muulloin kuin vuosittaisissa tapaamisissa, jotka järjestetään sosiaalityöntekijän aloitteesta. Vastauksista kävi ilmi, että suurin osa haastateltavista ei ollut sijaishuollon aikana ottanut kertaakaan itse yhteyttä sosiaalityöntekijäänsä. Kaksi nuorista oli myös sitä mieltä, että sosiaalityöntekijään ei ollut helppo ottaa yhteyttä ja toiset kaksi, että olisi ollut helppo ottaa yhteyttä. Erään nuoren mielestä ei olisi ollut edes tarvetta ottaa itse yhteyttä. Haastatteluissa selvisi, että myöskään sosiaalityöntekijät eivät olleet ottaneet suoraan nuoriin yhteyttä sijaishuollon aikana säännöllisten tapaamisten lisäksi. Usein vasta itsenäistymisvaiheessa ja jälkihuollossa korostui nuoren ja sosiaalityöntekijän välinen yhteydenpito.

”Ei. Ei mulla tullu mieleenkää, että mä sille itelle soittaisin jostain asiasta. Ei, sen teki hoitajat sielä, tavallaan, että ne kommunikoi puhelimes sen kans. Että ei mulla tullu mieleenkää, että mä olisin sille voinu soittaa.” (N4, sijoitettu 15-vuotiaana)

”Siis ei mulla varmaan koskaa semmosta ongelmaa eres ollu, että olis tarvinnu soittaa. Et mä oon sitte aina sijaisvanhemmille sanonu. Ja jos on ollu joku semmonen asia, että on tarvinnu soittaa niin ne on sitte selvittäny sen ongelman pois tai sit ne on soittanu ja ne on tullu sitte käymään ne tätit sieltä.” (N2, sijoitettu 8-vuotiaana)

Vain yksi haastateltavista oli ottanut oma-aloitteisesti sosiaalityöntekijään yhteyttä. Hän koki tulleen silloin kuulluksi, vaikka asiat eivät olleet menneenkään niin kuin hän olisi itse halunnut. Jälkeenpäin hän oli kuitenkin ymmärtänyt, että asiassa tehdyt ratkaisut olivat olleet hänen kannaltaan oikeita.

”No joo..mä silloin yhdessä välissä mietin sitä, että, ku mä peruskoulusta pääsen, että mä olisin halunnu lopettaa justiin tuon sijoituksen ja mennä yhteen kouluunl, ku mä pääsin sinne...Että sen mä muistan, että mä halusin niinku sinne silloin mennä, mutta se ei sitte toteutunu. Et se oli varmaan ainut asia, mitä mä sen aikana halusin, pyysin.” (N4, sijoitettu 15-vuotiaana)

Suhde sosiaalityöntekijään. Kolme haastatelluista nuorista koki, että heillä oli hyvä ja lämmin suhde sosiaalityöntekijään. Heidän mukaansa tähän oli vaikuttanut se, että sosiaalityöntekijä oli lämmin, mukava ihmisenä, otti asiat hoitaakseen, otti nuoren persoonana ja yksilönä sekä se, että hänelle pystyi puhumaan kaikista asioista. Muutamat haastateltavista olisivat toivoneet kuitenkin hieman läheisempää suhdetta.

”...jotku tekee sitä vaan niinku työkseen, mut se oli semmonen niinku tavallaan, että se otti niinku asiaksi ja oli semmonen niinku, että otti persoonana ja yksilönä, ettei ollu mikää objekti jollain liukuhihnalla, että yks asiakkaista. Kyllä mä oon kokenu sen kuitenkin iha hyvänä. Ja kyllä sitte monet niinku tuola kaikissa koulukodissa ja muussa sanoki, että on tosi hyvä sossu sulla. Että kaikki sitä on kehunu.” (N4, sijoitettu 15-vuotiaana)

”No siis...tosi hyvä. Että mä niinku...aina pystyin just kertoon sille kaikki. Varsinki siinä vaihees, ku...niinku osas jo ite kertoo jo. Niin sitte niinkö...tota niin...aina...tai siis mulla on ainaki ollu semmonen olo, että se on niinkö auttanu meitä ja...et se niinku...et siitä on ollu apua paljo..niinku..näis asiois, että...että mulla ei oo koskaa ollu silleen, että..se ei niinkö tyyliin kuuntele tai se ei tue tai auta tai niinkö näin.” (N5, sijoitettu 4,5-vuotiaana)

Nuoret kokivat, että sosiaalityöntekijä kuunteli ja ymmärsi heitä. Kysyin nuorilta myös, että tuntuiko heistä, että sosiaalityöntekijä välitti heistä. Siihen he eivät oikein osanneet sanoa tarkkaa vastausta. Suhde sosiaalityöntekijän kanssa ei ole heidän mielestään sellainen kuin suhteet esimerkiksi läheisiin tai ystäviin. Sosiaalityöntekijä on viranomainen ja välittää ikään kuin ”työkseen”. Erään nuoren mielestä suhde voisi kuitenkin tuntua läheisemmältä, jos toiminta ei olisi niin virallista.

”Se ymmärsi senki, että jos mä en ollu suostuvainen johonki, että..teki myös sellasia päätöksiä, niinku tavallaan, mun puolesta sillon, ku mä en ite pystynyt niitä tekemään, mutta..kuitenki ne meni lopuksi aina niin, että ne oli mun parhaaksi tehtyjä päätöksiä, että.” (N4, sijoitettu 15-vuotiaana)

”No en mä tiedä siitä sitte. Ei, ei, ei sosiaalityöntekijä voi saara sellaista suhdetta, mikä on perhe-elämässä...Se on silti työntekijä, se on sen työtä. Ja mä oon sen potilas, asiakas... Mä oon ollu vain yks tuhansista muista sijaislapsista...Tokihan jos se olis lyöny ne paperit roskihin ja taikka omahan kaappihin ja lyöny työovensa lukkohon ja lähretty ovesta pihalle ja sitte juteltu aiva niitä näitä niin sitte se vois tuntua, mutta sitte ku se on sellaista virallista toimintaa.” (N1, sijoitettu 2-vuotiaana)

Yksi nuorista koki erityisen hyvänä asiana sen, että sosiaalityöntekijä kannusti ja uskoi häneen sekä arvosti häntä, vaikka meni huonostikin. Hänestä myös tuntui mukavalta, kun keskustelu tapaamisissa aloitettiin positiivisilla asioilla, vaikka negatiivisia asioita olisikin ollut enemmän. Mielestäni oli ehkä hieman yllättävää, että tällainen näinkin pieneltä vaikuttava seikka, oli nuoren mielestä tärkeä ja oli vaikuttanut positiivisesti hänen kokemukseensa omasta osallisuudestaan.

”...Siis se oli siinä niinku kaikista oudointa, että koska mä tein enemmän pahaa, ku hyvää...niin alotettiin aina sillai, että tuota, että no jos positiivista pitää hakea..Niin sillä tavalla aina alotettiin, että ei niinku lähetty heti niinku siihen niinku, että nyt on taas menny näin ja näin perseelleen kaikki, vaan niinku, että oli aina sillä lailla, että...tyyliin, että mä olin muuten ollu ihan järkyttävä koko kolme kuukautta, mutta mä olin tehny jonku yhden hyvän eleen, niin sitte: no hienoa, yksi edistysaskel! Ja mä olin ite aivan, että ooteko te tosissanne niinku, että... (naurahdus)...kyllä musta tuntu, että se arvosti niinku ja kyllä mua vähä ärsyttiki se, että tota, että mitä ne näki mussa, että mä en ite olis jaksanu, että...silti ne niinku tavallaan laitto kaikkensa peliin mun kanssa koulukodissa ja muualla, vaikka mä en ite niinku olis halunnu tehdä yhtää mitää itteni eteen.” (N4, sijoitettu 15-vuotiaana)

Luottamus. Luottamus sosiaalityöntekijään on tärkeä hyvän suhteen rakennusaine. Haastateltavista suurin osa luotti sosiaalityöntekijäänsä niin sanotusti yleisellä tasolla. Vain yksi oli sitä mieltä, että ei oikein luottanut. Monet perustelivat luottamusta sillä, että sosiaalityöntekijää sitoo vaitiolovelvollisuus. Haastateltavista neljä luotti myös siihen, että sosiaalityöntekijä ei kerro esimerkiksi sijaisvanhemmille tai biologisille vanhemmille sellaisia asioita, joita nuori ei halua heidän tietävän. Erityisesti näiden nuorten kohdalla luottamus sosiaalityöntekijään oli helpottanut myös omien mielipiteiden ilmaisemista. Nuorista kolme ei oikein pystynyt luottamaan siihen, että sosiaalityöntekijä ei kerro sijaisvanhemmille tai biologisille vanhemmille heidän asioistaan, jos he niin haluavat.

”Kyllä. Kyllähän sillä on vaitiolovelvollisuus...” (N1, sijoitettu 2-vuotiaana)

”Kyllä mä luotin ja kyllä se toimiki, koska oli paljo asioita, mitä äitille ei kerrottu. Ja sitte se oli tavallaan niin, että jos mä koulukodin porukalle puhuin jotain, niin niitten piti kuitenkin ilmottaa siitä sossulle, mutta sovittiin niin, että jos mä halusin, että äitille ei puhuta, niin sitte..” (N4, sijoitettu 15-vuotiaana)

”...siinä sitte meni luottamus siihen, ku se kerto sielä palaverissa sen... Ja mä olin kuitenkin erikseen sanonu, että ei sanaakaa...” (N3, sijoitettu 16-vuotiaana)

Vaikeista asioista puhuminen. Yhtä lukuun ottamatta kaikki haastateltavat kokivat, että heidän ei ollut helppo puhua sosiaalityöntekijälle vaikeista asioista. Muutama haastateltavista koki tässäkin asiassa esteeksi sijaisvanhempien läsnäolon. Osa taas koki suhteen jääneen niin etäiseksi, että kaikista asioista ei pystynyt puhumaan.

”Ei oo helppoa kellekkää. Varsinkaa, ku sijaisvanhemmat on vieres. Eihän siinä ny kaikkia voi avautua, jos toinen on siinä...” (N1, sijoitettu 2-vuotiaana)

”Mä pystyn puhumaan paljo avoimemmin sullekki nytte tässä. Tiäkkö, että en mä saanu mitään kontaktia siihen.” (N3, sijoitettu 16-vuotiaana)

Sosiaalityöntekijä nuoren tukena sijoituksen aikana. Suurin osa tutkimukseen osallistuneista nuorista oli sitä mieltä, että sosiaalityöntekijä oli pääsääntöisesti

ollut riittävästi heidän tukenaan sijaishuollon aikana. Haastatteluvastausten perusteella he eivät olisi kaivanneet intensiivisempää tukea sosiaalityöntekijän taholta.

”Kyllä mä uskon...et tota...et...ehkä joskus ois kaivannu niinku jotain, mutta...niinkö...tietysti, että jos soitti niin ettei heti saanu kiinni niin...silleen, että olis halunnu saada heti kiinni, mutta...et niinku...muistaa, että soitti niinku siihen työpuhelimeen ja kännykkään ja sitte se ei vastannu, mutta...tietysti niinku varmasti oli kaikkia palavereita ja niinku...pitää silleen ymmärtää, ettei se aina oo siinä tavoitettavissa... No en mä tiä..se oli ihan hyvä. En mä osaa sanoa sillai... ku meillä on ainaki ollu sillei, että tuo sijaisperhe on ollu ihan perhe... et niin...ei silleen oo tarvinnu sitä sossua niinku ihan kaikessa. (naurahdus)” (N5, sijoitettu 4,5-vuotiaana)

6.5 Kokemukset osallisuudesta jälkihuollon aikana

Tässä luvussa esittelen tutkimustuloksia, jotka liittyvät nuorten osallisuuteen jälkihuollossa: miten nuorten osallisuus toteutui silloin ja mitkä asiat he kokivat silloin tärkeiksi osallisuuden kannalta. Kaiken kaikkiaan jälkihuoltoa koskevista haastatteluvastauksista jäi sellainen kuva, että haastateltavat olivat suhteellisen tyytyväisiä omaan osallisuuteensa jälkihuollon aikana, vaikka joidenkin teemojen kohdalla oli havaittavissa myös tyytymättömyyttä.

Jälkihuoltosuunnitelman tekemisestä ja jälkihuollon aloituspalaverista ei nuorista suurimmalla osalla ollut selkää muistikuvaa. Vastausten perusteella itselle jäi sellainen kuva, että siirtyminen sijaishuollosta jälkihuoltoon oli heidän kohdallaan tapahtunut aika huomaamattomasti. Näin ollen nuorten vaikuttaminen tulevaan jälkihuollon alkuvaiheessa oli hyvin todennäköisesti jäänyt aika vähälle.

”Silloin puhuttiin kans jo itsenäistymisrahoista, mutta silloin on vaan sovittu, että jatkaa sijaisperheessä, käy armeijan ja uudelleen katsomme tilannetta sen jälkeen. Armeijan loppumiseen asti on kattottu silloin. Ja sitte vaan, että mä oon nyt täysikänen ja mä saan nyt tehdä sitä ja mä saan tehdä tätä ja siltikää mä en saa tehdä mitää.” (N1, sijoitettu 2-vuotiaana)

Jotta nuorten osallisuus toteutuisi hyvin jälkihuollossa, on tärkeää, että heillä on silloinkin mahdollisuus tavata sosiaalityöntekijää. Haastatteluissa selvisi, että nuoret olivat saaneet mielestään tavata riittävästi sosiaalityöntekijää jälkihuollon aikana. Heidän mielestään mahdollisuuksia tavata ei olisi tarvinnut järjestää enempää, koska tarpeen tullen he olisivat voineet mennä käymään tai soittaa itsekin.

”Sain joo..mä en ite ois jaksanu ees mennä sinne aina silloin.” (N4, sijoitettu 15-vuotiaana)

”Ei, ku tiesi, että niille sai sitte soittaa, jos tarvi...” (N2, sijoitettu 8-vuotiaana)

Suhde sosiaalityöntekijään jälkihuollossa. Osa haastateltavista koki, että suhde sosiaalityöntekijään oli muuttunut paremmaksi heidän siirtyessään jälkihuoltoon. Silloin heidän osallisuutensakin oli toteutunut paremmin kuin sijaishuollon aikana. Heidän mukaansa tähän vaikutti muun muassa ikä ja se, että siinä ei ollut välissä enää sijaisvanhempia tai laitoksen työntekijöitä, vaan sosiaalityöntekijään oli ihan suora kontakti.

”Parempaan päin myöhään. Parempi myöhään kuin ei milloinkaan... Niin nyt mua vasta kuunnellaan, ku mä oon lähtemäs pois. Enemmän ei millää. Jännä asia muuten.” (N1, sijoitettu 2-vuotiaana)

”No sijaisvanhemmat oli siitä välistä pois. Sillon musta tuntu, että se suhde on niinku hyvä. Ja...ja ensimmäisen kerran musta justiin tuntu niinku, että...että aiva itte...pälkähti omaan päähän, että sossulle voi soittaa, jos tuloo jotaki. Että mäpä soitan, jos tuloo jotaki... Et, jos mulla oli jotaki asiaa, niin tavallaan musta tuntu, että mä saan sen suoraan luottamuksellisesti sanoa sossulle, että kukaa ei enää sotke mun sanoja, eikä mitää.” (N6, sijoitettu 7-vuotiaana)

Tutkimuksen perusteella haastateltavat olivat ottaneet jälkihuollon aikana herkemmin oma-aloitteisesti yhteyttä sosiaalityöntekijään verrattuna sijaishuoltoon. Näin oli esimerkiksi ollut, kun heillä oli ollut jotain kysyttävää asumiseen, biologisten sisarusten asioihin tai taloudelliseen tukeen liittyen.

"...jälkihuollossa se on sitte enemmän korostunu se meidän, niinku, kahdenkeskinen yhteistyö. Sitte tuola laitoksissa se meni aina henkilökunnan kautta yleensä." (N4, sijoitettu 15-vuotiaana)

"Niin... Et...et niinno tuosta vielä sen verran, että...että kyllä sitte myöhemmin on ollu näin, että...no lähinnä, ku on sisarusten asioosta huolehrittu tai murehrittu..." (N6, sijoitettu 7-vuotiaana)

"Otin mä kerran, ku oli enemmän laskuja, mitä tuli tiliä niin...oli pakko." (N7, sijoitettu 2-vuotiaana)

Muutammat haastateltavista kertoivat, että yleensä ottaen yhteydenpito kuitenkin väheni jälkihuollossa ja suhde muuttui ikään kuin kahden aikuisen väliseksi, jolloin sai myös vaikuttaa enemmän omiin asioihin.

"No siis tapaamiset ainaki loppu, sillei säännölliset tapaamiset se sosiaalityöntekijän kans... no sitte juteltiin sillei aikuismaisemmin ja kuunneltiin paremmin ja kysyttiin mielipidettä ja" (N2, sijoitettu 8-vuotiaana)

"Hmm...ehkä semmoseksi niinku aikustasoseksi, et niinku...aikunen puhuu aikuiselle." (N5, sijoitettu 4,5-vuotiaana)

Sosiaalityöntekijän tuki jälkihuollon aikana. Pääsääntöisesti tutkimukseen osallistuneet nuoret olivat sitä mieltä, että sosiaalityöntekijän tuki jälkihuollon aikana oli ollut riittävää, eivätkä he olisi kaivanneet sitä enempää. Yksi nuorista myös koki tuen aivan erityisen tärkeäksi jälkihuollon aikana, koska sijaisvanhemmat eivät enää olleet kuvioissa mukana.

"Kyllä mun mielestä oli ihan riittävästi, et tota...ei niinku...ei mitään olis tarvinnu enempää." (N5, sijoitettu 4,5-vuotiaana)

"No siinä vaihees, ku mä niinku oon itte osannu hakia tukea sillä lailla niinku...no silloin ku mut...tai silloin, ku mä muutin...niin musta tuntu, että mä niinku tipahdin aika yksin tyhyjyitehen niin...niin silloin mä koin sossun tärkeäksi. Että...no ei ny sen kummemmin mitää...mitää touhattu, mutta...mutta tuota niinniin...sillon mulla oli erityisesti semmonen olo, että sille voi soittaa. En mä tiedä, mistä se tuli tai sillä lailla...no niin..." (N6, sijoitettu 7-vuotiaana)

Nuorista neljälle sosiaalityöntekijä oli hommannut asunnon (kaupungin asunto) ja jokaista heistä ainakin jollakin tavalla tukenut asunnon hankkimisessa tai vuokran maksussa. Nuoret kokivat sen hyvänä ja tarpeellisena asiana ja asuntoasioissa he kokivat tulleensa erityisen hyvin kuulluksi. Suurin osa haastateltavista oli myös sitä mieltä, että erityisesti taloudellinen tuki oli ollut jälkihuollossa riittävää ja todella tarpeellinen juttu. Vain yksi nuorista oli sitä mieltä, että häntä ei tuettu riittävästi taloudellisesti. Hän koki, että muita jälkihuoltonuoria oli tuettu paremmin esimerkiksi vuokran maksussa.

”Mmm, joo, Kauhajoella on kyllä ollu tosi hyvä se, että saa itsenäistymis noi jutut ja kaikki.” (N4, sijoitettu 15-vuotiaana)

”Joo, todellaki. Et siinä jälkihuollon loppuvaihees mulla tuliki semmonen olo, että...onkohan vähä liikaaki ehkä tukenu taloudellisesti, että...osaako täs niinku..huolehtia ite ollenkaa raha-asioista sitte ku se loppuu se tukeminen.” (N5, sijoitettu 4,5-vuotiaana)

Joskus nuori voi tarvita hyvinkin intensiivistä sosiaalityöntekijän tukea vielä jälkihuollonkin aikana. Voi olla, että nuoren tilanne on niin kaoottinen, että nuoren omat mielipiteet eivät ole realistisia. Silloin nuoren oman osallisuuden vahvistaminen pitää jättää vähemmälle ja auttaa häntä ensin saamaan ns. tärkeämmät asiat kuntoon.

”...sillon kuitenkin, ku mulla oli se jälkihuolto ja mä asuin omassa kämpässä, niin mulla oli tietyt ajat, koska mä kävin sielä ja se hommas mulle tukihenkilön...koska mä halusin eristäytyä muusta maailmasta, mutta sitte se sossu niinku näki sen tilanteen kuitenkin, vaikka mä väitin vastaan...mä aluks sanoin, että mä haluaa ketää, mut sit se sano, että siihen tulee joku, että...sä saat vaikuttaa siihen, että tuleeko nuori tai vanha tai mikä tulee siihen...sit tavallaan niinku sen jälkihuollon kautta mä sai sitte avun ja hoidon siihen niinku anoreksiaan ja muuhun...Et mä kävin sossun vastaanotolla, ni se vaan sitte totes, että joo, että sun paita on ihan kuopalla, että mitä sulle on tapahtunu, että nyt saman tien terveyskeskukseen ja sitte mä sanoin, ettei mun tarvi mihinkää mennä, niin se vaan, että joo, lastensuojelulääkärille vaan näin, että sä oot jälkihuollossa ja mä määrään sut ja sä meet sinne ja katton, että tukihenkilö tulee mukaan ja niinku, väkisin sillä lailla, että sä meet sinne, että...Että siinäki ois käyny huonosti, jos ei sitä ois ollu...Ja se hän tunsu mut niin pitkän ajan takaa, niin mun ei...mä en voinu oikein siinä selitellä mitään... sit se mun tukihenkilö kävi, ku sossu oli justiin sanonu sille, että tuota, kato, että seuraat sitä, että, mitä se syö ja hankit sille ne listat

ja kaikkea ja sitte tuota...Et sit tavallaan se lastensuojelulääkäri...mulle tuli se määräyshoito psykiatriselle osastolle, että mä kävin siä sitte viikon välein. Mä en ois millää halunnu mennä sinne tietenkää ja väitin, ettei mulla oo mitää ongelmaa, mutta tuota, sossun kautta tavallaan se niinku, se oli semmonen pakkotilanne siinä jälkihuollossa niinku mennä sinne ja... Niin ja sitte tavallaan, jos se ei ois ottanu sitä, niin mä olisin oikeesti, niin tota, menehtyny sinne asunnolle, koska mulla ei ollu mitää avopsykiatrian käyntejä, mitä kaikki on jälkeinpäin ihmetelly, että mulle ei oo mitää hommattu,..mä kävin vaan tiputtamas tuonne tk:n postilaatikkoon reseptit ja ne uusi niitä, niinku unilääkkeitäki, ja mä saatoin vetää niitä kolme illalla ja ne silti uusi niitä niinku viikon välein, ettei mulla ollu mitää kontrollia siinä niinku, että...jos ei niinku olis ollu sossua ja tukihenkilöä ja niinku tuota jälkihuoltoa, niin mä olisin kyllä ollu ihan niinku jossain muualla.” (N4, sijoitettu 15-vuotiaana)

Tälle nuorelle sosiaalityöntekijän tuki oli ollut niin tärkeää jälkihuollon aikana, että hän ei edes tiedä missä olisi tällä hetkellä, jos sosiaalityöntekijä ei olisi ollut auttamassa häntä. Vaikka hän oli väittänyt vastaan ja kieltänyt ongelmansa, sosiaalityöntekijä oli hommannut hänelle hoitoa. Tässä tilanteessa nuoren mielestä oli ollut vain hyvä, että häntä itseään ei oltu liiaksi kuultu.

7 NUORTEN KEHITTÄMISEHDOTUKSIA OSALLISUUDEN PARANTAMISEKSI SIJAISHUOLLON SOSIAALITYÖSSÄ

Toinen tutkimuskysymykseni koskee sitä, miten sijaishuollossa olevat/olleet nuoret kehittäisivät sijaishuollon aikaista sosiaalityötä niin, että osallisuus pääsisi toteutumaan entistä paremmin. Tässä luvussa esittelen nuorten haastatteluissa esiin nostamia kehittämisehdotuksia. Haastattelujen kuluessa ja osallisuuskokemuksiinsa kertoessa nuoret nostivat hyvin vaihtelevasti esille asioita, joissa heidän mielestään olisi jotain parannettavaa. Esittelen tuloksia haastatteluteemojen mukaisesti ja aloitan kerronnassa sijaishuoltoprosessin alkuvaiheista ja etenen siitä sijais- ja jälkihuoltoon.

7.1 Kehitettävää sijaishuollon alkuvaiheisiin liittyen

Tutkimukseen osallistuneet nuoret olivat pääsääntöisesti hyvin tyytyväisiä siihen, miten asiat oli heidän kohdallaan hoidettu sijoituksen alussa. Ainoastaan yksi haastateltavista oli hyvin tyytymätön ensitapaamiseen sosiaalityöntekijän kanssa ja olisi halunnut, että asiat olisi hoidettu jotenkin toisin sijoitusvaiheessa. Hän koki oman osallisuutensa silloin aivan olemattomaksi.

”...Mulle tultiin suoraa ovien taakse... ja teki, että lähetkö hyvällä vai pahalla... Mä olin, et en mä oo todellakaa lähös mihinkää, että oottakaa niin kauan, ku...mun äiti tulee. No sitte tota ne lähti, ku mä en lähteny niinku niitten mukaan. Sit mun äiti tuli sinne, ku mä soitin sille. Sitte poliisit oli jo oven takana ja sit ne vei mut.” (N3, sijoitettu 16-vuotiaana)

Yksi nuorista muisti muita paremmin kuulemistilanteen ja häneltä kysyin, oliko tilanne järjestetty asianmukaisesti vai olisiko hän toivonut, että jotain olisi tehty toisin. Nuori koki hieman hämmentävänä tilanteen, koska paikalla oli ollut niin paljon ihmisiä. Hänen osaltaan se vaikutti myös ratkaisevasti kokemukseen osallisuudesta, sillä hän ei siinä tilanteessa kyennyt kertomaan omaa kantaansa asioihin.

"No muistan, että tuota...paljo ihmisiä siellä oli ja..en mä tiä...kai ne oli ihan asiallisia, mutta mä olin aika asiaton muutenkin sillon, mutta... Siellä oli jotain kakstoista, en tiedä kuinka paljo niitä oikeesti oli, mutta iso pöytä. Sitte vieraita ihmisiä ihan täynnä siinä...sitte sut lyödään siihen ja kysytään, mitä mieltä oot. Mä ajattelin, että ihan sama, mitä mä tässä sanon, niin..se tapahtuu joka taupauksessa..." (N4, sijoitettu 15-vuotiaana)

Eräs toinenkin nuorista oli hieman tyytymätön kuulemiseen ja hänen mielestään olisi pitänyt toimia toisin. Hän ei pitänyt siitä, että hänen isälleen oli lähetetty kuulemiskirje, vaikka tämä ei ollut hänen huoltajansa. Nuori koki, että hänen sanojaan ja mielipidettään ei kunnioitettu tarpeeksi tässä asiassa.

"Ei. Mut joku kuulemisjuttu, niinku mun isälle oli soitettu ja mun isä ei oo ees mun huoltaja, mun äiti on mun yksinhuoltaja... Mutta niinku että, eihä mun isän mielipide kuulu millää lailla tähän asiaan, koska se ei ole mun huoltaja. Ja mä oon sanonu alun perin, että mun asiat ei kuulu niinku sinne puolelle yhtää ja silti ne oli ilmottanu sinne sun muuta..." (N3, sijoitettu 16-vuotiaana)

Suurin osa haastateltavista oli sijoitettu niin nuorena, etteivät he muistaneet paljoakaan sijoituksen alkuvaiheista. Näin ollen he eivät osanneet sanoa, oliko sosiaalityöntekijä ollut riittävästi heidän tukenaan sijoitushetkellä. Teini-ikäisenä sijoitetut muistivat hieman paremmin näitä tilanteita ja toinen heistä oli haastatteluvastusten perusteella tyytymätön sosiaalityöntekijän tukeen sijoituksen alkuvaiheissa. Hän piti pahana sitä, että hänen kohdallaan sijoituksesta vastaava sosiaalityöntekijä vaihtui pian sijoituksen jälkeen. Nuori olisi silloin halunnut mm. keskustella asioista enemmän sosiaalityöntekijän kanssa.

"No ei. Periaatteessa niinku se kuka mut sijotti, nii senhä olis pitäny musta loppujen lopuksi huolehtia, eikö näin oo? Mut se vaihtu saman tien mulla... Niin ja sitte niinku se, että yleensä niinku sossu ja niinku se sijotettu puhuu keskenään asioista ja näin, muttei mulla, se ei kertaakaan ottanu muhun mitää yhteyttä, ei kertaakaan. Enkä mä sillä, että olisinko mä välttämättä niinku ees..en mä ois tarvinnu ees sitä, mut niinku kyllä mä orotin, ku kaikki muut oli niinku tälleen melekeen joka päivä sossujensa kans puheis...ja mä olin okei; mikähän tilanne mulla oikein on meneillään..." (N3, sijoitettu 16-vuotiaana)

7.2 Kehitettävää liittyen nuorten osallisuuteen sijaishuollossa

Sosiaalityöntekijän tuki. Haastatteluissa tuli ilmi, että tutkimukseen osallistuneet nuoret olivat pääsääntöisesti tyytyväisiä sosiaalityöntekijältä saamaansa tukeen. Joitakin kehittämissuhteiksiakin kuitenkin tuli esille keskusteluissa nuorten kanssa. Kaksi nuorta koki, että olisi kaivannut hieman enemmän kannustusta harrastusten suhteen sekä taloudellista tukea vapaa-aikaan. Enemmän taloudellisen tuen tarvetta esiintyi kuitenkin pääasiassa vasta jälkihuollon aikana.

”Pieni rahamäärä enemmän lisää.” (N1, sijoitettu 2-vuotiaana)

”Paitsi ehkä enemmän olis saanu viedä niinku...pelaahan kaukalopalloaki.” (N7, sijoitettu 2-vuotiaana)

Yli puolet haastateltavista oli sitä mieltä, että yhteydenpitoa läheisiin oli tuettu riittävästi. Haastateltavista vain yksi oli sitä mieltä, että sijaishuoltopaikka oli ollut liian kaukana biologisesta perheestä ja kahden nuoren mielestä yhteydenpitoa läheisiin olisi voinut tukea enemmän. He toivoivat enemmän tapaamisia biologisten vanhempien ja sisarusten kanssa.

”Ei. Siis kiellettyä oli mennä ja tapaamiset oli vain niin harvoin ku ne oli ja mä oon nyt vasta vanhemmalla iällä tutustunu kaikkiiin kunnolla. Ja käyny jopa niitten luona paikkakunnilla.” (N1, sijoitettu 2-vuotiaana)

”...Meillä oli tapaamiset vain kolmen kuukauden välein ja se oli mun mielestä ihan liian vähä. Eikä me nähty sitte aina ku yks päivä kerrallaan... olis sitte voinu sisarukset vaikka nähdä keskenään enemmän toisiaan, mutta me oltiin sitte kaikki niin kaukana...” (N2, sijoitettu 8-vuotiaana)

Yksi haastateltavista oli sitä mieltä, että sosiaalityöntekijän tuki ei ollut riittävää siinä mielessä, että hän olisi kaivannut enemmän kannustusta ja kehuja. Hän piti myös pahana sitä, että sosiaalityöntekijä usein vain totesi asioita, eikä niistä keskusteltu sen enempää, jolloin nuorella ei ollut mahdollisuutta kertoa omia mielipiteitään ja vaikuttaa. Eräs toinen nuorista taas olisi halunnut jutella sosiaalityöntekijän kanssa enemmän kahdestaan. Hän olisi myös toivonut, että sosiaalityöntekijä

olisi vielä enemmän yrittänyt saada häntä kertomaan mielipiteitään. Tämä olisi tukenut osallisuutta hänen kohdallaan.

”Ei. Se on vain todennu aina tilanteen ja sanonu ehkä että nyt vähä niinku näin tehdään ja.. Ei se oo mitenkää kannustanu, kehunu sen kummemmin. Se on sillä lailla virallisesti sanonu vaan, että sä oot nyt näköjään ysiltä päässy ja todistus on näin ja nyt sä meet sinne ja niin. Se on sellasta toteamista vain.” (N1, sijoitettu 2-vuotiaana)

”No olisin toivonu enemmän sitä kaharenkeskistä juttelua. Ja sellasta lypsämistä (naurhdus).” (N6, sijoitettu 7-vuotiaana)

Tapaamiset sosiaalityöntekijän kanssa. Haastattelujen perusteella kaksi nuorista olisi halunnut tavata useammin. Tutkimuksessa selvisi myös, että vain yksi haastateltavista oli tavannut sosiaalityöntekijäänsä kahden kesken ja noin puolet nuorista koki, että olisi halunnut tavata myös kahden kesken. Eräs nuori oli sitä mieltä, että silloin joistakin asioista olisi saanut ehkä puhuttua paremmin, koska sijaisvanhemmat eivät olisi olleet vieressä kuuntelemassa.

”No olis ollu ny niitä valittamisen aiheita montaki.” (N1, sijoitettu 2-vuotiaana)

”Niin...no tuota...no nyt kun...en oo...ole silloin osannu ajatella, mutta nyt ku jälkikäteen mieltii niin...niinniin...se, että mä en muista jutelleeni sossun kans ikinä kaksistaan niin kyllä se varmaan kertoo vähä siitä, että olis pitäny...että olis pitäny enemmän.” (N6, sijoitettu 7-vuotiaana)

”No ei siinä aina välttämättä tarttenu olla sijaisvanhempia. Olis ehkä saanu puhuttua paremmin.” (N1, sijoitettu 2-vuotiaana)

Tapaamisten ilmapiirin suhteen eräs nuorista olisi halunnut, että olisi toimittu jotenkin toisin. Hän oli kokenut ilmapiirin toisaalta ahdistavana ja toisaalta pitkästyttävänä. Hän ei myöskään itse halunnut osallistua keskusteluun, vaan eristäytyi mieluummin. Hänen mielestään vain sosiaalityöntekijän ja laitoksen työntekijöiden välillä ilmapiiri oli hyvä. Tämä ei varmastikaan tukenut osallisuutta hänen kohdallaan.

”Joo, niitten kesken oli, mun oman pään sisällä oli ihan perseestä, mutta tuota niitten kesken ja sillä lailla, että tuota, oli, mutta siis niin... Jooo. Oli ne kyllä pitkiä ja pitkästyttäviä, että tuota, mä poistuin kyllä tupakille monesti.” (N4, sijoitettu 15-vuotiaana)

Eräs haastattelemistani nuorista nosti esiin osallisuuden kannalta hyvin tärkeän ja mielenkiintoisen seikan keskustellessamme tapaamisista sosiaalityöntekijän kanssa: hän olisi halunnut, että sosiaalityöntekijä olisi enemmän kannustanut kertomaan asioista. Lisäksi hänen mielestään nuoria voisi rohkaista enemmän siihen, että sosiaalityöntekijälle voi oikeasti soittaa, jos mielen päällä on jotain.

”No siinä mieles tota...varmaan se tilanne meni monesti sillä lailla, että vaikka jotaki ehkä ois ollukki näin mieles niin ei sillai...ei tavallaan hoksannu sitä ny sitte siinä...siinä sanoa tai niinku tai ei hoksannu itse asias ehkä sitä, että tää on semmonen ihminen, jollekka mä voin sanoa. Tavallaan että...voi olla, että mulla oli mieles jotain murheita...huolia jostaki asiasta, mutta en mä niinku aatellu, että mä voin ne sille sanoa, että...että sitä kiinnostaa...Ois, joo, kysyny vielä enemmän tavallaan niinku tiäkkö rautalan-gasta vääntäny, että mitä kaikkea sille voi sanoa, koska oli jota-ki...oli...varmahan olis ollu jotaki asioota, mikkä on niinku vaivannu ja var-sinki sitte, ku on kymmenen ikävuoden päälle menny tai näin...ku on ru-vennu miettimähän nuota juttuja. Mutta sanoosin melkehen, että en oo varmahan niinku hoksannu kysyä, että on...on sitte niinku vaan vaivannu omaa päätänsä. Tai, ku sillai lapsi on mun mielestä vähä sellaanen, että...kuitenki, että pitää kysyä, että onko ny mieles jotaki, onko nyt tähän asiaan liittyen mieles jotaki ja...” (N6, sijoitettu 7-vuotiaana)

Tekeminen sosiaalityöntekijän kanssa. Halusin tutkimuksen avulla selvittää, olisivatko nuoret halunneet tehdä sosiaalityöntekijän kanssa jotain kahvipöytäkeskustelujen lisäksi ja olisiko se mahdollisesti tukenut heidän osallisuuttaan. Tutkimuksessa tuli ilmi, että haastateltavista kaksi oli sitä mieltä, että nuorempana olisi ollut mukava, jos olisi voinut tehdä sosiaalityöntekijän kanssa jotain.

”Se olis voinu tuoda mulle legoja pienenä.” (N1, sijoitettu 2-vuotiaana)

”No ehkä mä olisin pienempänä tykänny nallella selittää tai jotain, mutta kylä isompana sitte mielummin jutteli vaan.” (N2, sijoitettu 8-vuotiaana)

Nuorista neljä olisi vanhempanakin halunnut tehdä jotain sosiaalityöntekijän kanssa. Toimisto- ja kokoustilat olivat joidenkin mielestä kolkkoja ja niissä myös ilmapiiri oli liian virallinen. Nuorten mielestä rennommassa ympäristössä keskustelua olisi syntynyt enemmän ja omien mielipiteiden ilmaiseminen olisi voinut olla helpompaa. Eräs nuorista piti tärkeänä sitä, että jos olisi lähdetty sosiaalityöntekijän kanssa jonnekin, siinä ei olisi ollut sijaisvanhempia kuuntelemissa.

”... liian virallista on istua pyöreän pöydän ääres ja paperit käres. Olis voinu sellasta niinku...kävelyä puistossa tai...Niin semmosta kävelyä puistossa tai sitte sellasilla sohvilla ja sitte ne paperit vois olla niin siä piilos johonaki, ettei istuta mihinää pöyrän ääres ja sitte paperit siinä edes.” (N1, sijoitettu 2-vuotiaana)

”Siis joo...No ei ny ehkä mitään niinku harrastamaan, mutta siis tavallaan sieltä kotoa pois. No jätski ois hyvä sellanen tekosyy...tavallaan...niin se olis aiva...vähä niinku kahvilaan istumaan...no ei nyt semmoseen, missä on paljo ihmisiä tietenkää, mutta...mutta, että juttelemaan jonnekki...kyllä siitä tulis semmonen olo, että...niinku, että mua kuunnellaan. Ja kukaa ei pystyisi, sijaisvanhemmat tai kukaa, ei pystyisi keskeyttämään eikä tulla päämäämään siihen. Mut silleen, jos aattelee, että oisko se kauheaa vaivaa olu niinku, että olis vaikka juotu sijaisperhees kaffit ja sitte, että: no hypätäkö autoon ja käyrään vaikka tuola jokirannas tai mihinä ny lie. Sillä lailla, että...kun sitte taas, että kävellään raput ylös niin, onko siinä nyt sitte hirveen paljo suurempi vaiva, että edes johonki pikkuusen matkan päähän...No ei tietysti mihinkää kovin ihmisten ilimoolle sillä lailla puhumaan tuollaasista asioosta, mutta vähä johonki.” (N6, sijoitettu 7-vuotiaana)

Suhde sosiaalityöntekijään. Vaikka suurin osa nuorista oli suhteeseen sosiaalityöntekijän kanssa ihan tyytyväisiä sellaisena, kuin se heidän kohdallaan oli ollut, oli myös muutamia sellaisia nuoria, jotka olisivat toivoneet hieman läheisempää suhdetta. Eräs nuorista peräänkuulutti myös lämpimämpää suhtautumista nuoreen ja yksi haastateltavista oli jälleen sitä mieltä, että suhde olisi ollut parempi, jos sijaisvanhempia ei olisi ollut siinä välissä.

”Hyvin etäinen. En mä oikein tiä muuta.. No mun mielestä se ei tiedä musta paskaakaa. (nauraa) Mutta tota...niinku silleen mitä se ny, mitä papereis lukee niin. Ettei se silti niinku tunnu miltää mun sossulta, vaikka mä sen kans pystyn näin puhumaanki ja vähä läheisemmät on mitä aikasemmin on. Mutta eipä silti oo semmosta niinku, mitä pitäis olla. Että periaattees sossun pitäis tuntea aika hyvin, mutta en mä oo nähnykkää sitä niin montaa ker-

taa..et niinku korkeintaan seittemän kertaa oon nähnykki sen...” (N3, sijoitettu 16-vuotiaana)

”...mulla jäi...jäi vähä sellaanen...ei sitä sossua...ei siitä suhteesta oo ikinä...ikinä tavallaan päässy tulemaan niin...niin sellaanen luottamuksellinen ja läheinen, ku mitä olis voinu, koska musta tuntu, että ne sijaisvanhemmat on ollu siinä välis. Niinku sillä lailla, että ku sossu kävi, niin piti vähä sanoa, että hyvin menöö...” (N6, sijoitettu 7-vuotiaana)

Luottamus. Tutkimuksessa tuli ilmi, että suurin osa haastateltavista luotti sosiaalityöntekijäänsä. Yhtä haastateltavista kuitenkin vaivasi, kun sijaisvanhemmat vastasivat hänen puolestaan ja se, että asioista puhuttiin ikään kuin hänen selkänsä takana. Se oli syönyt hänen kohdallaan myös luottamusta sosiaalityöntekijään.

”Hmm..no sen mä...sen mä ainaki, että...siis jotenki se...se vaivas mua kauhiasti, että musta tuntuu, että mun asioosta puhutaan hirveesti niinku sossun ja mun sijaisvanhempien välillä, että...tai siis totta kai puhutaan asioista, mutta niinku justiin sellaaset asiat, mistä mä oisin niinku itte halunnu kertoa, mitä mä harrastan ja...tällä lailla niin...musta tuntuu, että en mä ny rupea avautumaan sille sossulle sitte, koska ne jauhaa niit...siis mua on ärsyttäny aiva suunnattomasti niinku se, että: mitä mä tästä puhun niinku sulle enää, että ku te ootte jauhanu siitä jo. Ja sitte, ku musta tuntu, että sillon ku sijaisvanhemmat puhuu sossun kans niin ne jutut...ne ei oo aina niinku, mitenkä mä ne sanoisin. Niin se on kyllä tavallansa jotenki syöny sitä...sillä lailla sitä luottamusta. Ei mua huvittanu...huvittanu niinku...no varsinki sitte ku on murrosikäki ollu tän niinku huostaanoton aikana tai näin niin...niin ei oo varsinkaa huvittanu sitte niinku...kertoa...En mä tiä, onko se sitte sijaisvanhemmista johtuvaa tavallaan...että se ei oo sossun vika, mut että...että jos sijaisvanhemmat jauhaa...” (N6, sijoitettu 7-vuotiaana)

Arviointi. Haastatteluissa tuli hyvin vahvasti esille se, että suurin osa nuorista olisi halunnut arvioida sosiaalityöntekijän kanssa mennyttä hieman järjestelmällisemmin sekä antaa palautetta omalta osaltaan. Ja nimenomaan niin, että se tapahtuisi sosiaalityöntekijän kanssa kahden kesken.

”No..ehkä se ois niinku...ei ite siinä nuorena tai nuorena aikuisena ehkä niinku oisi osannu sitä vaatia, mutta nyt niinku vanhempana osaa niinku...tai osais vaatia sen (naurahdus).” (N5, sijoitettu 4,5-vuotiaana)

”Ehkä, ilman sijaisvanhempia. Sellanen tilaisuus olis ollu kiva.” (N1, sijoitettu 2-vuotiaana)

7.3 Kehittämistarpeita liittyen osallisuuteen jälkihuollon aikana

Yksi nuorista muisti jälkihuollon aloituspalaverin erityisen hyvin ja olisikin toivonut selkeämpää suunnitelmaa erityisesti sen osalta, kuinka ja mistä saa taloudellista tukea, jos sitä tarvitsee. Hän koki siinä tilanteessa myös jäävänsä ikään kuin sivuliseksi ja olisi toivonut, että sosiaalityöntekijä olisi keskittynyt enemmän häneen sijaisvanhempien sijaan. Aloituspalaverin lisäksi hän olisi kaivannut jonkinlaista tukea tai huomiointia enemmän myös siinä vaiheessa, kun jälkihuolto loppui. Hän olisi toivonut, että olisi kysytty, kuinka elämä tulee sujumaan jälkihuollon jälkeen.

”...No siis, mulla on nyt hyvin kirkkaana mieles, ku oli sellaanen tilaasuus...oli sijaisvanhemmat ja sossu ja minä ja alakoo se jälkihuolto ja puhuttiin, että mitä mä ny meinaan teherä ja mä meen opiskelemaan ja mitenkä raha-asiat ja...ja...että ku...sijaivanhempien velvollisuushan niinku mak-saa mulle mitää loppuu ja...ja puhuttihin näistä ja mä muistan, että mä olin silloin aiva hädissäni...että apua, mistä mä saan niinku rahaa, että mä en pärjää. Ja...niin...pikemminki tää liittyy taas niihin sijaisvanhempiin eikä sossuun, mutta siis sossu jäi yhtä lailla siihen luuloon, ku minäki, että...että ku sijaisvanhemmat sanoo, että kyllä me sua tuetahan...siis, vaikka niitten ei tarvi niinku...antaa enää sitte penniäkää. Näin ja...ja tota...tai siis, ku en...mä nyt vaan oon niinku sellaanen, että mä murehdin niinku raha-asioota tai ne valavottaa mua niin...niinniin tota...niinniin...niin ne niinku sano, että ei oo mitää hätää, että hyvin tästä eteheppäin, että me...jos sulle tuloo sellaanen paikka, että pitää nyt saada rahaa niin...niin kyllä me autetahan ja...että ku mä olin niinku jatkamas opiskeluja niin se...sillon rahatilanne on toinen. Näin niin tota...niin tavallansa se näennäisesti se keskustelu päättö niinku, että no joo, että hyvin...ja että kaikki sujuu ja näin, mutta tota... Ja niinku...siinä mieles mä olisin halunnu siinä tilantees, että sossu olis selevittäny mulle, että...että miten nää niinku...no raha-asiat erityises-ti...että miten ne nyt sitte menee, jos sijaisvanhemmat ei annakkaa...Koska ku ne ei sitte antanukkaa penniäkää ikinä, niin sillon mun piti kääntyä sos-sun puolehen. Mutta sitäkö mä en olisi tajunnu, että siltä voi apua niinku saada, jos ei joku olisi sanonu...sossu anto sitte sen puuttuvan osan joka kuukausi niinku vuokrahan, mutta niinku...kyllä mä olin hätää kärsimäs, et-tä...en mä ny...no, ku ei nyt oo satavarmoja nämäkää muistikuvat taas, mutta siis sillä lailla, että mä oletan, että mä en ollu tienny siitä asiasta, että sossu voi tukea sillä lailla, koska mä olin niin...niin paniikis. Että ei se-kää...kaikki se jälkihuoltopalaveri ja näin, niin ei nekää oo mun mielestä nappihin menny” (N6, sijoitettu 7-vuotiaana)

Nuorten vastauksista kävi ilmi, että olisi tärkeää, että sosiaalityöntekijä välittäisi aidosti nuoresta ja tämän tilanteesta vielä jälkihuollonkin aikana. Sosiaalityönteki-

jän olisi hyvä olla myös itse esimerkillinen. Eräs nuorista olisi jälkihuoltovaiheessa kaivannut enemmän kannustusta ja kehuja sosiaalityöntekijän taholta. Nämä seikat edistäisivät nuorten mielestä hyvän ja läheisen suhteen ylläpitämistä jälkihuollossakin ja siten vaikuttaisivat myös nuoren osallisuuteen.

”Hmm.. No mä en tiedä tota..onko nyt mitää paha sanottavaa justiin tästä sossusta, mutta yleensä ku kattoo sossujen niinku sitä kuvaa, että tavallaan, että, jos tekee sitä tavallaan leipätyöksi vaan, niin pitäis edes esittää sitte että, ku on nuoren lähellä, joka oikeesti on niinku...tai no, kaikkee maailman paskaa. Niin pitäis sen verran löytyä sitä näyttelijän taitoa, että edes esittää, että välittää, jos ei oikeesti niinku kiinnosta.” (N4, sijoitettu 15-vuotiaana)

”...Että tavallaan yksiki sossu ku kävi, en viitti sanoa nimeltä, mutta ihan sielä henkilökuntaki sanoo, että ihan niinku olis ollu krapulassa ja se ihan sanoki, että vois tulla tänne hoitoon ja se oli sosiaalityöntekijä ja se näytti niin tiäkkö krapulaiselta ja niinku se olis ollu vielä kännissä ja mä ajattelin niinku, että oikeesti tuo on huonommassa kunnossa ku minä...että tuota, kannattaa pitää kunnosta huolto ja..(nauraa)...” (N4, sijoitettu 15-vuotiaana)
”Enemmän kehuja siitä, että hyvä poika se on. Tehny hommansa hyvin ja käyny koulut ja armeijat ja kaikki...” (N1, sijoitettu 2-vuotiaana)

Eräs nuorista oli niin tyytyväinen omaan jälkihuoltoonsa, että hänen mielestään olisi hyvä, jos se muidenkin kohdalla olisi yhtä intensiivistä, jos tarve niin vaatii. Hän oli ehdottomasti sitä mieltä, että jälkihuoltoon kannattaa oikeasti panostaa. Kaikilla nuorilla ei ole välttämättä tarpeeksi ihmisiä ympärillä auttamassa ja tuke-
 massassa silloin, kun muuttaa omaan asuntoon esimerkiksi laitoksesta. Jälkihuollon tehtävänä on kuitenkin tukea nuorta itsenäistymisessä ja juuri osallisuuden kautta hän oppii kantamaan itse vastuuta omista asioistaan. Yksi haastateltavista ehdotti, että jälkihuollossa voitaisiin tukea paremmin nuoren itsenäistymistä muutenkin kuin vain taloudellisesti.

”No jälkihuolto...mä en tiedä, mitä se on muitten kohdalla ollu, mutta mitä se on mun kohdalla ollu, niin mun mielestä se sais olla niinku kaikilla samanlaista...oikeesti sellasta tosi intensiivistä, koska monesti niinku nuoret saattaa niinku eristäytyä sillä lailla, että ne niinku lähtee, että vaikka ne on ennen ollu tosi tiiviissä hoitosuhteessa ja sitte niillä on noita psykiatrian käyntejä, niin kuka sitä oikeesti kontrolloi, jos ne ite lopettaa ne käynnit ja kuinka paljon viime aikoina on sattunu nuorten itsemurhia, niinku ja..että tavallaan niinku, että se että, jos on niinku huostaanotto, että sitä oikeesti

niinku se jälkihuoltoki niin..se on ainut, mitä niinku tavallaan voidaan niinku sillä lailla pitää koko ajan yllä kaksytyksvuotiaaseen asti ja justiin seurata sitä niinku, että jos lähtee joku niinku eristäytymään tai jotaki menemään. Että mun mielestä siihen pitäis panostaa niinku enemmän, koska se on niin tärkeää kuitenkin, että miten sitte...koska se on ekaksi se vaihe, ku sä oot laitoksessa pitkään..okei..no siellä sulla on koko ajan ihmisiä, mut sit sä yhtäkkiä oot omillas ja vaikka siinä olis joku lääkärikäynnit niin kyllä sä silti oot aika omillas ja kaikki on niin uutta kuitenkin, että siinä voi tapahtua niin paljo käänteitä..justiin eristäytyminen, mikä niinku yhtäkkiä tuntuu niin ihanalta, ku saa olla yksin, eikä halua lähteä mihinkää...” (N4, sijoitettu 15-vuotiaana)

”...ehkä jotain semmosta niinku...öö... semmosta jotain itsenäistymiskoulutusta tai jotain semmosta, mitä vois niinku...ku on näitä...mikä se on...onkse nyt sinut...se sijaisnuorten joku tää...mä en oo hirveesti ollu siinä mukana niin...mut sit jos se järjestäis jotain niinku...tyyliin 18-21-vuotiaille...semmosen kurssin tai ees yks päivä, jossa on niinku...käytäis läpi niinku semmosta...niinku vastuullista itsenäistä elämää ja...et vaikka se niinku on tietysti myös sijaisperheen tehtävä niinku...kasvattaa nuori aikuiseksi, mutta niinku..et niinku, et siinä ois sitä niinku...tyyliin, vaikka et miten käydään kaupassa sillei tai (naurahdus) Niinku vaikka se tuntuu tosi yksinkertasilta asioilta, mutta varsinki nyt varmaan on vielä vaikeempaa niinku...” (N5, sijoitettu 4,5-vuotiaana)

Haastatteluvastausten perusteella suurin osa nuorista toivoisi, että jälkihuollon päättyessä pidettäisiin jonkinlainen palautekeskustelu. Se tukisi myös nuorten osallisuutta. Yksi haastateltavista oli sitä mieltä, että palautekeskustelun avulla sosiaalityöntekijät saisivat aineksia oman työnsä kehittämiseksi ja samalla keskustelu olisi myös mukava päätös yhteistyölle.

”No ehkä se just niinku, et ois semmonen palautekeskustelu...vähä niinku toisaalta tän tyylinen, että miten sä oot ollu tyytyväinen tähän...niinku, et koska...kyllä 21-vuotias jo osaa sitte sanoa.” (N5, sijoitettu 4,5-vuotiaana)

”...mun kokemuksen mukaan siis se, että mä lähdin sijaisperheestä pois, sijaisvanhemmat tiputti mut niitten elämästä kokonaan. Sit mä olin jälkihuollos, asuin yksin, sit jälkihuolto vaan loppu ja sit mä vaan jatkan yksin elämää. Eikä mitää, ei mitää, mitää ei...olis se ollu sellaanen mukava päätös. Olis ollu kyllä merkittävää, koska mulle jäi sellaanen olo, että...että mä hupсахdin pois ja...huolehdi ittestäs, ei ketää enää kiinnosta. Että, jos ei...kun sijaisvanhemmat ei tehenny sitte sellasta mitää...niinku että...mä koin jääväni aika tyhjän päälle, että...no se ei asu kotona enää, että no...ei oo väliä, mitä sille kuuluu enää. Niin, että...tai siis ku mulla on sellaanen kokemus, että mulle kävi niin...niin olis ollu siinä sen takia erityisen merkittävää, että olis sossun kans...Niin, no mä olisin kaivannu sitä, että olis kysytty

kuinka menee... ja tavallansa toivotettu hyvää elämää ja... Eihän sillä lailla niinku... Niin ja sitte sitä sellasta, että olis puhuttu, että kuinka on mennä ja palautetta ja...tavallansa vähä tälläänen keskustelu...tyylihin, ku mitä sun kans niin... ja jos ajattelee...millä perusteella ne kehittää sitä työtänsä, niin eikö ny justiin sen perusteella, mitä palautetta ne saa” (N6, sijoitettu 7-vuotiaana)

7.4 Kehittämisehdotuksia osallisuutta tukevan suhteen muodostumiseksi

Haastatteluissa nousi esille monia kehittämisenäkökulmasta tärkeitä asioita, kun pyysin nuoria mainitsemaan kolme sellaista asiaa, jotka heidän mielestään takaisivat osallisuutta tukevan suhteen nuoren ja sosiaalityöntekijän välille. Kysyin nuorilta myös, millainen heidän mielestään on hyvä sosiaalityöntekijä osallisuuden näkökulmasta. Nuorten puheissa tärkeiksi asioiksi suhteen kannalta nousivat muun muassa rento ympäristö, inhimillisyys, oman tilan antaminen sekä avoimuus.

”Ympäristö. Siis niinku se, että nyt esimerkiksi justiin tämä teidän talo, mis me ny tehdään tätä, on aiva eri, ku mennä tuonne kaupungintalon toimistoon. Sitte, no, se tietenkä että vain mun asioista puhutaan...” (N1, sijoitettu 2-vuotiaana)

”Öö..no ainaki inhimillisyys, se että tota, ei pidä sitä minään objektina vaan niinku ottaa yksilönä ja sitte se, että antaa sen tavallaan, oman tilan ja semmosen kuitenkin niin tota..osaa olla siinä vieressä, muttei välttämättä häsää liikaa tai oo liian välinpitämätönkää, vaan semmonen, että antaa sellasen oman niinku..hajuraon. Ja sitte kolmas on varmaan sitte se, että tuota, että..ööö...osottaa niinku, osottaa sen niinku teoillaki, että välittää, muuta ku että puheilla niinku sanoo, että ollaan huolissaan, että ne teotki pitäis sitte niinku näkyä siinä. Ettei se oo pelkkää sanahelinää, että me ollaan niin huolissaan susta ja seuraavaksi sä oot sitte jossain kaltereiden takana, että...niinku ettei toimita selän takana.” (N4, sijoitettu 15-vuotiaana)

Luottamus nousi myös monen haastateltavan puheissa esiin sellaisena tekijänä, joka takaa hyvän suhteen nuoren ja sosiaalityöntekijän välille. Lisäksi heidän mielestään on tärkeää, että sosiaalityöntekijä on empaattinen ja lämmin. Sosiaalityöntekijää pitäisi olla helppo lähestyä ja hänen tulisi kuunnella nuorta, toteuttaa tämän toiveita mahdollisuuksien mukaan sekä viedä tehokkaasti nuoren asioita eteenpäin. Tällaiset seikat tukivat haastateltavien mielestä nuorten osallisuutta oman

elämän asioihin ja kannustivat omien mielipiteiden ilmaisemisessa heidän ollessaan sosiaalityön asiakkaana sijaishuollossa.

”No se on ainaki se luottamus ja sitte se salassapitovelvollisuuden niinku...pitäminen, et...niinku se, että...koska nää on kuitenkin aika vaikeita ja rankkoja asioita niin sitte niinkö...et jos...jos se luottamus on niin silloin se nuori uskaltaa kertoa niistä rankoistaki asioista. Ja sitte se, että kuuntelee sitä nuorta...ja niinkö... Siis luottamus, salassapitovelvollisuuden pitäminen, sit kuunteleminen ja niitten sen nuoren niinkö...toiveiden toteuttaminen.” (N5, sijoitettu 4,5-vuotiaana)

”...semmonen, että pystyy keskustelemaan. En minä tiedä, miksikä sitä sanotaan.” (N3, sijoitettu 16-vuotiaana)

”...ja sitte, ku se ainaki yritti ajaa asioota etehempäin koko ajan.” (N7, sijoitettu 2-vuotiaana)

Lisäksi haastatteluista jäi erityisesti mieleen erään nuoren mielipide tapaamisiin liittyen. Hänen mielestään olisi tärkeää, että lapselle jäisi sellainen kuva, että juuri häntä tullaan tapaamaan ja hänen kanssaan keskustelemaan. Koska tapaamisia sosiaalityöntekijän kanssa on suhteellisen harvoin, niissä tulisi hänen mukaansa enemmän keskittyä lapseen ja siihen, mitä hänellä on kerrottavanaan. Näin myös osallisuus pääsee paremmin toteutumaan.

”No jotenki...niin...no silloin, ku se tulee käymään niin mun mielestä lapselle pitäis jäädä se kuva, että se on tullu sinne tavallansa...tapaamaan mua, eikä niitä vanhempia. Sillai, että...siis totta kai se tulee tapaamaan myös vanhempia ja juttelemaan niitten kans, mutta...mutta tota...itte muistan sillä lailla justiin, että...että enemmän...enemmän niinku oli ajatustenvaihtoa niitten vanhempien kans ja mä sitte vaan oon hiljaa ja kuuntelen ja sitte...tai jotenki, että...jos ny ajattelee aiva ajallisesti, nii olis painottanu, että kahvilla istutaan vähemmän aikaa, ku sitte kaksistaan...sielä mun huonees istutaan kauemman. Että jotenki niinku se painopiste siinä...siinä. Koska kuitenkin ne sijaisvanhemmat varmaan saa soitettua asiootansa sinne jos... jos niillä on mielen päällä jotaki, mutta...mutta niinku lapsen ja nuoren kans...justihin, että ku en mäkkää sinne soitellu tai näin, niin se on se kontakti...on tavallaan siinä...Että jäis tosi paljo paremmin totta kai semmonen mieli, että mua kuunnellaan, jos sielä kämpäs sitte oltaas kauemman.” (N6, sijoitettu 7-vuotiaana)

Eräs nuorista oli sitä mieltä, että hyvä sosiaalityöntekijä osallisuusnäkökulmasta on joustava, näkee kokonaisuuksia ja osaa hommansa, eikä ole ylimielinen. Lisäksi nuorten mielestä olisi tärkeää, että sosiaalityöntekijä näkisi ne asiat, joissa nuorella menee hyvin ja kannustaisi niissä sekä antaisi hyvää palautetta sen sijaan, että keskityttäisiin ongelmiin ja suurin osa ajasta puhuttaisiin niistä.

”Aaa..ei ylimielinen. Semmonen, joka ottaa justiin asiaksi oikeesti hoitaa sen ihmisen asioita, eikä tee sitä tee vaan sen takia, että saa sen työn tehdä ja saa siitä palkkaa. Ja se, että se joustavuus justiin siinä, että se näkee sen koko tilanteen, sen ihmisen niinku kokonaisuutena ja kaikki, ettei viilaa..niinku, että totta kai siinä on aina laki ja kaikki muu mukana, mutta silti kuitenkin siinä on mukana se inhimillisyyys ja kaikki niinku tämmönen. Ja se justiin, että se, niinku ei lähde tavallaan väittelemään sun kanssa mistää niinku asioista vaan yrittää niinku tukea ja vaikka nyt ei ois samaa mieltä, niin ees esittää, että on ihan niinku samaa mieltä, että jos ei niinku ihan josain niinku harhareiteillä mennä, mutta... Semmonen joka oikeesti, johon voi luottaa sillai, että se hoitaa ne asiat ja oikeesti niinku on perillä..ja jos ei oo, niin ottaa selvää niinku, että missä mennään ja.” (N4, sijoitettu 15-vuotiaana)

”...sillä tavalla painottaa se juttelu niinku jotenki että...että ku...ku varmaahan ny niinku muillaki ollu jotaki oireeta...jollaki lailla oireellu niinku sillä lailla elämäänsä, ku minä...niin...että ei painoteta niinku siihen, että no sulla menöö ny huonosti tämä, mitä sä meinaat teherä tämän asian kans...vaan niinku pikemminki tai niinku sillä lailla...et...no jos ny esimerkiksi vaikka, että jollaki ny koulu ei oikein luista nii ...keskityttääs siinä kannustamises sitte niinku vaikka siihen, että jaa no sä oot hyvä täs sun harrastukses tai jotain tämmöstä... Niin. Ja sitte niinku jotenki, että...ei niitä aikuisia oo...sellaasia luotettavia aikuisia oo elämäs niinku kovin montaa ja keltä sais sitte sellaasta hyvää palautetta tai näin...että sossu...sossun kans ku sitte on tekemisis, että se olis sitte se kanssakäyminen sellaasta, että sais tukea siihen niinku...mihnä menöö hyvin, koska voi olla, että moni asia voi mennä huonosti, mutta että...ei jauheta niinku sitte niistä. Koska mitä siitä hyötyy kukaa. Ainakaa...tai lapsi ainakaa.” (N6, sijoitettu 7-vuotiaana)

Erään haastateltavan mielestä osallisuuden kannalta hyvä sosiaalityöntekijä on myös iloinen ja rohkaisee. Hänen mielestään se kannustaisi nuoria eteenpäin ja tukisi samalla myös heidän osallisuuttaan.

”No ainaki sen pitää olla niinku...ite iloinen ja avoin ja semmonen niinku...et se ei oo mikää kalkkis tai semmonen...hirveen apea tai masentunu, että... Tietysti niinku...hänki tekee niinku...vaikeiden asioiden kans työtä ja totta kai se väsymys niinku voi...voi olla siinä pinnassa, mutta et niinku...pyrkis

sitte niinku kuitenkin... Ja se, että...ne asiat, mist...jos on vaikka sit puol tuntia sitte ollu jonku rankan asian kanssa niinku...sitä tekemäs, niin sitte yritää sen puolen tunnin aikana, ku siirtyy toiseen paikkaan, niin unohtaa ne asiat. Ku jos sä meet jonnekki perheeseen, missä niinku menee kaikki hyvin, että...silleen että...on niinku siinä niinku rohkasijana...sitte että...ei tuu silleen, et joo, oli kyllä niin hirveetä äsken tuos perheessä, että... No, mitä teillä nyt sitte on? (naurahdus)...just että ois siä niinku perhekohtanen niinku...suhtautuminen, että...niinku...aina asennoituu siihen, että tää perhe...niinku tietää, mitä ettiä ja mitä kaikkea...niinku...sitte osaa suhtautua siihen perheeseen niinku...just sillä tavalla, ku siihen pitää, ettei niinku...jonku kirjan mukaa mee, että näin suhtaudut sijaisperheeseen (naurahdus).” (N5, sijoitettu 4,5-vuotiaana)

Nuori korostaa haastatteluvastauksessaan myös perhekohtaista suhtautumista asioihin ja tilanteisiin. Jokainen tapaus on hänen mielestään omanlaisensa ja siksi sosiaalityöntekijän olisi tärkeää osata ottaa jokaisen perheen yksilölliset piirteet ja tarpeet huomioon sekä suhtautua kuhunkin perheeseen niiden mukaisesti.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET

Sosiaalityöntekijä joutuu tekemään sijaishuollossa olevan nuoren elämässä paljon erilaisia suuria valintoja ja päätöksiä, joilla on paljon vaikutusta nuoren asioihin ja arkipäivään. Siksi on tärkeää, että myös nuoren oma mielipide otetaan huomioon häntä itseään koskevissa asioissa sekä erilaisten päätösten yhteydessä. Nuorella on myös lakisääteinen oikeus osallisuuteen. Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, miten yli 18-vuotiaat sijaishuollossa olevat nuoret ovat kokeneet osallisuutensa suhteessa sosiaalityöhön ja –työntekijään. Kokemuksia tarkasteltiin sijaishuoltoprosessin eri vaiheissa. Lisäksi haastateltavat saivat kertoa kehittämisehdotuksia nuorten osallisuuden parantamiseksi sijaishuollon sosiaalityössä. Tässä kappaleessa kokoon yhteen haastattelujen tuloksia ja vertailen niitä teorianäkökulmaan sekä aiheesta aiemmin tehtyihin tutkimuksiin. Nuorten esittämiä kehittämisehdotuksia kerron kokemusten lomassa aina kuhunkin vaiheeseen liittyen.

8.1 Osallisuus sosiaalityön asiakkaana sijaishuollon alkuvaiheissa

Valtaosa tutkimukseen osallistuneista nuorista oli kovin nuoria sijoitushetkellä, joten heidän kohdallaan muistikuvat sijaishuollon alkuvaiheista olivat aika hataria. Nuorilla ei ollut oikein kenelläkään käsitystä siitä, koska ja miten heidän kohdallaan oli tehty lastensuojelutarpeen selvitystä. Teini-ikäisenä sijoitettujen kohdalla tästä voisi tehdä sellaisen johtopäätöksen, että sosiaalityöntekijät eivät olleet ehkä puhuneet asiasta nuorten kanssa. Olisi kuitenkin tärkeää muistaa, että nuoren tulisi saada sanoa mielipiteensä ja ne pitäisi ottaa huomioon, kun arvioidaan lastensuojelun tarvetta (Saastamoinen 2008, 64). Nuorten muistikuvat ensitapaamisista sosiaalityöntekijän kanssa olivat pääsääntöisesti positiivisia. Suurin osa haastateltavista koki myös tullessa kuulluksi jossain muodossa ennen sijoitusta. Varsinaisesta kuulemistilanteesta tarkkoja muistikuvia oli kuitenkin vain yhdellä nuorista. Hänen mielestään tilanne oli ollut hämmentävä, koska paikalla oli ollut niin paljon ihmisiä ja hän olisi toivonut, että tilanne olisi hoidettu jotenkin toisin. Kuulemistilanteen tulisi suorittaa myönteisellä tavalla ja tutussa paikassa niin, että nuori pys-

tyy aidosti ilmaisemaan oman kantansa asioihin. Vaarana näissä tilanteissa on, että kuuleminen ymmärretään vain lakisääteisenä kuulemisena (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 128–129). Tällöin tilanne voidaan hoitaa ikään kuin välttämättömänä pahana, eikä siihen silloin välttämättä panosteta riittävästi. Nuoren kertomuksen pohjalta voidaan todeta, että kuulemistilaisuuteen kannattaa panostaa ja tehdä siitä mahdollisimman turvallinen, jotta nuoren osallisuus pääsee toteutumaan.

Nuorten vaikuttaminen sijaishuollon alkuvaiheissa oli tutkimuksen perusteella jäänyt aika vähäiseksi. Suurimmalla osalla se johtui hyvin todennäköisesti nuoresta iästä. Tutkimuksessa selvisi myös, että nuoret eivät olleet saaneet vaikuttaa sijaishuoltopaikan valintaan, mutta he olivat siitä huolimatta hyvin yksimielisiä siitä, että heidän sijaishuoltopaikkansa olivat olleet sopivia ja jopa parhaita mahdollisia heille. Tästä voikin päätellä, ettei osallistumattomuus tässä asiassa ollut haitannut heitä itseään. Tutkimukseen osallistuneet nuoret olivat myös tyytyväisiä sosiaalityöntekijältä saamaansa tukeen sijoituksen alkuvaiheessa. Tukeminen sijoituksen alkuvaiheessa luo pohjan myöhemmälle suhteelle nuoren kanssa. Hyvä suhde nuoren ja sosiaalityöntekijän välillä taas tukee nuoren osallisuutta.

8.2 Nuorten osallisuus sijaishuollon aikaisessa sosiaalityössä

Vaikka tutkimuksessa joidenkin teemojen kohdalla tuli ilmi nuorten osallisuuteen liittyviä epäkohtia, voi tutkimuksen pohjalta todeta silti, että nuorten osallisuus on Kauhajoella sijaishuollon sosiaalityössä huomioitu pääsääntöisesti hyvin. Nuoret kokivat, että heidän mielipiteillään oli ollut merkitystä ja he olivat saaneet vaikuttaa omiin asioihinsa. Vain yksi nuorista oli sitä mieltä, että ei ollut saanut vaikuttaa tarpeeksi, koska sosiaalityöntekijä ei kysynyt hänen mielipiteitään. Siksi onkin tärkeää, että työntekijä kysyy erikseen myös nuoren mielipidettä ja kannustaa häntä kertomaan omista asioistaan. Nuori ei välttämättä oma-aloitteisesti ymmärrä tai ”uskalla” sanoa mielipiteitään, vaikka haluaisikin. Voisi olla myös hyvä, jos sosiaalityöntekijä painottaisi keskusteluissa nuorten omien mielipiteiden tärkeyttä ja sitä, että he todella voivat mielipiteillään vaikuttaa omiin asioihinsa.

Nuorten tulisi saada vaikuttaa omiin asioihinsa ihan jokaisella elämän eri osa-alueella. Tutkimuksen perusteella tämä ei kuitenkaan ollut toteutunut täysin kaikkien haastateltavien kohdalla. Tutkimuksessa selvisi, että nuorten tarpeet oli huomioitu hyvin sijaishuollossa. Kaikki haastateltavat olivat sitä mieltä, että mm. sijaishuolto paikat olivat olleet heille sopivia, jopa parhaita mahdollisia. Sijaishuolto paikan vaihtaminen oli kuitenkin käynyt jossain vaiheessa lähes kaikkien nuorten mielessä, mutta se oli jäänyt aina vain ajatuksen tasolle, eikä kukaan heistä ollut lähtenyt viemään asiaa sen pidemmälle. Harrastusten kohdalla muutama nuori oli sitä mieltä, että he olisivat kaivanneet niihin enemmän taloudellista tukea. Tutkimuksessa selvisi, että nuorten mielestä sijaishuolto paikan tehtävänä on huolehtia siitä, että nuorella on harrastuksia ja sosiaalityöntekijän rooliin kuuluu enemmänkin tukea ja kannustaa sijaishuolto paikkaa harrastusten järjestämisessä. Suunnilleen puolet nuorista oli sitä mieltä, että heidän toiveensa läheisten kanssa tapahtuvan yhteydenpidon suhteen oli huomioitu sijaishuollossa riittävän hyvin. Yksi haastateltavista oli sitä mieltä että sijaishuolto paikka oli sijainniltaan liian kaukana läheisistä ja kaksi muuta olisi toivonut enemmän tapaamisia biologisten vanhempien ja sisarusten kanssa, mutta toivetta ei ollut otettu huomioon heidän toivomallaan tavalla.

Nuorten osallisuuden toteutumisesta tulisi huolehtia myös asiakassuunnitelmaa tehtäessä. Kun asiakassuunnitelmaan kirjatut tavoitteet ovat yhdessä päätettyjä, on kaikkien osapuolten sitoutuminen niihin todennäköisempää (Muukkonen 2008, 158). Tutkimustuloksista kävi ilmi, että asiakassuunnitelma oli kuitenkin jo sanana nuorille yhtä lukuun ottamatta outo, eivätkä he myöskään osanneet sanoa, oliko heidän kanssaan tehty sellaista. Nuoret kertoivat, että he olivat yhdessä sosiaalityöntekijän kanssa kuitenkin miettineet ja laittaneet ylös tavoitteita tai pohtineet tulevaa. Nuorten vastauksista voinee päätellä, että se vastasi heidän kohdallaan asiakassuunnitelman tekemistä. Tässä yhteydessä selvisi myös, että näissä keskusteluissa nuorten mielipiteitä kyllä kysyttiin, mutta monet nuorista eivät niitä silti jostain syystä paljoakaan ilmaisseet. Osa koki, että sijaisvanhempien läsnäolo esti omien mielipiteiden kertomisen ja osa taas oli sitä mieltä, että mielipiteillä oli vaikutusta vasta vanhempana.

Arviointi on Muukkosen (2008, 153) mukaan tärkeä osa lapsen ja nuoren osallisuutta. Tutkimuksessa selvisi, että puolet nuorista oli saanut osallistua arviointiin sijaishuollon aikana. Tulosten perusteella jäi kuitenkin sellainen kuva, että arviointi ei ollut kovinkaan laajaa ja järjestelmällistä, vaan se tapahtui ikään kuin ohi menen. Haastatteluissa tuli hyvin vahvasti esille, että suurin osa nuorista olisi kuitenkin halunnut arvioida hieman järjestelmällisemmin mennyttä sekä antaa palautetta omalta osaltaan. Eräs haastateltavista oli sitä mieltä, että sellainen tilaisuus olisi ollut mukava päätös yhteistyölle sijoituksen päättyessä.

Kuten teoriaosuudessa tuli ilmi, nuorten tulisi saada olla osallisia myös tietoon. Näin ollen nuorten osallisuutta sijaishuollon sosiaalityössä tukee myös se, että nuoret saavat ikätasoonsa nähden riittävästi tietoa. Tutkimuksessa selvisi, että nuorista kolme oli tutustunut itseään koskeviin asiakirjoihin ja suurin osa olisi jossain vaiheessa halunnut lukea omia papereitaan. Sijaishuollossa olevalla nuorella on lakisääteinen oikeus halutessaan lukea häntä itseään koskevia asiakirjoja. Haastatteluissa tuli kuitenkin ilmi, että yksi nuorista ei tiennyt tästä oikeudestaan ja hän olikin asian johdosta hyvin pettynyt. Hänen mielestään asiakirjoihin tutustuminen olisi voinut auttaa paljon häntä itseään ja selvittää ajatuksia. Suurin osa haastateltavista koki, että oli saanut ikätasoon nähden sopivasti tietoa sijoituksen aikana, mikä oli omalta osaltaan tukenut heidän osallisuuttaan sijaishuollon aikaisessa sosiaalityössä.

8.3 Nuoren ja sosiaalityöntekijän yhteistyö ja suhde sijaishuollon aikana

Osallisuus lastensuojelussa pitää sisällään sen, että nuorella on mahdollisuus olla läsnä tapaamisissa ja nimenomaan niin, että häntä tavataan. Nuoren tulisi saada olla vuorovaikutuksen osapuolena, puheenaiheena sekä tuottaa ja käsitellä tietoa. (Muukkonen 2008, 154.) Tutkimuksessa selvisi, että nuoret olivat saaneet yhtä lukuun ottamatta tavata heidän sijoituksestaan vastaavaa sosiaalityöntekijää kasvotusten. Tapaamisten lukumäärä vaihteli yhdestä neljään kertaan vuodessa ja pituus tunnista kahteen tuntiin kerralla. Suurin osa nuorista oli sitä mieltä, että sosiaalityöntekijällä oli ollut heille riittävästi aikaa. Tutkimuksen perusteella kaksi

haastateltavaa olisi halunnut tavata useammin sosiaalityöntekijää ja oli myös muutamia sellaisia nuoria, jotka kokivat, että sosiaalityöntekijän kiire haittasi. Nuorten osallisuuden toteutumisen kannalta olisi tärkeää, että sosiaalityöntekijällä olisi riittävästi aikaa nuorelle. Aiempien tutkimusten perusteella sosiaalityöntekijän kiire voi aiheuttaa sen, että nuori kokee tulleen ohitetuksi, mikä taas voi vaikuttaa nuoren kokemukseen omasta arvostaan (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 128–129).

Sosiaalityöntekijän tulisi tavata henkilökohtaisesti sijaishuollossa olevaa nuorta myös ilman muita läsnäolijoita (Kananoja ym. 2007, 135). Näin nuorelle annetaan mahdollisuus puhua myös sellaisista asioista, joista hän ei välttämättä pystyisi ulkopuolisten henkilöiden aikana puhumaan. Tutkimuksen pohjalta voi kuitenkin todeta, että näiden nuorten kohdalla tämä ei ollut toteutunut aivan niin kuin olisi pitänyt. Vain yksi nuorista oli saanut tavata sosiaalityöntekijäänsä kahden kesken ollessaan alle 18-vuotias ja sijaishuollossa. Muiden kohdalla kahdenkeskiset tapaamiset sijoituivat jälkihuoltoon. Suunnilleen puolet haastateltavista oli sitä mieltä, että olisi ollut hyvä, jos he olisivat saaneet jutella sosiaalityöntekijän kanssa myös kahdestaan. Erään nuoren mielestä silloin olisi saanut puhuttua paremmin, jos sijaisvanhemmat eivät olisi olleet vieressä kuuntelemassa. Sijaisvanhempien läsnäolo nuoren omaa osallisuutta heikentävänä tekijänä nousi muutenkin haastattelussa esille todella usein eri yhteyksissä. Tästä voinee päätellä, että sijaishuollon sosiaalityössä kannattaa panostaa enemmän nimenomaan kahdenkeskiseen vuorovaikutukseen nuoren kanssa.

Jotta nuorten osallisuudella olisi hyvät edellytykset toteutua tapaamisissa sosiaalityöntekijän kanssa, on tärkeää pyrkiä luomaan sellainen ilmapiiri, jossa nuoren on helppo olla ja ilmaista mielipiteitään. Tutkimustuloksista kävi ilmi, että nuorten mielestä hyvä ilmapiiri on rento, ei liian virallinen. Suurin osa haastateltavista olikin tyytyväisiä tapaamisten ilmapiiriin omalla kohdallaan. Vain yksi nuorista koki tapaamisten ilmapiirin toisaalta ahdistavana ja toisaalta pitkästyttävänä, eikä hän osallistunut keskusteluun, vaan eristäytyi mieluummin niissä tilanteissa. Näin ollen tapaamisissa hänen kohdallaan osallisuus ei päässyt toteutumaan niin kuin olisi suotavaa. Tästä voinee vetää sellaisen johtopäätöksen, että sosiaalityöntekijöiden kannattaa panostaa hyvän ja luottamuksellisen ilmapiirin luomiseen, sillä se tukee

nuoren osallisuutta. Nuoret ovat herkkiä aistimaan myös aikuisen läsnäolon tai sen puutteen ja jos nuoren asia jätetään kuulematta, se heijastuu kokemuksena nuoren ja hänen yksilöllisen arvonsa ohittamisesta (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 128–129). Tutkimukseen osallistuneet nuoret olivat kuitenkin kaikki hyvin yksimielisiä siitä, että heidän sosiaalityöntekijänsä oli ollut tapaamisissa läsnä ja aidosti kiinnostunut heidän asioistaan ja kokivat tämän todella hyvänä asiana.

Aikuisten kanssa tapahtuva vuorovaikutus on yksi lasten osallistumisen tärkeimpiä rakennusaineita (Hotari, Oranen & Pösö, 123). Sosiaalityöntekijän kanssa tapahtuvan yhteydenpidon määrä kertoo mielestäni vuorovaikutuksesta sekä sen laadusta. Tässä tutkimuksessa selvisi, että yhteydenpito oli ollut vähäistä, sillä suurin osa haastateltavista ei ollut ottanut kertaakaan oma-aloitteisesti yhteyttä sosiaalityöntekijään sijaishuollon aikana. Tämä oli minusta hieman yllättävää ja olisi ollut mielenkiintoista selvittää, onko asia Kauhajoen lisäksi muuallakin näin. Monet haastateltavista kertoivat, että he eivät olleet oikein ymmärtäneet, että sosiaalityöntekijään voi itsekin ottaa yhteyttä. Ja eräs nuori oli sitä mieltä, että olisikin ollut hyvä, jos sosiaalityöntekijä olisi kannustanut enemmän esimerkiksi soittamaan, jos tulee jotain asioita mieleen.

Vain yksi haastateltavista oli ottanut itse sosiaalityöntekijään yhteyttä ja hän myös koki tullessa silloin kuulluksi, vaikka asiat eivät menneetkään niin kuin hän olisi sillä hetkellä halunnut. Jälkeenpäin hän oli ymmärtänyt, että sosiaalityöntekijän ratkaisu oli ollut hänelle parhaaksi. Tutkimuksessa selvisi, että myöskään sosiaalityöntekijä ei ollut ottanut suoraan nuoriin yhteyttä sijaishuollossa vuosittaisten tapaamisten lisäksi. Vasta jälkihuollon aikana oli korostunut nuoren ja sosiaalityöntekijän välinen yhteydenpito. Nuorista kaksi oli sitä mieltä, että sosiaalityöntekijään ei ollut helppo ottaa yhteyttä ja toiset kaksi taas sitä mieltä, että se olisi ollut helppoa. Erään nuoren mielestä sellaiseen ei olisi ollut tarvettakaan.

Olen itse henkilökohtaisesti sitä mieltä, että yhdessä tekeminen voi parantaa suhdetta toiseen ihmiseen. Tekemisen lomassa on myös joskus helpompi puhua asioista. Toiminnallisuus voi auttaa myös tavoittamaan lapsen näkökulmaa paremmin

(Möller 2004, 30). Tutkimuksessa halusin selvittää ovatko nuoret tehneet keskustelemisen ohella sosiaalityöntekijän kanssa jotain ja jos eivät, olisivatko he ehkä halunneet. Tutkimustuloksista kävi ilmi, että vain yksi nuorista oli käynyt aina kesän alussa sosiaalityöntekijän kanssa kahdestaan jäätelöllä ja hän koki tämän oikein mukavana. Nuorista kaksi oli sitä mieltä, että nuorempana olisi ollut kiva, jos sosiaalityöntekijä olisi tehnyt heidän kanssaan jotain (esimerkiksi tuonut legoja tai antanut nallen avulla selittää asioita). Neljä nuorta olisi halunnut tehdä vanhempanakin jotain sosiaalityöntekijän kanssa. Erilaiset toimisto- ja kokoustilat olivat joidenkin haastateltavien mielestä liian kolikkoja ja tunnelmaltaan liian virallisia. He olisivat mieluummin rennommissa tiloissa, joissa voisi esimerkiksi istua sohvilla. Nuorten mielestä voisi olla mukava myös kävellä puistossa tai mennä kahvilaan tapaamisen merkeissä. He uskoivat, että silloin keskustelua olisi syntynyt enemmän ja omien mielipiteiden ilmaiseminen olisi ollut helpompaa.

On tutkittu, että kyvyttömyys nähdä nuori yksilönä ja ihmisenä voi olla syynä siihen, että nuoren asia jätetään kuulematta (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 128–129). Tämä voi heikentää nuoren osallisuutta ja siksi sosiaalityöntekijöiden olisikin aika ajoin hyvä tarkistaa suhtautumistaan nuoriin. Eräs nuori nostikin esille, että hänen mielestään oli tärkeää, että sosiaalityöntekijä otti nuoren persoonana ja yksilönä. Nämä asiat olivat vaikuttaneet myös hyvän suhteen muodostumiseen hänen ja sosiaalityöntekijän välille. Vastauksista kävi ilmi myös, että kolme haastatelluista nuorista oli sitä mieltä, että heillä oli hyvä ja lämmin suhde sosiaalityöntekijään. Tähän oli vaikuttanut mm. se, että sosiaalityöntekijä oli mukava ihmisenä, hän otti asiat hoitaakseen ja hänelle pystyi kertomaan kaikki asiat.

Nuoren ja sosiaalityöntekijän suhde sekä sen laatu on perusta yhteistyölle ja samalla nuoren osallisuudelle sijaishuollon sosiaalityössä. Muun muassa se, miten sosiaalityöntekijä suhtautuu nuoreen ja kuuntelee häntä, vaikuttaa siihen, kertooko nuori mielipiteitään ja kokeeko hän olevansa osallinen omiin asioihinsa. Tutkimuksen pohjalta jäi kaiken kaikkiaan sellainen kuva, että suurin osa nuorista oli tyytyväisiä suhteeseen sellaisena kuin se oli heidän kohdallaan ollut. Vain muutamat haastateltavista olisivat ehkä toivoneet hieman läheisempää suhdetta. Nuoret kokivat, että sosiaalityöntekijä kuunteli ja ymmärsi heitä, mikä onkin erityisen tärkeää

nuoren osallisuuden kannalta. Tutkimuksessa kävi ilmi, että haastateltavat eivät oikein osanneet sanoa, välittikö sosiaalityöntekijä heistä. He eivät pitäneet sitä kuitenkaan mitenkään pahana, koska se ei heidän mielestään kuulunutkaan sillä lailla sosiaalityöntekijän toimenkuvaan, koska tämä kaikesta huolimatta on viranomainen. Eräs nuorista koki erityisen positiivisena asiana sen, että sosiaalityöntekijä kannusti ja uskoi häneen, vaikka olisi mennyt huonostikin. Hänestä tuntui mukavalta, että keskustelu aloitettiin usein positiivisilla asioilla, vaikka negatiivisia olisi ollut paljon enemmän. Mielestäni on tärkeää huomata, että näinkin pieneltä tuntuva asia voi vaikuttaa paljon nuoren kokemukseen esimerkiksi siitä, että arvosteataanko häntä. Kun nuori kokee itsensä ja sanomisensa arvokkaiksi, on osallisuudenkin toteutuminen todennäköisempää.

Tutkimukseen liittyvän teoriatiedon perusteella keskeisin tekijä osallisuuden toteutumisessa on luottamus nuoren ja sosiaalityöntekijän välillä. Ilman sitä on vaarana, että lastensuojelutyöstä tulee ulkokohtaista, eikä ahdistavista asioista puhuminen ole mahdollista. On hyvä muistaa myös, että luottamus ei ole kerran syntyessään pysyvää, vaan se voi joutua koetukselle jatkuvasti. (Kananoja ym. 2007, 142.) Haastateltavista suurin osa luotti sosiaalityöntekijäänsä yleisellä tasolla. He perustelivat asiaa sillä, että sosiaalityöntekijää sitoo vaitiolovelvollisuus. Vain yksi nuori ei oikein pystynyt luottamaan. Nuorista neljä luotti myös siihen, että sosiaalityöntekijä ei kerro esimerkiksi sijaisvanhemmille tai biologisille vanhemmille sellaisia asioita, joita nuori kieltää kertomasta.

Yhtä nuorista häiritsi, kun sijaisvanhemmat vastasivat hänen puolestaan ja se, että asioista puhuttiin ikään kuin hänen selkensä takana. Se oli syönyt myös luottamusta sosiaalityöntekijään. Johtopäätöksenä tästä voisi päätellä, että sosiaalityöntekijän olisi hyvä keskustella asioista avoimesti nuoren ollessa läsnä sekä pyytää nuorta itseään kertomaan asioistaan. Hotarin (2007, 78) mukaan työntekijän avoimuus nuorta kohtaan auttaa myös nuorta ymmärtämään työntekijän päämääriä, työn sisältöjä sekä työntekijän toiminnan reunaehdoja. Lisäksi avoimuus synnyttää hänen mukaansa luottamusta ja nuoren halua olla itsekin avoin. Luottamuksen tärkeys on noussut esille myös aiemmin tehdyissä tutkimuksissa, joiden mukaan nuoret korostivat luottamuksen tärkeyttä avoimen vuorovaikutuksen syntymisen

edellytyksenä. Kun työntekijän ja nuoren välille syntyy luottamus, nuori kokee saavansa osallistua ja tulla kuulluksi ilman pelkoa ja epäätietoisuutta. Luottamus on siksi hyvin merkittävä tekijä lastensuojelutyön tavoitteiden saavuttamiseksi, sillä luottamuksellisessa ilmapiirissä on helpompi sitoutua työskentelyyn. (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 129.)

Osallisuuden kannalta olisi ensiarvoisen tärkeää, että nuori pystyisi puhumaan kaikista asioista sosiaalityöntekijälle. Silloin nuoren vaikuttaminen ja omien mielipiteiden ilmaiseminen on helpompaa ja onnistuu silloinkin, kun on kyse vaikeammista asioista. Tutkimuksesta kävi ilmi, että yhtä lukuun ottamatta kaikki haastateltavat kokivat, että sosiaalityöntekijälle ei ollut helppo puhua vaikeista asioista. Muutamat heistä olivat sitä mieltä, että sijaisvanhempien läsnäolo oli esteenä ja osa taas koki, että suhde sosiaalityöntekijään jäi niin etäiseksi, että se vaikeutti puhumista. Suurin osa tutkimukseen osallistuneista nuorista oli sitä mieltä, että sosiaalityöntekijä oli ollut riittävästi heidän tukena sijaishuollon aikana. Se oli tukenut hyvän suhteen muodostumista nuorten ja sosiaalityöntekijän välille.

8.4 Osallisuus jälkihuollon aikaisessa sosiaalityössä nuorten kokemana

Sosiaalityöntekijän olisi tärkeää tukea nuoren osallisuutta myös jälkihuollossa hetken alusta lähtien. Tukemalla nuoren osallisuutta, sosiaalityöntekijä tukee samalla nuoren kasvua kohti itsenäistä ja vastuullista aikuisuutta. Tutkimuksessa selvisi, että suurimmalla osalla haastateltavista ei ollut selkeää muistikuvaa jälkihuollon aloituspalaverista tai jälkihuoltosuunnitelman tekemisestä. En saanut selville joutuiko se siitä, että sellaista tilaisuutta ei ollut vai oliko se tapahtunut niin ns. huomaamattomasti, että nuoret eivät olleet sitä tiedostaneet. Yksi nuorista olisikin toivonut selkeämpää suunnitelmaa tulevaisuuden suhteen. Erityisesti raha-asiat olivat jääneet hänelle epäselviksi. Hän koki myös jääneensä palaverissa ikään kuin sivulliseksi ja olisi toivonut, että sosiaalityöntekijä olisi keskittynyt enemmän hänen sijaisvanhempien sijasta. Tästä voinee vetää sellaisen johtopäätöksen, että jälkihuollon aloitukseen voisi olla syytä panostaa enemmän.

Haastatteluvastauksista kävi ilmi, että nuoret olivat saaneet tavata riittävästi sosiaalityöntekijää jälkihuollossa. Tutkimustulosten perusteella jälkihuollossa nuoren ja sosiaalityöntekijän suhde oli myös usein parantunut ja syventynyt, mikä oli vaikuttanut positiivisesti myös heidän osallisuuteensa. Heidän mukaansa siihen oli vaikuttanut se, että ikää oli tullut lisää, eikä välissä ollut enää sijaisvanhempia. Jälkihuollon aikana nuoret olivat myös ottaneet enemmän itse yhteyttä sosiaalityöntekijään, kun heillä oli ollut kysyttävää esimerkiksi asumiseen tai taloudelliseen tukeen liittyen taikka kun he huolehtivat muiden biologisten sisarusten asioista. Yhteydenpito kaiken kaikkiaan kuitenkin väheni jälkihuollon aikana. Muutamat nuorista olivat sitä mieltä, että suhde muuttui aikuismaisemmaksi ja silloin sai vaikuttaa enemmän omiin asioihin. Tutkimuksen pohjalta voikin todeta, että nuoret kokivat osallisuutensa parantuneen heidän siirtyessään sijaishuollosta jälkihuoltoon.

Tutkimuksen perusteella sosiaalityöntekijän tuki jälkihuollon aikana oli ollut pääsääntöisesti riittävä. Tukea nuoret olivat saaneet mm. asunnon hankkimisessa ja vuokran maksussa. Vain yksi haastateltavista olisi toivonut enemmän taloudellista tukea jälkihuollon aikana. Nuorten vastauksista kävi ilmi, että olisi tärkeää, että sosiaalityöntekijä välittäisi aidosti nuoresta ja tämän tilanteesta vielä jälkihuollosakin. Tämä tukisi myös nuorten osallisuutta. Erään nuoren mielestä sosiaalityöntekijän olisi hyvä olla myös itse esimerkillinen sekä panostaa jälkihuoltoon todella erityisesti sellaisessa tilanteessa, kun nuori pääsee laitoksesta, eikä hänellä ole riittävä tukiverkostoa omasta takaa. Yksi haastateltava olisi kaivannut enemmän kannustusta ja kehuja jälkihuoltovaiheessa. Haastattelujen perusteella nuoret toivoisivat, että jälkihuollon päättyessä pidettäisiin jonkinlainen palautekeskustelu. Se lisäisi nuorten vaikuttamismahdollisuuksia ja toimisi heidän mielestään hyvänä kehittämisen välineenä sosiaalityöntekijän työtä ajatellen.

8.5 Osallisuutta tukeva suhde nuoren ja sosiaalityöntekijän välillä

Nuoret nostivat haastatteluissa esille useita tärkeitä asioita, jotka takaavat osallisuutta tukevan suhteen nuoren ja sosiaalityöntekijän välille. Nuorten kanssa keskustellessa tärkeiksi asioiksi suhteen kannalta nousivat mm. rento ympäristö, in-

himillisuus, oman tilan antaminen sekä avoimuus. Luottamus oli myös asia, jota nuoret pitivät hyvin tärkeänä. Näitä nuorten nostamia seikkoja tukee myös eräs aiemmin tehty tutkimus, jonka mukaan yhdeksi tärkeimmistä tekijöistä sosiaalityön toiminnassa nousi aineiston pohjalta työntekijöiden kyky ja mahdollisuudet kohdata asiakas (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 127). Kun nuori tulee ammattilaisen luokse puhumaan asioistaan, hän odottaa tapaavansa läsnä olevan aikuisen, jonka kanssa voi avoimesti ja luottamuksellisesti tehdä yhteistyötä. Jotta työskentelyssä päästäisiin todellisiin tuloksiin, on ensiarvoisen tärkeää, että nuorelle itselleen syntyy kokemus osallisuudesta ja kuulluksi tulemisesta. (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 127.)

Osallisuutta tukevan suhteen kannalta on nuorten mielestä tärkeää, että sosiaalityöntekijä on lämmin ja empaattinen. Häntä tulisi olla helppo lähestyä ja hänen tulisi todella kuunnella nuorta, toteuttaa tämän toiveita mahdollisuuksien mukaan sekä viedä tehokkaasti nuoren asioita eteenpäin. Lisäksi nuorten mielestä olisi tärkeää, että sosiaalityöntekijä pyrkisi näkemään nimenomaan ne asiat, joissa nuorella menee hyvin ja kannustaa niissä, sen sijaan, että pääasiassa puhuttaisiin ongelmista. Jos sosiaalityöntekijät panostaisivat entistä enemmän näihin asioihin, olisi osallisuudella paremmat mahdollisuudet toteutua nuorten mielestä.

Aikuisten tiedon ylikorostuminen voi johtaa lapsen tai nuoren ohittamiseen keskusteluissa (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 128–129). Osallisuuden toteutumisen kannalta olisikin tärkeää, että lapsi tai nuori tuntisi sanomistensa olevan merkityksellisiä. Tämän tutkimuksen perusteella erään nuoren mielestä olennaista hyvän suhteen kannalta olisikin se, että lapselle jää sellainen kuva, että juuri häntä tullaan tapaamaan. Tämä tukisi nuoren mielestä lapsen osallisuutta. Hän perusteli asiaa sillä, että tapaamisia sosiaalityöntekijän kanssa on suhteellisen harvoin ja siksi tulisi keskittyä enemmän lapseen. Hänen mielestään sijaisvanhemmat saavat paremmin soitettua sosiaalityöntekijöille muutenkin, mutta lapselle tapaamiset voivat olla ainoita mahdollisuuksia olla yhteydessä sosiaalityöntekijään. Nuorten mielestä hyvä sosiaalityöntekijä osallisuusnäkökulmasta on myös joustava, näkee kokonaisuuksia ja osaa hommansa, eikä ole ylimielinen. Tutkimuksen perusteella nuorten osallisuutta edistävän suhteen muodostumista tukee myös se, että sosiaalityöntekijä on iloinen, rohkaisee sekä suhtautuu perhekohtaisesti asioihin ja tilanteisiin.

9 POHDINTA

Valitsin opinnäytetyöni aihealueeksi lastensuojelun ja sieltä erityisesti sijaishuollon, koska se sosiaalialan sektori on erityisen lähellä minua itseäni. Osaksi kiinnostukseni johtunee omasta lapsuushistoriastani. Olen itse ollut viiden sijoitetun pojan sijaissiskona eli vanhempani toimivat perhehoitajina. Lisäksi vanhempani ovat toimineet tuki- ja kriisiperheenä. Osallisuusnäkökulman valitsin sen ajankohtaisuuden vuoksi. Aihe on tullut vastaan lehtien otsikoissa ja se nousi myös säännöllisin väliajoin puheenaiheeksi kursseilla. Olen tehnyt myös sijaisuuksia eräässä yksityisessä lastensuojelulaitoksessa ja siellä arjen keskellä olen joutunut pohtimaan, miten osallisuuden tulisi ilmetä sijaishuollossa. Suoritin hallinnon harjoitteluni lapsiperheiden sosiaalityössä Kauhajoella ja myös siellä osallisuus oli paljon esillä. Juuri harjoitteluni aikana lähti opinnäytetyöni aihe kehittymään oikein toden teolla.

Tätä työtä tehdessäni huomasin, että osallisuuden käsite on yllättävän laaja ja monitahoinen. Ei ollutkaan ihan yksinkertaista miettiä, mitä kaikkea osallisuus voisi käytännössä tarkoittaa lastensuojelun ja sijaishuollon sosiaalityön piirissä. Lapsen ja nuoren osallisuus herättää ainakin minussa jo pelkästään käsitteenä erilaisia mielikuvia kuin osallisuus yleensä. Sanat lapsi ja nuori tuovat mielestäni ihan eri sävyn ja ”tason” asialle. Lapsia tai nuoria ei välttämättä heidän ikänsä takia huomioida niin kuin aikuiset asiakkaat huomioidaan. Välttämättä lapset tai nuoret eivät vielä tiedä tai ymmärrä täysin omia oikeuksiaan, eivätkä siten osaa niitä vaatia-kaan käytännössä. Aikuinen asiakas usein tietää paremmin omat oikeutensa; hän tietää, että saa osallistua omien asioidensa hoitamiseen ja olla osallisena päätöksen teossa. Kun puhutaan nimenomaan lapsen tai nuoren osallisuudesta, siihen liittyy mielikuvissani vahvasti työntekijän tuki, rohkaisu ja kannustaminen. Ellei heidän osallisuuttaan vahvisteta ja tueta, voi käydä jopa niin, että se ei pääse toteutumaan lainkaan tai sitten hyvin heikosti. Tekemäni tutkimus vain vahvasti näitä ajatuksia. Tutkimuksesta kävi ilmi myös, että nuorilla on halu vaikuttaa omiin asioihinsa enemmän ja monet haastateltavista olisivatkin kaivanneet enemmän kannustusta ja rohkaisua osallistumisen suhteen sosiaalityöntekijän taholta.

Koin opinnäytetyön tekemisen toisaalta hyvin haasteellisena, mutta myös mielenkiintoisena. Työtä tehdessäni sain itse paljon arvokasta tietoa nuorten osallisuudesta tulevaa työelämääni ja omaa ammatillista kehittymistäni ajatellen. Haastattelulanteet olivat kokemuksina hyvin antoisia ja vuorovaikutustaitoni kehittyivät keskustellessani nuorten kanssa. Aineiston perusteella sain mielestäni kattavan kuvan siitä, miten nuorten osallisuus sijaishuollon sosiaalityössä Kauhajoella on huomioitu. Nuoret toivat esiin myös monia hyviä kehittämisehdotuksia, joiden avulla osallisuus pääsisi toteutumaan entistä paremmin.

Tämän tutkimuksen tulokset kertovat, että nuoret olivat pääsääntöisesti suhteellisen tyytyväisiä omaan osallisuuteensa sijaishuoltoprosessin eri vaiheissa, mutta kehittämistarpeitakin löytyi. Nuorten kokemus osallisuudesta muodostui monesti yllättävän pienistä ja arkipäiväisistä asioista. Ne olivat kuitenkin hyvin tärkeitä nuorille ja niiden kautta he kokivat tulleeensa kuulluksi ja huomioituksi. Nuorten mielestä oli tuntunut hyvältä esimerkiksi se, että sosiaalityöntekijä oli halunnut kuulla heiltä itseltään, mitä heille kuuluu. Myös se, että keskustelu tapaamisissa aloitettiin negatiivisten asioiden sijaan positiivisilla, oli kannustanut nuorta osallistumaan. Tutkimus keskittyi pitkälti nuoren ja sosiaalityöntekijän suhteeseen ja sen laatuun, koska hyvä suhde sosiaalityöntekijään luo mielestäni edellytykset nuorten osallisuuden toteutumiseksi. Tutkimuksessa selvisi, että suurin osa haastatelluista nuorista olikin tyytyväisiä suhteeseen omalla kohdallaan. Muun muassa luottamus, avoimuus, oman tilan antaminen, rento ympäristö, kuunteleminen ja empaattisuus olivat asioita, jotka nuorten mielestä olivat tukeneet heidän osallisuuttaan sijaishuollon sosiaalityössä. Haastatteluissa sijaisvanhempien läsnäolo nousi monessa kohtaa osallisuutta vaikeuttavaksi tekijäksi ja vastausten perusteella ikä taas toi mukanaan enemmän vaikuttamismahdollisuuksia.

Nuorten esiin nostamat toiveet osallisuuden tukemiseksi olivat asioita, jotka on mielestäni täysin mahdollista toteuttaa, eivätkä ne edes vaadi liikoja. Merkittävimmät kehittämisehdotukset liittyivät tapaamisten ympäristöön, arviointiin sekä siihen, millainen sosiaalityöntekijän olisi hyvä olla ja miten toimia, jotta pystyisi tukemaan nuoren osallisuutta omien asioidensa hoitamisessa. Tutkimuksesta kävi ilmi, että nuorten mielestä sosiaalityöntekijän tulisi olla mm. lämmin, helposti lähestyttävä sekä joustava. Hyvä sosiaalityöntekijä myös kannustaa nuoria osallistumaan

tarttumalla nuorten toiveisiin ja pyyntöihin todella sekä viemällä nuorten asioita tehokkaasti eteenpäin. Muun muassa näihin asioihin panostamalla sosiaalityöntekijä voi tukea nuoren osallisuutta sijaishuollon aikaisessa sosiaalityössä.

Toivottavasti osallisuus ei ole vain hieno sana työpaikkojen arvoplakeeteissa, vaan se näkyy arjen keskellä. Toivoa sopii myös, että sijaishuollon sosiaalityöntekijät todella kohtaavat nuoren aidosti, antaen heille aikaa ja ollen läsnä. Arvostus ja kunnioitus eivät myöskään ole pahitteeksi. Jokainen lapsi ja nuori on yksilö, ja hän on muutakin kuin vain asiakas. Tutkimuksen perusteella luottamuksen syntyminen voi olla hyvin pienistä asioista kiinni: miten sosiaalityöntekijä puhuu nuorelle, onko hän aidosti kiinnostunut tämän asioista ja onko hänellä riittävästi aikaa nuorelle. Tulevana sosionomina (AMK) minun on muistettava itsekkin ottaa huomioon nämä tutkimuksessa esiin tulleet asiat, jotta osaan tukea nuorten osallisuutta työskennellessäni lastensuojelun ja sijaishuollon parissa.

Lastensuojelutyössä ja ylipäänsä ihmisten kanssa tehtävässä työssä on mielestäni erityisen tärkeää pitää mielessä ammattietiikka. On hyvä tarkastella kriittisesti säännöllisin väliajoin omaa tapaa työskennellä ja suhtautua asioihin ja asiakkaisiin. Työ lastensuojelussa ja sijaishuollon parissa sisältää paljon vaikeiden asioiden kohtaamista ja niistä puhumista. Asiakkaiden elämään voidaan joutua puuttumaan erilaisin pakkokeinoin ja vastentahtoisesti. Tällaiset tilanteet herättävät väistämättä negatiivisia tunteita ja vaikeuttavat osaltaan yhteistyötä. Tällöin myös asiakkaan osallisuus ja sen vahvistaminen voivat jäädä sivummalle. Siksi olisikin tärkeää pitää mielessä koko ajan asiakkaan, oli hän sitten nuori tai vanha, oikeus osallisuuteen ja pyrkiä tukemaan sitä kaikin mahdollisin keinoin. Toivottavasti tämä opinnäytetyö tutkimuksineen voi antaa eväitä sekä kannustaa huomioimaan osallisuus entistä paremmin nuorten parissa tehtävässä sosiaalityössä ja miksipä ei muillakin aloilla.

LÄHTEET

- A 21.08.1991/60. Asetus lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta.
- Aaltonen, S. & Heikkinen, A. 2009. Nuoret lastensuojelussa. Teoksessa: Bardy, M. (toim.) 2009. Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Yliopistopaino Oy, 165-176.
- Ammatilliset perhekodit. Lastensuojelun käsikirja. Ei päiväystä. [WWW-dokumentti]. [Viitattu: 9.4.2010]. Saatavissa: <http://www.sosiaaliportti.fi/Page/020529b7-4698-4b88-b63f-0485e6510ffd.aspx>
- Bardy, M. (toim.) 2009a. Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Yliopistopaino Oy.
- Bardy, M. 2009b. Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa: Bardy, M. (toim.) 2009. Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Yliopistopaino Oy, 17-46.
- Eskonen, I., Korpinen, J. & Raitakari, S. 2006. Vallan määrittämät lapsi- ja asiantuntijapuhujat: faktaa, selontekoja ja kokemuksia. Teoksessa: Forsberg, H., Ritala-Koskinen, A. & Törrönen, M. (toim.) 2006. Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 21-44.
- Forsberg, H., Ritala-Koskinen, A. & Törrönen, M. 2006. Kohti lapsisensitiivistä sosiaalityötä. Teoksessa: Forsberg, H., Ritala-Koskinen, A. & Törrönen, M. (toim.) 2006. Lapset ja sosiaalityö – kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 5-18.
- Heino, T. 2009. Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa: Bardy, M. (toim.) 2009. Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Yliopistopaino Oy, 52-75.
- Heinonen, H. & Sinko, P. 2009. Sosiaalityöntekijät lastensuojeluprosessia johtamassa. Teoksessa: Bardy, M. (toim.) 2009. Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Yliopistopaino Oy, 89–100.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 1991. Teemahaastattelu. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2007. Tutki ja kirjoita. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.
- Holland, S. 2004. Child and family assessment in social work practice. London: Sage.
- Hotari, K. 2007. Kuulluksi tuleminen lastensuojelussa nuorten kertomana. Pro gradu – tutkielma. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Tampereen yliopisto.

- Hotari, K., Oranen, M. & Pösö, T. 2009. Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa: Bardy, M. (toim.) 2009. Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Yliopistopaino Oy, 117-132.
- Hurtig, J. 2006. Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa: Forsberg, H., Ritala-Koskinen, A. & Törrönen, M. (toim.) 2006. Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 167-193.
- Juhila, K. 2006. Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Kananoja, A., Lähteinen, M., Marjamäki, P., Laiho, K., Sarvimäki, P., Karjalainen P. & Seppänen M. 2007. Sosiaalityön käsikirja. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Kyrönseppä, U & Rautiainen, J-M. 1993. Lapsi laitoksessa. Porvoo-Helsinki-Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Känkänen, P. 2009. Siirtymät sijaishuollossa – hetkiä ja ikuisuuksia. Teoksessa: Bardy, M. (toim.) 2009. Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Yliopistopaino Oy, 232-240.
- Känkänen, P. 2006. Taidelähtöiset työmenetelmät lastensuojelussa. Teoksessa: Forsberg, H., Ritala-Koskinen, A. & Törrönen, M. (toim.) 2006. Lapset ja sosiaalityö – kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 129-148.
- L 6.6.2003/434. Hallintolaki.
- L 22.9.2000/812. Laki sosiaalihuollon asemasta ja oikeuksista.
- L 13.4.2007/417. Lastensuojelulaki.
- L 11.6.1999/731. Perustuslaki.
- L 11.6.1999/731. Suomen perustuslaki.
- Laaksonen, S. 2004 (toim.) Jälkihuolto-opas. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 17. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Lapsiasiavaltuutetun toimintakertomus vuodelta 2005. [WWW-dokumentti]. [Viitattu: 24.8.2010]. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:36. Saatavissa: http://www.lapsiasia.fi/c/document_library/get_file?folderId=101293&name=D_LFE-8415.pdf
- Lapsiasiavaltuutetun toimintakertomus vuodelta 2006. [WWW-dokumentti]. [Viitattu: 24.8.2010]. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2007:33.

Saatavissa:

http://www.lapsiasia.fi/c/document_library/get_file?folderId=101293&name=D_LFE-8414.pdf

Lasten osallisuus. Lastensuojelun käsikirja. Ei päiväystä. [WWW-dokumentti]. [Viitattu: 24.8.2010]. Saatavissa: <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/hallinto/lapsenosallisuus/>

Lastensuojelulaitokset. Lastensuojelun käsikirja. Ei päiväystä. [WWW-dokumentti]. [Viitattu: 9.4.2010]. Saatavissa: <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/muodot/lastensuojelulaitokset/>

Mahkonen, S. 2008. Lastensuojelu ja laki. Helsinki: Edita Prima Oy.

Muukkonen, T. 2008. Lapsikeskeisyys sosiaalityön läpäisevänä periaatteena. Teoksessa: Muukkonen, T. (toim.) 2008. Suunnitelmallinen sosiaalityö lapsen kanssa. Julkaisusarja 17. Helsinki: Yliopistopaino, 145-162.

Muukkonen, T. 2009. Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Teoksessa: Bardy, M. (toim.) 2009. Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Yliopistopaino Oy, 133-143.

Muu lapsen tarpeen mukainen hoito. Lastensuojelun käsikirja. Ei päiväystä. [WWW-dokumentti]. [Viitattu 9.4.2010]. Saatavissa: <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/muodot/muusijaishuolto/>

Möller, S. 2004. Sattumista suunnitelmallisuuteen. Lapsen elämäntilanteen kartointus lastensuojelussa. Pesäpuun opas- ja käsikirjat 1/2004. Jyväskylä: Kopijyvä.

Niemelä, H. 2000. Koti SOS-lapsikylässä. Uusi mahdollisuus. Jyväskylä: PS-KUSTANNUS.

Oranen, M. 2008. Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Sosiaali- ja terveysministeriön Lastensuojelun kehittämisohjelman osaraportti. Raportti 7. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto ry.

Partanen, I. 2005. 1. Arvot ja eettiset periaatteet toiminnan kulmakivenä – dialogi sijaishuollon käytännön ja Martti Lindqvistin ajatusten välillä. Teoksessa: Laaksonen, S. & Kemppainen, M. (toim.) 2005. Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 20. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 7-30.

Perhehoito. Lastensuojelun käsikirja. Ei päiväystä. [WWW-dokumentti]. [Viitattu: 25.9.2010]. Saatavissa: <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/muodot/perhehoito/>

- Pesäpuu ry. 2010. Toiminnalliset välineet. [WWW-sivusto]. [Viitattu 24.8.2010]. Saatavissa: <http://www.pesapuu.fi/evaskori/toiminnalliset-valineet/>
- Reinikainen, S. 2009. Kielen katse ja puheen paino. Teoksessa: Bardy, M. (toim.) 2009. Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Yliopistopaino Oy, 101-111.
- Saastamoinen, K. 2008. Lapsen asema sijaishuollossa – Käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita.
- Taskinen, S. 2007. Lastensuojelulaki. Soveltamisopas. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. 2009. Tiedote. [WWW-dokumentti]. [Viitattu: 1.3.2010]. Saatavissa: http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/tiedote?id=20638
- Tiittula, L. & Ruusuvuori, J. 2005. Johdanto. Teoksessa: Ruusuvuori, J. & Tiittula, L. 2005. Haastattelu – tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 9-21.
- Tuomi, J. & Sarajarvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Valtakunnalliset sijaishuollon laatuksiteerit 2004. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 18. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Virta, K. 1994. Selvitys lastensuojelulain soveltamiskäytännöistä. Pieksämäki: Kirjapaino Raamattutalo.

LIITE 1: Tutkimuslupahakemus

1(2)

Miia Palomaa
Jokimäentie 378
61800 Kauhajoki

TUTKIMUSLUPAHAKEMUS
11.3.2010

Sosiaalipalvelujohtaja
Pekka Rahkonen
Hallintoaukio
PL 500
61801 Kauhajoki

Opiskelen Seinäjoen ammattikorkeakoulussa, sosiaali- ja terveysalan yksikössä, sosionomiksi ja olisin kiinnostunut tekemään opinnäytetyöni lastensuojelun sijaishuoltoon sekä sen aikaiseen sosiaalityöhön liittyen. Tarkoituksena ni olisi tutkia asioita nuorten osallisuuden näkökulmasta. Opinnäytetyöhöni liittyvän tutkimuksen suorittaisin haastattelemalla sijais-/jälkihuollossa olevia nuoria sekä muutamia nuoria, joiden osalta jälkihuolto on hiljattain päättynyt. Tutkimuksessani pyrkisin selvittämään, miten nuoret ovat kokeneet osallisuutensa suhteessa sosiaalityöhön, esimerkiksi miten he ovat omasta mielestään saaneet osallistua ja vaikuttaa itseään koskeviin asioihin sekä päätöksiin. Lisäksi selvittäisin, miten nuoret kehittäisivät sosiaalityötä niin, että osallisuus pääsisi entistä paremmin toteutumaan eli millaisia kehittämisideoita heillä olisi sosiaalityöntekijöille. (Hakemuksen liitteenä tarkempi opinnäytetyön suunnitelma.)

Haastateltavien etsimisessä sekä haastattelujen sisällön ja kysymysten suunnittelussa tekisin yhteistyötä johtavan sosiaalityöntekijän, Paula Uusi-Hakalan, kanssa. Hän ker

2(2)

toisi nuorille asiasta ja pyytäisi suostumuksen haastattelun. Opinnäytetyötä ja siihen liittyvää tutkimusta tehdesäni minua sitoo ehdoton salassapitovelvollisuus. Tutkimuksen tuloksien analysoinnissa ei paljastu haastateltujen henkilöllisyys ja kun en enää tarvitse aineistoa, hävitän sen asianmukaisesti.

Opinnäytetyöni olisi tarkoitus valmistua syksyllä 2010 ja olenkin suunnitellut, että toteuttaisin haastattelut joko kevään tai kesän 2010 aikana. Haastattelujen perusteella saadun aineiston eli tutkimukseni tulokset yhdistäisin hankkimaani teoriatietoon opinnäytetyöksi. Työn valmistuttua luovuttaisin yhden kappaleen Lapsiperheiden sosiaalityöhön, Kauhajoen toimipisteeseen.

Ystävällisin terveisin

Miia Palomaa

LIITE 2: Tutkimuslupa

1(2)

SUUPOHJAN PERUSPALVELULIIKELAITOSKUNTAYHTYMÄ

PÄÄTÖS § 2

Laatija: Sosiaalipalvelujohtaja Pekka Rahkonen

15.4.2010

1. Asia, jota päätös koskee	Tutkimusluvan myöntäminen Miia Palomaaalle
2. Selostus asiasta	<p>Miia Palomaa opiskelee Seinäjoen ammattikorkeakoulussa, sosiaali- ja terveystieteiden yksikössä, sosionomiksi. Miia Palomaa tekee opinnäytetyötä lastensuojelun sijaishuoltoon ja sen aikaiseen sosiaalityöhön liittyen. Opinnäytetyössä tutkitaan asioita nuorten osallisuuden näkökulmasta.</p> <p>Miia Palomaa suorittaa tutkimuksen haastattelemalla Suupohjan peruspalveluliikelaitoskuntayhtymän lastensuojelun sijais-/jälkihuollossa olevia nuoria sekä muutamia nuoria, joiden osalta jälkihuolto on hiljattain päättynyt. Tutkimuksessa pyritään selvittämään, miten nuoret ovat kokeneet osallisuutensa suhteessa sosiaalityöhön ja miten nuoret kehittäisivät sosiaalityötä niin, että osallisuus pääsisi entistä paremmin toteutumaan. Opiskelija suorittaa haastattelut kevään tai kesän 2010 aikana ja tutkimuksen on tarkoitus valmistua syksyllä 2010.</p>
3. Päätös	Myönnän tutkimusluvan sosionomi-opiskelija Miia Palomaaalle. Opiskelijaa sitoo ehdoton salassapitovelvollisuus.
4. Viranomaisen allekirjoitus	 Pekka Rahkonen Sosiaalipalvelujohtaja
5. Oikaisuvaatimusoikeus	<p>Tähän päätökseen tyytymätön voi tehdä kirjallisen oikaisuvaatimuksen ao. toimielimelle. Päätökseen ei saa hakea muutosta valittamalla (kuntalaki 89 §).</p> <p><u>Tiedoksi:</u> virkaa hakeneet Isojoki palkkalaskenta Suupohjan peruspalveluliikelaitoskuntayhtymän johtokunta/Jaana Korkeamäki</p>

Oikaisuvaatimus

Oikaisuvaatimusoikeus

Seuraaviin päätöksiin tyytymätön voi tehdä kirjallisen oikaisuvaatimuksen. Oikaisuvaatimuksen voi tehdä se, johon päätös on kohdistettu tai jonka oikeuteen, velvollisuuteen tai etuun päätös välittömästi vaikuttaa (asianosainen) tai kunnan jäsen.

Pykälät: 2 § ,

Viranomainen, jolle oikaisuvaatimus tehdään

Suupohjan peruspalveluliikelaitoskuntayhtymän johtokunta
PL 100
61801 KAUHAJOKI
Hallintoaukio, 61800 Kauhajoki
telefaksi (06) 2413 2009 sähköposti: hallinto@llky.fi

Määräaika

Oikaisuvaatimus on tehtävä 14 päivän kuluessa päätöksen tiedoksisaannista. Kunnan jäsenen katsotaan saaneen päätöksestä tiedon, kun pöytäkirja on asetettu yleisesti nähtäväksi. Asianosaisen katsotaan saaneen päätöksestä tiedon, jollei muuta näytetä, seitsemän päivän kuluttua kirjeen lähettämisestä, saantitodistuksen osoittamana aikana tai erilliseen tiedoksisaantitodistukseen merkittynä aikana.

Oikaisuvaatimuksen sisältö

Oikaisuvaatimuksesta on käytävä ilmi vaatimus perusteineen. Hakemukseen on merkittävä oikaisua vaativan ja kirjelmän laatijan nimi ja kotikunta sekä postiosoite ja puhelinnumero. Tekijän on allekirjoitettava oikaisuvaatimus.

Oikaisuvaatimukseen on liitettävä:

- päätös, johon oikaisua haetaan
- asiakirjat, joihin vedotaan.

Oikaisuvaatimus on toimitettava oikaisuvaatimusviranomaiselle ennen oikaisuvaatimusajan päättymistä.

Muutoksenhakukiellot

Kieltojen perusteet

Kunnallisen virkaehtosopimuslain 26 §:n mukaan viranhaltija ei saa valittamalla hakea muutosta taikka saattaa sitä oikaisuvaatimuksin tai hallintoriita-asiana käsiteltäväksi, jos hänellä tai viranhaltijayhdistyksellä on oikeus panna asia vireille työtuomioistuimessa.

LIITE 3: Sosiaalityöntekijän kirje haastateltaville

1(1)

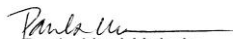

Hei!

Sosionomi-opiskelija Miia Palomaa on saanut tutkimusluvan opinnäytetyötään varten Suupohjan peruspalveluliikelaitoskuntayhtymän sosiaalipalvelujohtajalta. Miia tutkii opinnäytetyössään sitä, miten sijaishuollossa toteutuu lasten ja nuorten mahdollisuus vaikuttaa omiin asioihinsa. Tavoitteena on, että teidän kokemustenne ja ajatustenne pohjalta sijaishuollossa olevien lasten kanssa työskentelyä voitaisiin kehittää.

Miia on tehnyt liitteenä olevan kirjeen, jossa hän itse kertoo tarkemmin tutkimuksestaan ja sen toteuttamisesta. Pyyntö tutkimukseen osallistumisesta lähetetään nuorille, jotka ovat tai ovat olleet Kauhajoen sijoittamina perhehoidossa, perhekotihoitossa tai lastensuojelulaitoksessa. Toivottavasti teistä mahdollisimman moni kiinnostuu tutkimuksesta.

Ystävällisin terveisin

Paula Uusi-Hakala
Johtava sosiaalityöntekijä
paula.uusi-hakala@lky.fi
043-8200478

LIITE 4: Kirje haastateltaville

1(2)

Hei!

Olen sosionomiopiskelija Seinäjoen ammattikorkeakoulusta ja teen opinnäytetyötä aiheesta ”Nuorten osallisuus sijaishuollon aikaisessa sosiaalityössä”. Opinnäytetyössäni tutkin, miten nuoret ovat saaneet osallistua sijaishuollossa omien asioidensa hoitamiseen, miten heidän mielipiteitään on kuultu jne. Lisäksi tarkoitukseni on selvittää, miten nuoret kehittäisivät sijaishuollon sosiaalityötä niin, että osallistuminen itseä koskevaan päätöksentekoon voisi toteutua entistä paremmin.

Tutkimus toteutetaan haastattelemalla ja haastattelu on muodoltaan teemahaastattelu, joka sisältää avoimia kysymyksiä ja kestää noin 45 minuuttia. Haastattelu nauhoitetaan. Nauhoitus on vain minua varten, muistini tueksi sekä helpottamaan tuloksien analysointia. Kaikki materiaali hävitetään asianmukaisesti tutkimuksen valmistuttua. Tutkijana minua sitoo ehdoton salassapitovelvollisuus eli haastateltavien nimet ja henkilöllisyys eivät paljastu missään tutkimuksen vaiheessa. Haastattelutilanne toteutetaan jossain rauhallisessa paikassa, jonka sovin haastateltavien kanssa myöhemmin yhdessä.

Toivoisin, että juuri Sinä voisit osallistua tutkimukseeni ja suostuisit haastatteluun. Vastauksesi ovat todella tärkeitä, niiden avulla pystytään kehittämään sosiaalityötä entistä paremmin huomioimaan nuorten osallistuminen omien asioidensa hoitamiseen sekä niitä koskevaan päätöksentekoon. Haastattelut toteutettaisiin touko-kesäkuun 2010 aikana.

Pyydän sinua allekirjoittamaan suostumuksesi haastatteluun ja postittamaan sen palautuskuoressa minulle **viimeistään 5.5.2010**. Ilmoituksen suostumuksesta voi lähettää myös sähköpostilla 5.5.10 mennessä osoitteeseen miia.palomaa@seamk.fi Kun olen saanut suostumuksesi haastatteluun, otan Sinuun yhteyttä puhelimitse sopiaksemme tarkemman haastatteluajankohdan. Jos sinulle tulee mieleen jotain kysyttävää tutkimukseen tai haastatteluihin liittyen, voit olla minuun yhteydessä sähköpostitse.

Ystävällisin terveisin

Miia Palomaa

0400-443778

LIITE 5: Suostumus haastatteluun

1(1)

ANNAN SUOSTUMUKSENI HAASTATTELUUN KOSKIEN OPIN-
NÄYTETYÖTÄ AIHEESTA NUORTEN OSALLISUUS SIJAISHUOL-
LON AIKAISESSA SOSIAALITYÖSSÄ.

Paikka: _____

Aika: ___/___2010

Haastateltavan allekirjoitus

Nimenselvennys

Puhelinnumero

LIITE 6: Teemahaastattelurunko

1(5)

TAUSTATIEDOT

- ikä, sukupuoli
- onko sijaishuollossa/jälkihuollossa vai onko jälkihuolto päätynyt (+milloin)
- minkä ikäisenä sijoitettu, lastensuojeluasiakkuuden/sijoituksen pituus, sijoituksen syy, mihin sijoitettu (perhe, perhekoti, laitos tms.)
- mitä kuuluu tällä hetkellä:
 - oletko koulussa/työssä/työtön?
 - miten sinulla omasta mielestäsi menee tällä hetkellä elämässäsi/miten asiasi mielestäsi ovat, jos arvioisit niitä asteikolla 1...10. (Miksi? Haluatko kertoa tarkemmin?)

PÄÄKYSYMYKSET JOKAISEN TEEMAN KOHDALLA: (Lisäksi pieniä apukysymyksiä)

1. Miten osallisuutesi toteutui mielestäsi tässä sijaishuolto-prosessin vaiheessa?
2. Miten olisit halunnut, että olisi toimittu? Miten kehittäisit sosiaalityötä tässä vaiheessa, jotta nuorten osallisuus pääsisi paremmin toteutumaan?

Lastensuojelutarpeen selvitys / lastensuojelun asiakkaaksi tuleminen

- koska tapasit ensimmäistä kertaa sosiaalityöntekijän? muistatko millainen tilanne se oli?
- huomasitko, kun lastensuojelutarpeen selvitystä tehtiin/elämäntilannettasi kartoitettiin? kerrottiinko sinulle asiasta? miten selvitystä tehtiin? mitä asioita selvitettiin? mistä asioista kanssasi keskusteltiin?
- mihin asioihin sait sanoa mielipiteesi? olisitko halunnut vaikuttaa asioihin enemmän?

2(5)

- tehtiinkö selvitys sinun mielestäsi asianmukaisesti? jos ei, miten olisit halunnut toimittavan?

Avohuolto / kiireellinen sijoitus / huostaanotto?

- muistatko kuulemistilanteen? miten koit sen/millainen se oli?
 - minkälaisiin asioihin sait sanoa mielipiteesi?
 - millaisissa olosuhteissa kuuleminen toteutettiin? millainen tilanne oli?
 - olisitko toivonut, että jotain olisi tehty toisin? miten? (esim. vaihtoehtoja tms.?)
- kun asiakassuunnitelmaa (suunniteltiin tulevaa, pohdittiin sijoituksen tavoitteita ym.) tehtiin, kysyttiin sinun mielipidettäsi? minkälaisiin asioihin koit saavasi vaikuttaa? miten olisit halunnut vaikuttaa?

Sijaishuolto

- koitko saavasi vaikuttaa sijoituspäätökseen ja sijaishuoltopaikan valintaan? miten? (saitko sanoa mielipiteesi? vaikuttiko mielipiteesi? miten?)
 - olisitko halunnut vaikuttaa enemmän? miten esimerkiksi? (käytännössä)
- oliko sijaishuoltopaikka mielestäsi sinulle sopiva/paras mahdollinen?
- saitko tutustua rauhassa paikkaan? tukiko sosiaalityöntekijä sinua riittävästi sijoitusvaiheessa? mitä olisit toivonut toisin/enemmän?
- huomioitiinko sijaishuoltoa järjestettäessä/sijaishuoltopaikan valinnassa tarpeesi, toiveesi, harrastuksesi, sosiaaliset suhteesi ja yhteydenpito läheisiin mielestäsi riittävän hyvin
 - ennen sijoitusta? sijoituksen aikana?

3(5)

- miten mielipiteesi, toiveesi, tarpeesi, harrastuksesi, sosiaaliset suhteesi ja yhteydenpito läheisiin otettiin käytännössä huomioon mielestäsi? kerro joitain esimerkkejä.
- tapasiko sijoituksestasi vastaava sosiaalityöntekijä sinua? kuinka usein? kasvotusten? puhelimesta? olisitko halunnut tavata useammin? saitko tavata sosiaalityöntekijääsi kahden kesken? jos ei, olisitko halunnut?
 - kuinka pitkiä tapaamiset olivat? oliko hänellä sinulle tarpeeksi aikaa? tuntuiko sinusta, että olisit halunnut jutella pitempään? ehditkö/saitko kertoa kaikki, mitä kulloinkin halusit?
 - millaisia tapaamiset olivat?
 - oliko sosiaalityöntekijä tapaamisessa läsnä, "aito"? (kohtaaminen) tuntuiko sinusta, että hän oli sinusta aidosti kiinnostunut ja kuunteli sinua? tuntuiko sinusta, että sait/saat sanottua asiasi/mielipiteesi niin, että "se menee perille"? oliko mielipiteilläsi vaikutusta?
- oliko sinun helppoa ottaa yhteyttä sosiaalityöntekijääsi sijoituksen aikana?
 - pystyitkö kertomaan hänelle toiveistasi?
 - kannustiko hän mielestäsi riittävästi sinua kertomaan mielipiteesi?
- missä asioissa otit yhteyttä sosiaalityöntekijääsi? (esimerkkejä)
 - vaihtuiko sijaishuoltopaikkasi sijoituksen aikana? miten se tapahtui/miksi? saitko silloin vaikuttaa omiin asioihisi? kuunneltiin sinua? Otettiin mielipiteesi huomioon?
 - olisitko halunnut jossain vaiheessa vaihtaa sijaishuoltopaikkaa? puhuitko asiasta sosiaalityöntekijäsi kanssa? miten asia hoidettiin? koitko tulleesi kuulluksi? oliko mielipiteilläsi mielestäsi vaikutusta/merkitystä?
- missä asioissa sosiaalityöntekijä otti sinuun yhteyttä? (esimerkkejä)

4(5)

- alkuvaihe, jokin kriisi, raha-asiat, asuminen, asiakassuunnitelman tarkistus...?
- millainen on/oli suhteesi sosiaalityöntekijääsi? miksi?
 - miten sosiaalityöntekijä mielestäsi kuunteli/ymmärsi sinua? (tunteet ja niiden purkaminen, mieliala ym. esim. sijaishuollon alussa)
 - luotitko sosiaalityöntekijääsi? oliko hänelle helppo puhua vaikeista asioista? miten luottamusta olisi juuri sinun kohdallasi voitu parantaa/lisätä?
 - tuntuiko sinusta, että sosiaalityöntekijä oli sinusta aidosti kiinnostunut? arvosti sinua? kunnioitti mielipiteitäsi? huomioi toiveesi? välitti sinusta? miten nämä asiat näkyivät käytännössä?
- mainitse kolme (tärkeintä) asiaa, jotka mielestäsi takaavat hyvän suhteen nuoren ja sosiaalityöntekijän välille? mitä asioita sosiaalityöntekijän on mielestäsi tärkeää ottaa huomioon, jotta yhteistyö onnistuu? (luottamus, kuunteleminen, aika, arvostus, ystävällisyys, aito kiinnostus, mielipiteen kysyminen...)
- millainen on mielestäsi hyvä sosiaalityöntekijä? (osallisuuden näkökulmasta)
- olisiko mielestäsi hyvä, jos sosiaalityöntekijä tekisi/olisi tehnyt kanssasi jotain, esim. menisi keilaamaan tms. ja samalla keskustelisi asioista? vai onko ok, että vain "istutaan sängyn reunalla ja jutellaan"?
- oliko sosiaalityöntekijä mielestäsi riittävästi tukenasi sijoituksen aikana? miten hän tuki sinua? millaista tukea olisit toivonut?
- saitko osallistua arviointiin sijaishuollon eri vaiheissa ja päättyessä? jos et, olisitko halunnut?
- saitko halutessasi lukea papereitasi/itseäsi koskevia asiakirjoja?

Jälkihuolto

- miten osallisuutesi toteutui jälkihuollossa: saitko vaikuttaa omiin asioihisi? saitko sanoa mielipiteitäsi? miten ne otettiin vastaan? vaikuttivatko ne?
 - suunnitelmaa tehtäessä tai esim. erilaisten päätösten yhteydessä (raha-asiat, asuminen...)
- muuttuiko suhteesi sosiaalityöntekijään, kun siirryit jälkihuoltoon? miten? jos ei muuttunut, olisitko halunnut sen muuttuvan jotenkin, miten? (enemmän arvostusta? yhteydenpitoa? tukea? keskustelua?)
- saitko tavata riittävästi sosiaalityöntekijää?
- saitko riittävästi tukea/apua vai olisitko halunnut enemmän?
- miten muuttaisit/kehittäisit jälkihuoltoa ja sen aikaista sosiaalityötä, jotta se olisi vastannut paremmin juuri sinun tarpeitasi?

SIJAISHUOLTOPROSESSI

Lastensuojeluilmoitus / Lastensuojeluasian vireilletulo

Lastensuojelutarpeen selvitys

Avohuolto / Kiireellinen sijoitus / Huostaanotto

Sijaishuolto

Sijaishuollon muoto

Sijaishuoltopaikan valinta

Sijaishuoltoon siirtyminen

Hoito ja kasvatus sijaishuollossa

Rajoitustoimenpiteet

Sijaishuoltopaikan muuttaminen

Sijaishuollon päätyminen

Jälkihuolto

Jälkihuoltoon siirtyminen

Itsenäistymisen tuki

Jälkihuollon päätyminen